I-382

Արեւելեան
Մամուլ
ԵԱՖԹԱԹԵՐԹ
ԱԶԳԱՅԻՆ
ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
35ՐԴ ՏԱՐԻ
1905
ԹԻՒ 1 ՅՈՒՆՎԱՐ 1
ԽՄԲԱԳԻՐ-ՏՆՕՐԷՆ
Մ.ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ ՈՐԴԻ
ՊՋՄԻՐ
M.MAMOURIAN SONS

ԳԻՆ 2 ՂՐՈՒՇ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

	Շրջան 35րդ	1
ԵՂ. ԵՊ. ԴՈՒՐԵԱՆ	*Մատուռեանի կխաւնդիրին*	10
ԲԱԲԿԷՆ ՎԱՐԴ.	Ինչպէ՞ս ճանչցայ **Մամուրեանը**	11
ՎԱՐՈՒԺԱՆ	*Յոյսը*	17
Կ. ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ	Գալոց	18
ԱԼՓԱՍԼԱՆ	Լաւ Որոշում մը (*Խօսակցութիւն*)	25
Գ. ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ	Ուղեւորութեան Յիշատակագր. Էջ մը	26
ՍԻՊԻԼ	*Ինչո՞ւ . . . Ինչո՞ւ*	33
ԹԼԿԱՏԻՆՑԻՆ	Պատկերին Տղան	34
Մ. Ա. ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ	*Իղձերուս Իղձը*	38
ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ	Ստուերը (*Վիպակ*)	39
ՏՕՄԻՆՕ	*Աշնան Երգ*	43
Ն. Հ. ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ	Դատարկութիւն	44
ԵՒՏԵՐՊԷ	Արձակ Բանաստեղծութիւն	47
Ռ. Յ. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ	Պատասխանատուութեան Կեանքը	49
ԻՐԻՍ	Ուրուագիծեր	57
Մ. ՈՒՂՈՒՐԼԵԱՆ	*Կաղանդի Ծաղիկներ*	59
ՎԱՐՍԱՄ	Կայծակի Քմահաճոյքները	60
Ռ.	Ամերիկացի Կնոջ Տիպարներ	64
ՎԱՐԴԳԷՍ	*Մի խումգարեր*	65
Լ. ՄԵՍՐՈՊ	Դաշունող Աչքեր (*Հեքեաթ*)	66
ՎԱԼԻՆԱԿ	Պօլսոյ Կեանքը (*Թղթակցութիւն*)	70
Գ. ՊՈՒՊԼԻ	**1904**	74
	Լրաքաղ	79

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ՏՆՕՐԻՆՈՒԹԻՒՆ

Նկատելով որ **Կ. Պօլսոյ** *Ս. Աստուածածին* **Մատուռ**ը *զուրկ է ընդհանուր ներկայացուցիչ և թղթակից մ'ունենալէ, մեր խնդրանաց վրայ այս անգամ այդպատասխանը տուաւ մեզի Տիար* **ԼԵՒՈՆ ՄԵՍՐՈՊ** (33, 34 **Պէյիւք Եէնի** *խան*), *որու փափաքեցանք նաև յանձնել ընդհանուր Գործակալութեան պաշտօնը, զոր դժբաղդաբար իր զբաղմանց պատճառաւ ստիպուեցաւ մերժելու։ Բայց և այնպէս թերթիս բաժանորդագրուիլ փափաքողք կրնան դարձեալ դիմել յիշեալին որ մեզի պիտի իմացնէ ներկայացողներու հասցէները, ինչպէս նաև պիտի հաղորդէ այն ամեն տեղեկութիւնները՝ որոնք առնչութիւն մ'ունին թերթիս հետ։*

1901 ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ 1905

ԹԱՓԱԹԱԹԵՐԹ

ՅՕՐՍ ՏԱՐԻՔ

ԹԻՒ 8 | ՅՈՒՆՎԱՐ 1905

ԵՐՋԱՆ 35ՐԴ

Արեւելեան Ամուս, այսօր կ՚ունենայ իր 35րդ տարին։ Իր հաստատութեան 1871 Յուլիսէն ի վեր անվհատ տոկունութեամբ իր ելեւէջովը՝ չնորհիւ իր ազգասէր Հիմնադիրներուն՝ մամուլի տակտիկ խելօք չափաւորութեան մէջ, բարոյական ու նիւթական կրկնակ տեսակէտներով եւ զոհողութիւններով, քաւ սկսաւ ան ալ միշտ նրաչխիքներ ունի, յանգնելու համար այն թիւր գաղափարներն որոնք երբեմն կ՚յայտնուին մեր լրագրութեան ընթացքին նկատմամբ եւ Ա. Մամուլ միակը չէ իր տեսակին մէջ եւ ունի իրեն չափ եւ իրմէ աւելի հին բնկերներ, որոնք թէեւ չատ փոչ բարգաւաճութեամբ գոյն եւ ուղղութիւն փոխելով՝ կրցած են կուրծք տալ ամեն տօվերու, դէմ գնել ամեն խոչնդոտներու եւ միակ նպատակ մ՚ունենալ՝ յարատեւութիւնը։

Բայց միթէ տակ յարատեւութիւնը պիտի բաւէր հրատարակուող թերթի մը համար եւ պիտի արդարացնէ՞ր անոր այդ անհրաժեշտ առաքինութիւնն, անշուշտ անբաւական պիտի նկատուէր՝ եթէ քիչ թէ չատ իր ազգակիցներու օգտակար ըլլալու միջոցներէ զուրկ, եւ՝ իրեն օրաթերթի կամ հանդէս՝ իր կարդղութեան չափով մասամբ կամ լիուլի իր գործին ու պաշտօնին մէջ պահպանուր գտնուէր։

Երկար պիտի ըլլար մի առ մի չարել այն պայքարներն ու վիճաբանութիւնները որոց մասնակցած է Ա. Մամուլ իր հաստատութենէն ի վեր, այն պաշտպանութիւնն զոր կենսական խնդիրներու մէջ ցոյց առած է եւ որ ժողովրդեան մը առողջ գոյութեան ազդակը կրնայ համարուիլ, այն յամառութիւնն՝ որով կուրծք առած է հակառակ եւ ընդդէմ իր բոլոր պաշտօնակիցներուն, կենսական խնայ կարեւոր հարցերու մէջ, որոնք սերտ առնչութիւն մ'ունէին մեր եկեղեցւոյ պահպանութեան նուիրական սկզբունքներուն հետ, վերջապէս՝ կարճ խօսքով՝ Ա. Մամուլ խղճի մաքս, առանց չափազանցութեան՝ կրնանք ըսել՝ թէ միշտ իր պաշտօնին մէջ անթերի դտնուած եւ իր կարողութեան ու միջավայրի պայմաններուն համեմատ կարելին ի գործ դրած է, յօգուտ իր պատկանած ժողովրդեան եւ անոր լուսաւորութեան համար առօչինչ դրած եւ առաքինաբար ըրած՝ հակառակութիւն, կիրք, եւ մինչեւ իսկ նախատինք։

Եւ ի հաստատութիւն իր տեսութիւններուն, նախազգուշութեան հրաւէրներուն, երկիւղներուն եւ հեռատեսութեան, այսօր ականատես կ'ըլլանք եւ մեզի հետ անցեալի մէջ Ա. Մամուլի պարզած սկզբունքներուն կոյր հակառակորդներն՝ Կովկասի Հայ եկեղեցական կալուածներու գրաւման ծանր խնդրին, Ս. Կաթողիկոսի չեզոքացեալ դիրքին, հայ եկեղեցականներու եւ առաջնորդներու տխուր վիճակին եւ հայ վարժարանները կեդրոնացման դրութեան մը մէջ ձուլելու համար եղած նախապայմաններուն։

*

Երբ Ռուսահայերու եկեղեցական եւ կրթական իրաւունքները կ'բռնութարուին այսպէս եւ անոնց դարաւոր ազգայնական իրաւասութեան սահմանները կ'սեղմուին, ոչ նուազ ուրախալի ու մխիթարական է տեսնել Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան վերակենդանութիւնն եւ չնորհիւ Օսմանեան Օգոստափառ Վեհապետին՝ այդ աթոռին եւ աթոռակալին՝ Շնորհ. Տ. Սահակ Բ. Ս. Կաթողիկոսի վայելած չնորհները։ Տարակոյս չունինք որ Ս. Կաթողիկոսն իր վրայ դրուած մեծ յոյսերն՝ ինչպէս վանական եւ առաջնորդական, նոյնպէս եւ որբասիրական ու կրթական, ամուր հիմերու վրայ պիտի հաստատէ եւ Կիլիկիոյ ժողովրդեան բաղձանքները լիուլի գոհացնէ զատ, ընդհանուր Թրքահայոց երախտագիտութեան պիտի արժանանայ։

Անչուշտ Ս. Կաթողիկոսն միայնակ, որքան ալ բարի կամք եւ աննկուն ոգի ունենայ, չկրնար յաջողիլ իր ծանր գործին մէջ, բայց անտարակոյս իրեն օժանդակ այժերու ընտրութեան մէջ ցոյց պիտի տայ անկողմնակալ ոգի մը եւ տկարներու կամ անկարողներու նկատմամբ աննեղող սիրտ մը, ի գլուխ հանելու համար ազգովին իրեն աւանդուած պաշտօն մը։ Ահա այդ մեծ յոյսն ու ակնկալու-

թիւնն էլ որս կ'ունենանք Ս. Կաթողիկոսին վրայ, չմոռնալով յիշել, թէ՝ Ս. Կաթողիկոսի յաջողութեան ամենաէական չիզը գրամն է այսօր եւ այդ գրամական պակասն եւս լեցնել, մեր ժողովրդեան ո՛չ թէ կամայական այլ նուիրական պարտականութիւնը պէտք է ըլլայ։

*

Մինչ այս կողմէ զեղեցիկ յոյսերով ի՛օրօրուինք, անկին ոչ չատ հեռու քրիստոնէութեան որթանին մէջ՝ հակաքրիստոնէական պայքարն է որ կ'մղուի քանի մը չտախնդիր վիզարաւորներու կողմէ, անչուշա ընթերցողը հասկցաւ որ մեր խօսքը կ'գառնայ Երուսաղէմի Վանքին չուրջ, որու հաչուական անվերջանալի, անծայր ու անգլուխ խնդիրն, իբրեւ մեր ճակատին նեռուած նախատինք մը կ'մնայ տակաւ ու երերուն։ Զարմանալի է տակայն որ դեռ Երուսաղէմի Ս. Պատրիարքն իր ալեզարդ տարիքին մէջ չհադրատական նկատումներ ունեցողներու կողմէ պաշարուած՝ կ'մնայ իր աթոռին կառչած՝ եւ չմտածեը թէ որքան ժամանակ որ կարուկ ու ազդու ձեռք մը՝ Վանքի կործանումը փութացնող կարդ մը մարդիկներու դէմին իր ափին մէջ չառնէ, ոչ ինքը ոչ կեդր. Վարչութիւնն եւ ոչ հաչուական պահանջ կուսակցութիւնը չպիտի կրնան ելքի մը յանգիլ եւ Վանքը փրկել իր գահավէժ անկումէն։

Եւ ամենէ ցաւալին այն է որ մինչ այս հաչուական անվերջանալի խնդրով չարուած ու տոգորուած կ'մնայ միաբանութիւնը՝ երրորդական, չորրորդական խնդիրներ կ'մնան Վանքի Մատենադարան - Ընթերցարանն, փառաւոր Տպարանն եւ ժառ. Վարժարանը։ Թէ մինչեւ երբ պիտի տեւէ այս խառնակ վիճակն, երբ պիտի դադրին լսուելէ գանգատի ու բողոքի ձայները, կարելի չէ որոշել, այլ միայն ըսել ու նեղնալով կեդր. Վարչութեան տատամսոտ ու ոչ-կարուկ ընթացքէն, զոր մեկէ աւելի կարեւոր խնդիրներու մէջ դոյց կուտայ ի վնաս ժողովրդեան չահերուն։

*

Այս եւ ասոր նման խնդիրներով այնքան խճողուած է կեդր. Վարչութեան օրակարգն որ բարձի թողի կ'մնան գաւառական Սահմնորդութեանց, եկեղեցական կարգ ու սարքի, քահանայական խնդիրներու, որթանոցներն արհեստանոցներու վերածելու, վանական կարգապահութեան եւ մանաւանդ վարժարաններու կենսական գործերը։

Կաւ ըմբռնած ըլլալով հանդերձ թէ վարժարաններու բարեկարգութեամբ ու կանոնաւորութեամբ, մանկտուն հաստատուն դաստիարակութիւն ու կրթութիւն մը տալով է որ պիտի յաջողինք ապագայ անհատացողութեանց զեղծումներու եւ մեր եկեղեցական ու բարեգործական հիմնարկութիւններու, հաստատութիւններու բարւոք մատակարարութիւնն ու վարչութիւնն ապահովել, լա կուա-

հած ըլլալով իսկ անոնց սրբազան կարեւորութիւնը, ցարդ անտարբեր ու թոյլ կ'գտնուինք անոնց նկատմամբ եւ ամեն գաւառի ու գաւառակի մէջ, անդ պաշտօնավարող ազգայ կամ ուսեալ վարժապետին կամքին եւ անոր խղճին ու քմահաճոյքին կ'թողունք վարել դպրոցն ու մանուկն, առանց պահանջուելիք որոշ ու սահմանուած ուղղութիւն մը գծած ըլլալու։ Եւ այս ուղղութեան սահմանը գծող ու որոշիչ հրահանգը պէտք է եկած ըլլար Պատրիարքանիստ կեդրոնէն, ուր սակայն՝ դուրս ձգելով բոլորովին անհատական քանի մը վարժարաններու անվիճելի արդիւնքներն, որոց գլուխը կ'գտնուի Պէրպէրեան Վարժարանը, ազգային վարժարաններու մէջ ժամերու վրայ կ'համրուին մէկ կամ երկու հատ, որոնք արդիւնքներ ցոյց տուած ըլլան եւ իրենց արժանի երկանց չըլլանալնին պարծենալու ի վիճակի գտնուին։

Արդ՝ երբ կեդր. Ուսումն. Խորհուրդն եւ ոչ իսկ կարողութիւն ցոյց կ'տայ իր աչքին առջեւ գտնուած վարժարաններու որոշ ու միակ ուղղութիւն մը տալու եւ կ'գոհանայ ամեն տարի թուանշաններով խճողեալ վիճակագրոյցներու հրատարակութեամբ, որպէս թէ անոնք միայն իր փառքի պահն ըլլային, ինչպէ՞ս կրնանք յուսալ թէ հետզհետէ պիտի յաջողի իր ազդեցութիւնը տարածել նաեւ գաւառական վարժարաններու վրայ, որոնք քանակողութեամբ գոսաղերք պատրաստող գործարանատիպներու չահու ասպարէզը դարձած են, այս ճշմարտութեան չատ լաւ տեղեակ է կեդր. Ուսումն. Խորհուրդն որու միակ առաքինութիւնն ու գործունէութեան ասպարէզը գծուած է չարաթական նիստեր կազմելու եւ ներկայացուած դասագրքերը վաւերելուն մէջ։

*

Գաւառներու մէջ բացի իւղոտ պատառ յորջորջուածներէն թափուր կը մնան առաջնորդական ամիոնները եւ խեղճ գաւառացիք կ'տախտուին գոհանալ իրենց ղրկուած Պատրիարքական փոխանորդներով կամ տեղապահներով եւ տէպ տեղւոյն մէջ բնակող առաջնորդական փոխանորդներով, եւ ինչո՞ւ, որովհետեւ մեր վեղարաւոր եկեղեցականներն այդ վեղարը դնելու մէջ թէեւ ճարպիկ, բայց ա-նորմէ ոպասուած պարտականութեան անգիտակ կ'ձեւանան եւ իրենց հանդստութիւնը վրդովող աւելն քան մերժելու ճարպիկութիւնը կը սորվին։

Մինչ կողմէ Արմաշականներու դէմ քուն պայքար մը կ'մղուի մերթ ընդ մերթ լրագրական սիւնակներու մէջ, որոնք քուն իսկ իրենց յարձակումներու ենթական անուանելու եւ ձաղկելու անհամարձակ, ընդհանուր Արմաշականներու դէմ կ'գլխուին՝ թէեւ չեն կրնար չխոստովանիլ թէ կարեւոր առաջնորդական պաշտօններ, այսօր անոնք են որ կ'վարեն, հակառակ իրենց երիտասարդութեան,

իրենց անփորձութեան եւ եթէ Արմաչ չընծայէր այդ Վարդապետներն, որո՞նք պիտի ստանձնէին արդիօք հեռաւոր գաւառներու անկիւններն երթալ ժողովուրդը հովուել, մեր Պօլսաբնակ Սրբազան Եպիսկոպոսնե՞րը . . .

Ինչ որ ալ ըլլայ, Արմաչ օգտակար եղած է մեզի համար, եւ խոստովանանք ըլլալ պէտք է յամառելու համար, թէ այդ Դպրեվանքէն ելնող ամէն ձեռնադրեալ, անվիճելիօրէն անքննադատելի ըլլայ, եւ երբ այս պահանջկատութիւնը ցոյց կուտանք անոր համար, ինչո՞ւ չենք փնտռեր ու հարցներ թէ Երուսաղէմի փոխանորդն Վանքն՝ ի՞նչ ուսած է մեզի վերջին տարիներու մէջ, կարծենք ուեւ լսող է փնտռել թէ ի՞նչ ուսած է Երուսաղէմ իսկ Արմաչ՝ ժողովամէն բան, կրցած է տալ ուսեալ եկեղեցականներու դաս մը, որ պատիւ կ'բերէ հասցողներու համար եւ որոնք կրցան Վիէննական ու Վենետիկեան Միաբանութիւններու դէմ եղնել եւ անոնց արհամարհանքի ու ծաղրանքի անուղղակի քմծիծաղներն անհետացնել Ահա թէ ինչ ըրած են Օրմանեան եւ Դուրեան Սրբազաններն եւ եթէ չեն կրցած, ըսա ոմանց արժանի հովիւներ պատրաստել, գոնէ ցայսօր անբարոյիկ կամ պայթակղալի ընթացք մը չեն ունեցած իրենց ձեռնասունները՝ բաղդատմամբ, — յարգելով միշտ բացառութիւնները, — հին եկեղեցականներէ ծնացորդ թեկնածուներու հետ։

Մեր կարծիքով ամենէ աւելի ուշադրութեան առարկայ քահանայական խնդիրն պէտք է ըլլայ, թէ գաւառական Առաջնորդ երուեւ թէ կեդր. Կրօն. Ժողովոյ եւ անոր Ս Նախագահին համար։

Առաջնորդի մը անկարող, վատթար, ապիկար եւ ընդհակառակն արժանաբեր, օգտակար, չինող պաշտօնավարութիւնն այնքան չազդեր ժողովրդեան վրայ, որչափ կ'ազդէ անոր իրաւասութեան տակ գտնուող քահանայական դասուն վարքն ու բարքը, նիւթն ու կացը, ընթացքն ու խօսքը։ Այսօր քահանան է որ պիտի կրնայ օրինակ ըլլալ իր ապրած միջավայրին մէջ, ուղղամտութեան, անչահախնդրութեան, եկեղեցասիրութեան, ընտանեկան կեանքի պատուաւորութեան, մէկ խօսքով քահանան է որ պէտք է օրինակ հանդիսանայ իր ծուխին եւ իր ապրած միջավայրի ժողովրդեան։

Եւ հա՞րկ է ըսել՝ թէ այսօր բոլորովին հակառակը կ'տեսնենք եւ մեր քահանաներու դիրքին խախուտ հիմերու վրայ պրուած՝ մէկէ աւելի ապացոյցներուն ամեն օր ականատես կ'ըլլանք։ Այսօր քահանան ոչ միայն անուս է ու անտաշ, այլ նաեւ կենցաղագիտական տարրական կանոններուն անգիտակ է եւ համոզուած թէ իբրեւ քահանայ՝ ներելի պէտք է ըլլայ իրեն ամեն բան, նիւթապաշտութիւնն, չարաչահութիւնն, բանաւորակութիւնն եւ ուրիշ շատ մը բաներ, որոնք յաճախ չենք գտած պարզել, լոկ երկու խօսք. եթէ այսօր մեր ժողովուրդն եկեղեցասէր չէ, կրնանալ չէ, քոլոր յանդգնքը քահանաներու մօտ պէտք է փնտռել։

*

Գաւառներու մէջ աստ ու անդ մեր վանական սեպհականութիւններու վրայ երբեմն աղօտ նշոյլներ թէեւ կ'երեւին, բայց չեն սփռեր կատարեալ լոյս մը, որպէս զի ամեն ոք կարող ըլլայ որոշ գաղափար մը կազմել անոնց ընկած վիճակին ու աստիճանին վրայ. Այս վանքերու մէջ մեզի ամենէ աւելի ծանօթ եղածն է Կեսարիոյ Ս. Կարապետի վանքն եւ անոր նորակառոյց վարժարանն, որու տարեկան, կամ երկամեայ տեղեկագիրներն, դպրոցական ծրագիրներն ամեն ոք վայելելու կարող կ'ըլլայ, չնորհիւ լաւ ժառանգաւորութեան մը, տոկուն վարչութեան մը եւ համիրաչխ գործունէութեան մը, որու գլուխ կ'գտնուի Կեսարիոյ արդիւնաչատ Առաջնորդ Գեր. Տրդատ Եպ. Պալեան. եթէ Պալեան Սրբազան փոխանակ Կեսարիոյ Պօլիս գտնուէր, տարակոյս չունինք թէ գովեստներու, չնորհաւորութիւններու, ովասիանաներու պիտի արժանանար եւ իրաւամբ, քանի որ Կեդրոնի մէջ կամ մօտ կատարուած ո եւ է գործ, երբեմն խիստ անհչան՝ իբրեւ հրաչալիքներ կ'պատմուին ու կ'հրատարակուին, մինչդեռ Ս. Կարապետի գիշերօթիկ վարժարանին եւ անոր Սրբազան հիմնադրին վրայ՝ եթէ չենք սխալիր՝ միմիայն Բիւզանդիոն եւ Ա. Մամուլ, քիչ մը երկարօրէն գրեցին ու եղած մեծ ձեռնարկին կարեւորութեան հետ օգտակարութիւնն եւս մատնանչեցին. Բայց միշտ այսպէս չէ՞ եղած մեր ժողովրդեան վարիչներու ընթացքը՝ պոռոտ գոյներով ներկայել այն ամեն գէմքերն ու դէպքերն, այն ամեն գործերն ու իրողութիւնները որոնք անհչան անոտիք են պարզապէս եւ սքօղել, ծածկել, բարձի թողի ընել, անտեսել ու չխօսիլ այն ամեն բաներու վրայ որոնք իրաւամբ արժանի են մեր ժողովրդեան ծանօթանալու եւ անորմէ ճանչցուելով գնահատուելու.

*

Մայրաքաղաքի մէջ ամենէ աւելի խնամքի, գուրգուրանքի առարկայ եղած կ'տեսնենք Ազգ. Ս. Փրկչեան Հիւանդանոցը եւ Գալֆեանեան Որբանոցը. Դէմ գաւառացիքս այդ երկու հաստատութեանց վրայ կեդրոնացած կ'տեսնենք՝ մեր Մայրաքաղաքի պաշտօնական մարմիններու եւ ժողովրդեան ուշադրութիւնը, թէեւ անցեալի մէջ դիտողութեանց եւ քննադատութեանց առարկայ եղան ու կ'ըլլան այդ երկու գթութեան յարկերը, բայց ամեն պարագայի տակ դիտուած է թէ այդ երկուքը կարելի եղած ամեն տեսակ բարեկարգութիւններու եւ զոհողութիւններու կ'ենթարկուին միշտ՝ բարձր մակարդակի մը վրայ պահուելու եւ ժողովրդի վստահութեան արժանանալու համար:

Իսկ Պօլսոյ գրական հրապարակը գրեթէ ամուլ կ'նկատուի եւ անցնող տարւոյն մէջ բացի քանի մը կրօնական հատորներէ եւ տարեցոյցներէ նշանակելի գործ մը չկայ արձանագրելիք. Այս ամլութեան

սակայն ուղղակի պատասխանատու է մեր ժողովուրդն որ ցարդ չկրնար գնահատել անոնց կարեւորութիւնն իր ինքնապարգացման տեսակէտով: Հեղինակ մը՝ թող բարոյական գոնէ իր նիւթական զոհողութեանց փոխարինութիւնը եւ քաջալերութիւնը չգտնելով, կարիլի չէ որ վերակսի նոր հեղինակութիւններով կամ թարգմանութիւններով զբաղիլ: Ահա այս պատճառաւ միայն օրը օրին լրագրական սիւնակներով ու էջերով գոհանալու կ'պարտաւորուի նաեւ գրասէր դասակարգը: Լրագրութիւնը սակայն գժգոհելու պատճառ մը չունի եւ այսօր անոր մէջցաւ է որ մեր ժողովրդի մէջ ընթերցասիրութեան հաչակը տարածուելու ու ընդհանրացաւ եւ հետզհետէ ալ աւելի մեծ համեմատութիւններ սանձելուն չենք կրնար տարակուսիլ:

Ինչպէս որ չենք կրնար տարակուսիլ թէ մեր կեդր. կրօն. միաւն ժողովին օր ըստ օրէ աւելի լայնօրէն պիտի բանայ՝ ամուսնալուծական խնդիրներու մասին իր հայեացքներու բնոյթն եւ պարագաներու բերման առջեւ տեղի տալով պիտի գոհացնէ զժգոհներու անհամեմատ թիւով զոյգեր եւ թէեւ Հայ. եկեղեցւոյ մէջ սկզբմամբ անընդունելի, բայց սոխզողականութեանց առջեւ ընդունելի պիտի նկատէ այս տեսակ զատեր եւ իրենց ձայնն աւելի ազդու կերպով լսելի ընողներու ի նպաստ վճիռներ արձակելու չպիտի դեգերի... Հեռեւապէս բաց է այլ եւս ասպարէզը մեր ժողովրդեան առջեւ, բայց պէտք է ըղձալ ըլլան գեղեցիկ սեռի մեր նահապետներն, որովհետեւ իրենց զանգուածներն՝ եթէ իրաւացի ալ ըլլան՝ լսելի ընել տալու միջոցներէ զուրկ, միշտ ի կորուստ պիտի մատնուին եւ դեռ այնչափ զարգացած ու լուսաւորեալ չենք, որպէս զի ի հեճուկս սրտաց վճիռներու, չուտով մը նոր ամուսիններ գտնելու առակ ըլլան...

*

Անցնող տարւոյն մէջ նշանաւոր հայ վախճանածներու վրայ այս համառօտ տեսութեան մէջ չենք ուզեր երկարօրէն ծանրանալ, որդէն Ազգ. Հիւանդանոցի Ընդհ. Օրացոյցին մէջ, մեր առաջադ տեղեկութեանց համեմատ, յիշատակուած կ'գտնուին նոքա՝ իրենց ըղձչով, մտքով, գրաճով, հոգեւորապէս օգտակար եղող կամ կարծուղ անձնասորութիւններու հետեւող կենսագրական գիծերն, ինչպէս Միքայէլ Յակոբեան, Բարիզող Ծ. վ. Պաղտեան, Ռեթէոս Գրիգորեան, Կարապետ Խաթիճեան, Յ. Եպ. Այվազեան եւ ուրիշներ: Իսկ այդ կարգին մէջ, կ'տեսնուի եղեր նաեւ Մանչսթէր վախճանած Մարմրոս Թոդատեանի յիշատակութիւնը: Թող ներուի մեզ փոքրիկ դիտողութիւն մ'ընել՝ ինչ պատճառով կ'երեւի յիշեալն՝ հայ նշանաւոր ննջեցեալներու 1904 տարուան մէջ, չկրցանք ըմբռնել: Իրրեւ պատուաւոր, գործունեայ եւ հետաքրքիր հայ վաճառական, ոչ

ոք կրնայ կասկածի տակ ձգել Մարտիրոս Թոզատեանի արժանիքն, որու ձեռնտուութենէն, օժանդակութենէն օգտուած են եւ մինչեւ իր մահու անէ վերջ կ'օգտուէին, իր վստահութեան եւ համարման արժանի եղող վաճառականներ ու անհատներ, բայց իբրեւ հայ բարերար եւ օժանդակ աղգային ո եւ է բարեգործական, կրթական, գրական հաստատութեան, բան մը չենք տեսած ու լսած, հետեւապէս անխորհուրդ կ'դանենք անոր համար չսպասած յիշատակութեան այդ մեծ պատիւը։

*

Մեր առանձին դործերու վրայ մեծ բան մը չունինք առայժմ գրելու, օրը օրին Ա. Մաղուղի մէջ որքան կ'նեղէ անոր էջերու ծաւալը՝ խօսած ենք անոնց մասին, ինչ որ կայ նոր աւելցնելիք Դուրեան Սրբազանի Առաջնորդութեան կոչումին է, որով նոր փուլի մը մէջ կ'պատրաստուի մտնել մեր վարչական մեքենան. Այդ մեքենային մասնակի կամ ամբողջովին խանգարուած ու խարխուլ մասերը, եթէ կան, նորընտիր Առաջնորդին նկատողութեան պիտի առնուին անշուշտ եւ որքան ալ աննշան կամ աքօղեալ, մասնակի խանգարումներ դտնուին, անոր ուշադրութեան առարկայ ըլլալէ չպիտի դադրին, այս է մեր հաստատ համոզումը։ Եւ համերաշխութեան մը ջատագով անկեղծ սրտեր կ'փափաքին որ Դուրեան Սրբազան յաջողի առերեւոյթ դիւրին, այլ ներքնապէս դժուար ու փափուկ իր պաշտօնին մէջ, ի պայծառութիւն Իզմիրի աւհին տեսակ հայ հաստատութեանց եւ յօդուտ Հայ հասարակութեան

*

Եւ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ իր 35րդ չրջանը թեւակոխելով քաղցրը պարտականութիւն մը կ'համարի յայտնել՝ իր ազնիւ ոչխատասկիցներու, թէ պատուակալ եւ թէ մնայուն խումբին, ինչպէս նաեւ իր պարտաճանաչ Բաժանորդներուն եւ Գործակալներուն՝ իր շնորհակալութիւններն ու շնորհաւորութիւնները նոր տարւոյ առիթ։

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ հարկ չտեսներ երկարօրէն գձել իր նոր չրջանի ուղղութիւնը եւ ծրագիրն, արդէն ծանօթ իր ընթերցողներուն, միայն արժան կ'համարի քանի մը յիշատակութիւններ ընել իր աշխատակիցներու մասին որոց գլուխը կ'գտնուի Իզմիրի նորընտիր Առաջնորդ Եղիշէ Եպ. Դուրեան՝ որ խոստացած է, որքան ներեն իր զբաղումները, մերթ ընդ մերթ աշխատակցիլ թերթիս եւ փայլ մը տալ անոր էջերուն։

Նաեւ Մեծայարդ Գէորգ Պուպի խոստացած է ստանձնել թերթիս քաղաքական բաժնի խմբագրութիւնը ամեն 15 օրն անգամ մը համաձայն տեսութեամբ մը պարզելու թերթիս ընթերցողներուն երկրագունտիս վրայ պատահած գլխաւոր քաղաքական անցքերը,

ինչպէս նաեւ Մեծայարգ Տիարք Մեսրոպ Նուպարեան, Կարապետ Ստեփանեան եւ Նազարէթ Հ. Ներսէսեան դարձեալ կ'ստանձնեն, նոր շրջանի մէջ զբաղիլ ընկերական, վիպական, օրէնսդիտական, հոգեբանական ու քննադատական դասերով, հարցեր՝ որոնք այնքան հեւասքրքրութեամբ կ'կարդացուին թերթիս ընթերցողներէն։

Իսկ Մեծանուն Ռեքտոր Պետրոս Տէր Ա.եմ. Փանոսեան չսիրեր զլանան երբեմն գնահատուած աշխատակցութեան բաժինը բերել թերթիս, ինչպէս կ'գրեն, եւ երբեմն բազմազբաղ ժամանակէն փոքրիկ մաս մը հանել Արեւելեան Մամուլի համար։

Ա.ղն. Տիկին Զապէլ Եսայեանի եւ մեր հանելուկ մը դարձած Կ. Պոլսոյ անկողմնակալ Թղթակցին. վաղիւնակի աշխատակցութիւնն ապահոված՝ նաեւ այս շրջանին 15 օրն մի անգամ անոնք ըստ առաջնոյն պիտի երեւին թերթիս մէջ, վառ հետաքրքրութիւն ազդող լուրջ յօդուածներով, վիպակներով եւ թղթակցութիւններով։

Կարելի՞ է նաեւ չյիշատակել թէ՝ մեր սիրուած աշխատակիցներէն Տիարք՝ Ռ. Զարդարեան, Ա. Նալբանեան, Ա. Յարութիւնեան, Թլկատինցի, Վարուժան, Նուրհան, Ուրուսկան, որքան կարելի է ատեպ պիտի երեւին այս շրջանին մէջ պատմագէտի, բանաստեղծի, բանասէրի, թարգմանչի, քննադատի այլազան եւ բազմազան եւրանգներով։

Եւ Խմբագրութեանս կողմէ տգեղ մոռացում մը պիտի ըլլար եթէ չյիշատակէինք նաեւ մեր փնտռուած աշխատակիցներէ՝ Գեր. Բաբգէն Ծ. Վրդպ. ի, Տեարց՝ Յ. Դազանճեանի, Ռ. Որբերեանի, Լ. Մեսրոպի, Ղ. Վարպետեանի, Լ. Բիւրի ճեանի, Իրիսի, Մ. Ուղուրլեանի, Խ. Քէշիշեանի, Մ. Տիրպետերի անուններէն, որոնք սիրայօժար ստանձնած են Ա. Մամուլի պարտնեութիւնը ճոխացնելու, իրենց ու սուենասիրական, վիպական, հոգեբանական, արկածախնդրական, ուրուագծական, թատերական, պետական եւ այլ յօդուածներով եւ բանաստեղծութիւններով։

Ուստի անգամ մ'ալ Խմբագրութիւնս իր չնորհակալութիւնները կ'յայտնէ իր բոլոր աշխատակիցներուն, ինչպէս նաեւ իր բազմաթիւ ազնիւ Բաժանորդներուն եւ ընթերցողներուն եւ ամուր ու հաստատ քայլերով՝ առանց իր գծած ուղղութենէն մազի չափ չնզելու, կ'թեւակոխէ իր թերթին՝ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼԻ ԵՐԵՍՈՒՆ ԵՒ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ տարին։

ՄԱՄՈՒՐԵԱՆԻ ԿԻՍԱՆԴՐԻՆ

Արձանացած գանկ մը գաճէ
Կեանք մը չունի որ ընդաճէ,
Եթէ անով ուզես ճախրել՝
Միտքիդ համար ո՛րքան քիչ է։

Կերպաւորուած կուրծք մը գաճէ
Հեւք մը չունի որ հառաչէ,
Եթէ անով ուզես յուզուիլ՝
Սիրտիդ համար ո՛րքան քիչ է։

Պատկերացած բիբ մը գաճէ
Ցոլք մը չունի որ նըւաճէ,
Եթէ անով ուզես դիւթել՝
Աչքիդ համար ո՛րքան քիչ է։

Սըրբատաշուած շուրթ մը գաճէ
Շեշտ մը չունի որ շառաչէ,
Եթէ անով ուզես ազդել՝
Ձայնիդ համար ո՛րքան քիչ է։

Ո՜հ, այդ կռաճոյ շըրջանակէն՝
Զոր ըստուերները կը փակեն՝
Ես կ'ուզէի որ դուրս չմնար
Ձեռքդ իր շարժման մէջ մըշտավար։

— Անդրիացած ձեռք մը կաւէ
Որ քար գրիչով մը կը ըլաւէ...
Դու աւոնցմո՛ կըրնաս ապրիլ,
Յիշատակիդ համար քա՛ւ է։

ՕՂԻՇԷ ԵՊ. ԴՈՒՐԵԱՆ

ՅԻՇԱՏԱԿՆԵՐ

Ի՞ՆՉՊԷՍ ՁԱՆՁՆԱՑ Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆԸ

Սիրելի Հրանտ,

Ս. Մաւուղի 1905ին առաջին թիւը նորէն պիտի նուիրէք մեծանուն հօրդ յիշատակին եւ կ՚ուզէք որ անպատճառ ինձմէ ալ բան մը գտնուի այդ թիւին մէջ։

Ձեր «Յուշամերձին» ընդունեցի նոր էջաղումներու մէջ։ Նոր զբաղումներ, այո՛, Լոյսի նոր հրատարակութեան համար, որոնք չեմ գիտեր մինչեւ ե՛րբ պիտի ստիպեն զիս՝ որ՛լ գրասէրի (amateur) անդորրութիւնս ու ազատութիւնս մոռնամ, այսինքն՝ 15 տարուան գրասէրի կեանքս։ Իրաւ որ Լոյսի այս նոր հրատարակութեան ալ զիս մղող բուն պատճառը թէեւ զուտ գրասիրական է, բայց ուղած առենդ գրելու պայմանները այլ եւս կ՚փոխուին ու կը ձուլուին հաստատատիպ կանոնաւորութեան մը կաղապարին մէջ։ Ամէն բան ժամանակին կարգադրել, պատրաստել եւ յանձնել տպարանին գործ մը որ ինչ առաջ ձիգի ալ ծանօթ է

Բայց թէ 15 տարի եւ թէ աւելի առաջ, երբ հազիւ սկսած էի (1886) կարդալ Ա. Մաւուղը Ամենայն՝ Վ. Կրթասրտանի աշակերտութեանս միջոցին, մտքէս չէր անցած թէ օր մը առիթ պիտի ունենայի մեծ հրապարակագրի մը՝ Մամուրեանի յիշատակները քրքրել։ Մամուրեանը կ՚զգայինք իր Ս. Մաւուղով եւ անկից յառաջ առ իր գաղափարքերով, որոնք մեծ դեր ունին մեր նախնական կրթութեան մէջ։ Սիրած էինք Մամուրեանը առանց ճանչնալու անձամբ։ Պատանեկան երեւակայութիւնը շատ բո՛ւռն է եւ անգիտակից իր թռիչքներուն մէջ։ Ասի հիմակուան համոզումս է։ բայց այն առեն այսպէս չէր անշուշտ։ եւ սակայն այդ բուռն եւ անգիտակից թռիչքներն ալ իրենց կշռուած պատճառներն ունէին ու պատանիներն ալ ունին իրենց խորհելու կերպերը, ճշմարտութիւնները ընդգրկելու միջոցները, որոնք նիթ չատ հասուն, չատ փորձ միտքերու հետ բաղդատուած առեն՝ տկար երեւին, բայց ստոյգ է որ անկեղծ են առենք՝ իբր մտաւոր եւ հոգեկան անթիթ աշխատի մը գոլացումները։

Այս վիճակին մէջ է որ կ՚երեւակայէի Մամուրեանը, չեմ գիտեր ի՛նչ գիծերու եւ ի՛նչ վայելչութիւններու տիրողութեամբ, որ բոլորովին ջնջուած է հիմայ մտքէս։ որովհետեւ Մամուրեանի բուն դէմքը, կենդանի տեսքն ու խօսակցութիւնը եւ ետքը գրչի եւ գաղափարի հաշտութեամբ չինուած բարեկամի մը դէմքը հեռացուցած են զանկիս մէջէն պատանեկան ամէն երեւակայութիւն։

Սակայն սխալ ստոյգ եւ իրական եղած է որ Ս. Մա-

մուղով սիրած ենք չատ մը դէմքեր, տեղեկացած ենք Ազգ. չըլսանակներու գործառնութիւններուն, համակրած ենք իր համակրածներուն, հակակրած ենք իր հակակիրներուն. միշտ պատանեկան կոյս ըմբռնումներու եւ դատողութիւններու վիճակը եւ հիմայ ո՛րչափ ալ բաժինները հանենք խմբագրական գործի եւ կեանքի պահանջումներուն, անձնական նկատումներուն, կուսակցական հաշիւներուն, որոնց վրայ դժուար է որ զաղափար ունենան հեռաւոր ընթերցողները, գարձեալ երեւան կուգայ Մամուրեան ո՛չ միայն իբր կարող խմբագիր, իր հմտութիւններով, փորձառութիւններով, իր մեր վարչական կեանքի մասին ունեցած ծանօթութիւններով, այլ նաեւ իբր պարկեշտ խմբագիր իր կարծիքներու ամրութեամբ, իր սկզբունքներու որոշ դոյնով, իր դնահատելու անսպասելի յատկութիւններով. Այսպէս մտքով ու սրտով ճանչցած էի Մամուրեանը մինչեւ 1886–1889։

Ո՛րչափ հրճուեցայ երբ Աչրպեան Հօրէն Պատրիարք կ՛գրէը մեր Կրթասրանի Տնօրինութեան մէկ կիւլէսէրեան ընդունուած է «Եկեղեցական վարժարան». — ա՛յս էր Դպրեվանքի առաջին անունը Օ՜ն, սրտում հրճուանք մը պատեց դիս որոշ ապագայի անորոշ երկունքին համար Նոր բաներ տեսնելու կրծիչ խենդը լեցուցած էր զիս։ Շատ մարդ պիտի տեսնէի, պիտի ճանչնայի, հիացումս պիտի յայտնէի անոնց. ձեռքերնին պիտի պագնէի։ Պատանութեան խանդավառ արտայայտութիւնը դէպի դիրք, դրականութիւն եւ անոնց գործիչները։ Եւ ամէնէն յառաջ մեր սիրած Մատուռեանը տեսնելու խինդն ու բախտը Պոլսի ճամբուն վրայ, Իզմիրի մէջ։

Նոյեմբերի ճիշտ սկիզբն էր կարծեմ երբ Իզմիր եկանք, ցրտին օր մը, բուքով եւ փոթորիկով. անծանօթ տեղերու մէջ, անփորձ ճամբորդի մը բոլոր վարանումներով եւ զգուշութիւններով Ամէնէն առաջ Մամուրեանը փնտռեցի եւ. . . . չգտայ։ Ինչ պատրանք. Իզմիր երթալ եւ չգտնել Ս. Մատուղի խմբագիրը։ Պոլիս գացած է ըսին եւ. զինքը Պոլսի մէջ գտնելու յոյսը մխիթարեց դիս։

Եւ ահա Պոլիս, 1889 Նոյեմ. 5, կիրակի առաւօտ մը. աշնանային արեւի թալկացած ճառագայթներուն տակ կ՛պտնծար։ Այս չքեղ Մայրաքաղաքին դիրքն ու տպաւորութիւնը խռովեցին պատանի էութիւնս։ Առաջին անգամն էր որ կ՛տեսնէի «Սառմպօլ»ը՝ առանց ուղեցոյցի, առանց առաջնորդող բարեկամի մը օժանդակութեան։

Պոլսի մէջ սակայն չատ կենալու չէի. բան մը չէի հասկնար. վասն զի բուն երթալիք տեղս Սրմաչ էր. Պոլիս անցք մըն էր պարզապէս, ոչ ոք կ՛ճանչնայի հո՛ն. անծանօթ քաղաքակից մը միայն հիւրընկալից զիս. եւ արդէն Նոյեմ. 5-10, բոլոր գործերս կարգադրուած էր Պատրիարքարանի եւ. Խնամակալութեան ձեռքով՝ Արմաչ երթալու համար։

Այդ հինգ օրերուն ո՞րն էր, չեմ դիտեր, գացի գտնելու Մամուր-

եանը՝ Ն. Պէրպէրեան ապարանի մէջ. Իզմիրէն ըսած էին ինձ թէ հո՛ն պէտք է երթամ Մամուրեանը տեսնելու։

Ն. Պէրպէրեան ապարան, իր հին եւ պատմական տեղը, էսքի Զապլթէխ ճաատէսի, նորութիւն մըն էր գաւառացի պատանիի մը համար։ Գիրերը խորչերու մէջ, գրաչարներ, փորագրողներ, մամուլ՝ սիրուն նորութիւններ, հետաքրքրութեան առարկայ, մանաւանդ ինձ նման հետաքրքիրի մը։ Այս բոլորը վայրկենական էին։ Հարցուցի Նշան Էփ. ին. դեռ հիմակուան պէս թարմ է մարիս մէջ Մամուրեանի այս տպագրիչ բարեկամին դէմքը. գիր կ'չարէր, ակնոցի վրայէն գլխս դիտեց եւ հարցումիս պատասխանելով ըսաւ թէ Մամուրեան հիմայ կուգայ։

Եւ իրաւի քիչ եաքը, դըք դըք մատով ապակեայ փեղկին զարկաւ արագօրէն անցնող անցորդի մը ուշադրութիւնը հրաւիրելու եւ ինձ դառնալով ըսաւ. «ահա՛ Մամուրեանը»։

Մամուրեան, որ առանց ներս մտնելու ապարանի առջեւէն կ'երթար դէպի Պապ – Սլի ճաատէսի, Պէրպէրեանի դըք դըքին վրայ նայեր մտաւ եւ մէկտեղ ապարանի վերի յարկը ելանք։ Առաջին փափաքս էր իր ձեռքը համբուրել, որ այնքան լաւ դիտէր գրիչ բռնել։ Թող չտուաւ որ համբուրեմ, համակերպեցաւ թախանձանքիս եւ ես ուրախութեամբ համբուրեցի իր ձեռքը։

Իր ապաւորութիւնը չատ չինիչ էր ինձ համար։ Եթէ նախապէս երեւակայութեանս մէջ պատկերացող Մամուրեան ջնջուած չըլլար մտքէս, իրականին հետ պիտի բաղդատէի հիմայ։ Դիտեմ թէ հասարակ մահկանացուէ մը աւելի բան մը երեւակայած էի. բայց ա՛յն ատեն առաջին անգամ երբ տեսայ Մամուրեանը՝ ամէնէն առաջ իր դէմքը գրաւեց ուշս. լայն ճակատ, ծաւալ աչքեր, ծաղկած փառաւոր մօրուք, անուշ խօսուածք մը։ Հաստակեակ վերարկու (բարեբախ) մը իր գրեթէ ամբողջ հասակը բռնած էր, այնպէս որ արտաքոյ կարգի բան մը չզարկաւ աչքիս իր արդուզարդէն, եա որ իմ քաղաքին տարազն իսկ չէր փոխած Պոլիս գալու առեն, եւ ասի սա խելքով թէ ամէն մարդ ո՛ր ալ երթայ հաւատարիմ պէտք է ըլլայ իր ծնընդավայրի բարքերուն։

Մամուրեան երբ տեղեկացաւ թէ եկեղ. վարժարան կ'երթամ, յայտնի դժգոհութիւն մը ցոյց տուաւ, աղէկ չես ըներ ըսաւ. իր նօսակցութեան ամէնէն հետաքրքրական ժամն էր այս։ Առեն մը ուր Մակար Կաթողիկոսի վախճանումէն եաքը գլխոր կաթողիկոսութեան արժանի կ'համարէին միամիտօրէն մեր գաւառական չըլջանակներու մէջ— եթէ կարգուած չըլլար — ի՛նչպէս կ'ըսէի ինքնիրենս այս նոյն իսկ իր արտաքին՝ եկեղեցականի կերպարանքով փառաւոր մարդը, կ'հակառակի եկեղեցականութեան եւ գորովով կ'թելադրէ ինծի, որ վազ անցնիմ նպատակէս։ Եաքը աւելի ճշդելով՝ ըսաւ թէ այդ վարժարանի վրայ յոյս չունիմ, վասն չեմ վա-

բիչներուն վրայ։

Ինձ համար այսպիսի յայտարարութիւն մը լսել սիրուած եւ յարգուած եւ հրապարակային կեանքը ճանչցող հրապարակագրէ մը, հարուած մըն էր, յարացոյցի կործանում մը։ Չէի կրնար համակերպիլ։ Մամուրեան ըսաւ իր գիտցածը, իսկ ես ամուր մնացի առաջադրութեանս վրայ եւ ողողուած իր համակրանքով բաժնուեցայ իրմէ։

Ես ամբողջ ապագայի մը յարացոյցներով մղուած գացի Սրմաշ եւ միշտ յիշեցի Մամուրեանի յոռետեսութիւնը ա՛յն հաստատուածութեան վրայ, ո՛ւր կ՝պատրաստուէինք մեր ասպարէզին եւ նոյն իսկ պատմեցի ալ Օրմանեան Սրբազանին։

Քանի մը տարի ետքը ալ Սարկաւագ եղած՝ եւ ծանր հիւանդութեան մը հետեւանքով Ակնթապ կ՝վերադառնայի. Իզմիր ելայ նորէն տեսնելու Մամուրեանը, 1893 Յունիս 19, չարաթ։ Բաւական ատեն ունէի եւ Մամուրեանը գոհայ իր տան մէջ։ Զորս տարի անցած էր գրեթէ մեր առաջին տեսակցութեան վրայ եւ այդ չորս տարուան մէջ ինքն ատիթ ունեցած էր հետեւելու Դպրեվանքի ընթացքին, այնպէս որ երբ յիշեցուցի իրեն թէ ո՛րչափ յոռետես եղած էր ըսկիզբները, վհատձնարար դիտել տուաւ թէ ինքը տարբեր կ՝խորհէր այն ատեն, թէ ինքը որչափ ալ չէր սիրեր եկեղեցական դասը, բայց յոյս ունէր ուսեալ եկեղեցականներու վրայ եա, եա։ փորձառու եւ բարեկամ մարդու տեսութիւնները, որոնք աւելի եւս յարգանք եւ սէր կ՝ներշնչէին ինծի եւ նա՛ որ իսկապէս համակիր չէր եկեղեցականութեան, բարեկամի ձեւով կ՝կարկաւէր ինծի։

Ա՛լ աւելիներ չպակսեցան մեզ՝ թղթակցութեամբ չարունակելու մեր խօսակցութիւնները ա՛յն բոլոր նիւթերու վրայ, որոնք կը դառնային մեր հրապարակային գործերուն շուրջը։ Մամուրեան իբր Հրապարակագիր եւ ես իբր Վարդապետ՝ պաշտօնակցութեան նման գիծեր ունէինք։ Շա՛տ անկեղծ էր իր արտայայտութիւններուն մէջ, չա՛տ անաչառ՝ իր գնահատութիւններուն մէջ։ Ես մեր թղթակցութեան բոլոր տեւողութեան մէջ միշտ այդ աղնիւ եւ վսեմ Մամուրեանը կ՝վայելէի եւ հաճոյք կ՝զգայի մերթ ընդ մերթ գրելով իր Մատուցին մէջ, որուն շուրջ կ՝ուզէր տեսնել աշխատակիցներու ընտիր այժ մը։

Իր նամակներուն սմէնն ալ բոլոր չեն գժբախտաբար. նամակներ, որ թանկագին են, չա՛տ թանկագին, ո՛չ անոր համար որ ատոնց մէջ վեղուն սրտով մը կ՝յայտնէ Մամուրեան իր բարեկամութիւնը, այլ մա՛նաւանդ անոր համար որ ատոնք կը չօշափեն բ՛նչ բ՛նչ կեանական խնդիրներ, որոնց վրայ իր ուշադրութիւնը կ՝հրաւիրէի երբեմն։ Մամուրեան գիտէր ատոնց յարգը ճանչնալ կամ աւարկել ա՛նքան փափկութեամբ որ աւելի կ՝համակրէիր իրեն։ Զոր օրինակ կ՝փափաքէի որ Ս. Մատուղը ինքը լեցնէր ընդհանրապէս, թէ բանա-

սիրական նիւթեր մշակել օգտակար պիտի ըլլար թէ՛ մեր գրականութեան համար եւ թէ՛ թերթի համբաւին ու տեւականութեան համար։ Մուշ եղած ատենս փափաքեցաւ որ Մշեցիք կարդան Ա. Մամուղը, իսոստացայ աշխատիլ եւ առաջարկեցի որ երկրագործական նիւթեր ալ պէտք է բովանդակէ Մամուղ՝ Մշոյ մէջ անցնելու համար եւ սկսաւ երկրագործական յօդուածներու գեղեցիկ շարք մը։

Իր նամակներէն երկու հատը, զոր Սամսոն ընդունած եմ չա՛տ հետաքրքրական են, սիրելի Հրանտ, եւ կ՛փափաքիմ որ Մամուղի այս թիւը, զոր կ՛նուիրես Հօրդ, զարդարուի իր գրչին յիշատակներով։ յիշատակներ՝ ո՛ւր Մամուրեան իր բեղմնաւոր կեանքին վերջին հանգրուանները կ՛ուրուագծէ՝ սիրելի եղբօրդ տարաժամ մահուանէ առաքը, ո՛ւր մամուլի յաջողութեան վախուկ խնդիրներուն կ՛ակնարկէ, ո՛ւր իր սիրելի թերթին վրայ կ՛գուրգուրայ, ո՛ւր վերջապէս նոր գրողներու կ՛ներչնչէ լաւագոյնները ընելու քաջալերութիւնը։

Եւ դուք, սիրելի Հրանտ, երբ Ա. Մամուղի 1905 Յունվարի առաջին թիւը կ՛նուիրէք Ձեր վաստակաւոր Հօր եւ իմ Սիրելի Բարեկամի յիշատակին եւ երբ ես ալ՝ Լոյսի նոր հրատարակութեան անդրանիկ թերթով կ՛ողջունեմ հայ մամուլը, չեմ կարծեր որ Ա. Մամուղի, Թուրքիոյ հայ մամուլին այդ ամէնէն լուրջ եւ ամէնէն տեւական Հանդէսին բարեյիշատակ եւ բազմավաստակ Հիմնադրին խօսքերը անուշ չհնչեն իր ընթերցողներու ականջին իր 35րդ տարուան սկիզբը։

Իզմիր 4/16 Օգոստոս 1898

Ազնիւ Բարեկամ

Սիրով ստացած եմ հետզհետէ Ձեր գրած պատուական նամակներն, և շատ ամօթապարտ եմ Ձեր առջև՝ որ ժամանակին պատասխան չեմ գրած։ Եթէ այս լռութիւնս անտարբերութեան կամ մոռացման վերագրէք պիտի սխալիք. վասն զի չեմ անոնցմէ՝ որ չգիտեն գնահատել՝ զգայուն սրտի ու հանճարեղ բարեկամի մ՛արտայայտութիւններն։ իմ Ձերթիս միշտ համակիր, իմ վիշտերուս միշտ վշտակից գտնուելով՝ հոգւոյս մէջ յատուկ տեղ մը բռնած էք միշտ և ամէն օրագիրներու մէջ Ձեր գրական և հովուական ընտիր գործերու նկարագիրը կարդալով կ՛հրճուիմ, որչափ որ կարող է հրճուիլ սիրտ մը՝ որ բեկած է կսկծալի ցաւերու և ճնշուած՝ դառն խորհուրդներու տակ։ Ասոի է՝ որ՝ ակամայ բարեկամական պարտաւորութեանցս մէջ կը Ձերանամ, ասոի է՝ որ գրիչս՝ շղթայի պէս՝ կ՛ծանրանայ ձեռքիս մէջ՝ առաջուան պէս Ձեզի աւելի շարժելու անզօր։ Ենթադրեցէք, Ազնիւ Բարեկամ, որ գիրեզմանի խորերէն կ՛լսէք ձայնս, վասն զի իմ բոլոր աշխարհային և իմաստասիրական փորձառութեամբս, կ՛զգամ որ այլ ևս չեմ այս աշխարհէն, սիրական որդւոյս մահուանէ ի վեր։ Անհուշտ ստացած էք Ձեզ ղրկուած **Մահարձանն ի յիշատակ Վահէի**, մահարձան, որու մէջ Ձեր վշտակցական գիրն այնքան յուզած է հոգիս։ Իմ շնորհակալիքս Ձեզ, ոչ միայն Ձեր ազնիւ զգացմանց համար, այլ և այն պիտոյութեանց մասին զոր բրած էիք Ձեր վերջին գրոյն մէջ՝ Ա. **Մամիոյ** գրուածներու վրայ։ Փափաք կ՛յայտնէք՝ որ խմբագիրը լեցնէր Ձերթը ա՛հ, բարեկամ ոդոքիչ փափաք մ՛է Ձերն և սակայն ոչ միայն սիրտ, Ձող կարողութիւն, ժամանակ չունիմ կատարել զայն։

Ծարիներէ ի վեր սկսուած գործ մը չդադրեցնելու համար կ՛շարունակեմ, քաջ զգալով Ձերթիս անցելոյն և ներկային տարբերութիւնն։ Քաջ գիտէք, որ շահու համար չէ, շահադիտութեան նպատակով չէ եղած և չէ որ կ՛յարատեւեմ հրատարակութեան

մը մէջ որու Թերութիւնները քաջ գիտեմ: Աշխատակիցներու պէտք ունիմ այժմ, և աշխատակիցներ կ'պակսին, Թերևս անոր համար որ դրամական վարձատրութիւն կը պակսի: Խմբագրականով մը կ'շատանամ ստէպ և այս տեսակ գրուածի մէջ կ'նեռեմ միայն ինչ որ երկարօրէն բացատրելու **արտօնութենէ** զուրկ եմ: Թղթակիրները շատ կ'գրգռին ստէպ **տեղական անհնշան**, տղայական խնդիրներով. զոր կ'քաշքշեն անդուլ օրինակ Գարակէօզեանի կտակ եալին, առանց հիմնական, կենսական նիւԹեր շօշափելու, եԹէ ոչ անկրտրողութենէ, պարագայից բերմամբ: Բաց աստի՝ կարգ մ'ընԹերցողներ՝ ուելի սխորժ կ'զգան ԹեԹև քան լուրջ բաներ կարդալով: Ազգագրական ճիւղը մշակելու յորդոր կ'տար ինձ, ուսումնասիրութիւն՝ որ ժամանակի և աշխատութեան կարօտ է. սակայն պարտիմ նոյն իսկ ըսել որ ազգային անմիջական յառաջդիմութեան պիտոյից համար այնքան կարևոր չեմ գտներ այն հնախօսական մանրակրկիտ խուզարկութիւններն որով այժմ մի քանի ԹերԹեր՝ իբրև նորաձևութիւն, կ'պարապին, երբեմն ձանձրոյԹ և ստէպ ծիծաղ շարժելու չափ: Աբհեստագիտական, տնտեսագիտական, և այլ գործնական հրահանգներու կարօտ է մեր Ազգն, և այս կարօտը լեցնելու համար՝ յատուկ մասնագէտներու:

Ի՞նչ կ'տան մեզ մի քանի վանքեր՝ որ լուսաւորութեան կեդրոնները կ'գտնուին, եԹէ ոչ օԹեկ հաց, զոր ամէն սամոնքս չէ կարող մարսել: Եւ ճշմարիտն՝ այդ վանքերէ հնաոճ անուններն անիսաւն չէ, և ապագան ուելի որոշ պիտի ցոյց տայ: Մոլեռանդութեամբ տոգորուած գլուխներ՝ գիտութեան դիմակով, միշտ վտահելի չեն կրնար լինիլ: Մեզ՝ Ձեզ պէս հարազատ հայու զաւակներ պէտք են, և ուրախ եմ դիտելով՝ որ Ձեր աշխատութիւններն ցոյց կ'տան Ձեր անկեղծ և տեմսաէր ոգին, և Ձեզ կ'շնորհաւորեմ, Թէև, գիտէք, ես այնքան համակիր չեմ եկեղեցական դասուն, և պատճառաւ:

Ընտանիքս և որդիս Պ. Հրանտ ինձ հետ մատուցանելով Ձեզ յարգալից բարևներ

Մնամ և ես միշտ Ձերդ

Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

Շատ խիստ է Մամուրեանի ակնարկութիւնը վենետիկի եւ վիէննայի մասին, նոյնչափ խիստ անուղղակի մեր միւս վանքերու մասին: ՕԹեկ հացը չատ անգամ դիւրամարս է եւ գրականութեան մէջ հինը նորը խնդիր չէ՛, քանի որ պատմութիւնն ալ ժողովուրդի մը կեանքն է եւ անոր ուրուած անունը պարապի չէրԹար: Մամուրեանի հրապարակագրութիւնը իր միշտ ներկային կապուած նկարագիրով, առյդ է որ ազգագրական եւ բանասիրական նիւԹերու հետ չէր կրնար հաչտուիլ:

Տևանինք իր միւս նամակը.

Զմիւռնիա 2 Փետր 1899

Սիրելի Բարեկամ

Ժամանակին ստացած եմ Ձեր 18 Օգոստ. Ծուխիր երկար ու պատուական նամակն: Ցաւ է ինձ՝ որ նորէն ուշ կ'պատասխանեմ, և ուրախութիւն՝ որ իմ գանգատութեան չնայելով՝ հաճեր էք ոչ միայն գրել ինձ այլ և յօդուած մը (**գրականութիւն**) և քերԹուած մ'ուղարկել ինձ Ա. Մամլոյ մէջ հրատարակելու համար: Մեծապէս շնորհակալ եմ: Յարմար առԹիւ պիտի հրատարակեմ:

Ազգիս գրական ու կրօնական վիճակին վրայ Ձեր խորհրդածութիւններն շատ հիմնաւոր կ'գտնեմ: Նոր սերունդ մը կորովի բարոյական յատկութիւններով նոր գրականութիւն մը տոհմային իսկական գոյներով յառաջ բերելու գործն՝ նոր, արԹուն, հեռատես, կրօնասէրներու, Ձեզ նման, որքան որ կ'պատկանի, այնքան կ'պատկանի նոր՝ այլ ոչ գաղափարով սնած նոր խմաստասէրներու: Հիներն՝ մեզի պէս, լաւ կամ վատ, իրենց պաշտօնը ատարած են, և ուելի օգտակար ծառայութիւն մ'որած պիտի ըլլային, եԹէ իրենց գրածն ու ըրածն ուելի ուղիղ և լուրջ կերպով մեկնուած լի-

նէին յաջորդներէն։ Ժողովուրդներ անհատներու պէս սխալներ կ'գործեն, սակայն երբ այդ սխալմունքն իբրև շրջանառուի հիւանդութիւններ կ'վերակենդանանան, դարմանը յուսահատական է։

Այս անգամ՝ մի օրինակ սիրական վահիս **Մահարեանն** *կ'ընդունիք Աւստր-Ունգարացւոյ տան հինգ օրն ի վեր* **Ինքնէնցայով** *տառապողս, այս տողերս կը գրեմ և դեռ տկար եմ։*

Կարօտիւ ու սիրով կ'բարեւեմ Ձեզ և ընտ.
Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

Դուք, Սիրելի Հրանտ, Ձեր մեծանուն Հօր ակնարկած նորերէն էք եւ կ'չարունակէք Մամուրեանի մեծ գործը։ Ձեզի մը տարուան փութառուքիւնը ցոյց տուաւ թէ յու. կ'վարէք Ա. Մամուլը եւ թող չէր տար որ Իզմիրի մէջ, ո՛ր Պոլսէն եաքը իրր գրական մըշակութեան գլխաւոր կեդրոն չատ թերթեր եւ գիրքեր լոյս տեսած են, գաղթի հայ Մամուլը գործելէ Հայրդ իր վերջաներուն մէջ կը չարունակէր Ա. Մամուլը. վասն զի երկար տաւնէ ի վեր սկսուած գործ մըն է ան։ Գիտեմ որ դուք չատ գիւրութեամբ չէ՛ որ կ'չարունակէք Ձեր հայրենի գործը. կ մտպիեմ որ նոր տարուան հետ նորագոյն յաջողութիւններ ունենաք եւ հիւթեղ գրուածներով փառաւորէք Մամուրեանի մեծ յիշատակը՝ Ա. ՄԱՄՈՒԼԸ։

Այդ յիշատակին է որ ես ալ ուզեցի նուիրել իր բարեկամական յիշատակներէն քանի մը տողեր

ԲԱԲԳԷՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ՅՈՅՍԸ

Դրժիեմ ոչ բիրտ անդէնևերուչ տաժանքին
Գերի եղած մարդուն հանար արդարև,
Լոյսի ցոյք ու՝է հոգեպարար գերդ արև
Ցոյսին անվիւթ այդ կենսատուչ շողն անգին։

Ոչ բանաւոր կըղկարուռնն ալ այդ լոյսին
Տրիեղծ մարդուն թոյլ ոչ տալուտամ հոգւոյն մէջ,
Ցորդ գեղուռնն է ըզգայուռքեան մը անչէջ
Ոչժաւորող իր հոգիւնը ոսիև։

Ա՛յլ երբ մարիև յոյսին դողդոջ այդ ցոյքեր
Գիտակցուռքեան յոյլ ձրրագիև հետ առկայծ,
Կեանքի ոյժին հանդէպ երկուանքն է յանկարծ
Զոր կ'արձակէ մարդն իր ձայնովը կերկեր։

ՎԱՐՈՒԺԱՆ.

ԴՐԱՄ

ԵԹԷ մարդեր կ'սպասէք դպրոցէն՝ նախ
մարդ դրէք հոն։ ԱՆԱՆՈՒԻՆ

Որքան ժամանակ որ այս խնդիրը ծեծուած է մեր մէջ, ոչ սակայն յաճախ, եւ մինչեւ այս վայրկեանիս՝ ուր կը կրկնեմ հոգին հարցումը թէ ինչո՞վ կը հաստատուի եւ կ'ապրի դպրոցը, միշտ մի եւ նոյն պատասխանը, մի եւ նոյն եզրակացութիւնը կը տրուի ամէն կողմէ թէ դպրոցը չէնքով կը կանգնի ու դրամով կ'ապրի. իրրեւ թէ հարցուէը թէ մարդ ինչո՞վ գոյութիւն կ'ունենայ, – ծնելով, ինչո՞վ կ'ապրի, — ուտելով. իսկ յետո՞յ, – յետոյ այս է բոլորը:

Մեծ կամ միջակ մաթեմատիկոս ըլլալու հարկ չկար այդ կրկին հարցերը գոհացնելու համար արուած դրական պատասխաններով, հետ՝ւապէս ժողովուրդը պարտի գոհ մնալ ու երջանիկ քանի որ կը սեպհականէ չէնք մը որու ճակատը գրուած է դպրոց ու դրամը չպակսիր անոր, ինչպէս բաւական է որ մարդու մը ամենօրեայ կերակուրը ապահովուած ըլլայ. ուրեմն դարձեալ գիտուն ըլլալու պէտք չկայ հետեւցնելու համար թէ այդ պայմաններու մէջ դպրոց մը դեռատի ապուշներու անկեալանոց մը տարբերութիւն չունի, ինչպէս որ միայն ուտելու համար ծնած մարդը ոչինչով կը զանազանուի անասուններէն:

Մի՛ նեղանաք, պարոններ, ես կը խօսիմ այնպէս ինչպէս որ կը խորհիմ, ինչպէս որ կ'զգամ, իմ խօսքերն այն ժամանակ միայն դատապարտելի կ'ըլլային, ու ես այն ժամանակ միայն պարտ էի հալածուիլ երբ առանց ղգալու, կամ անիմաստ պատճառութիւններ յարգելու համար զգացումներս խեղդելով խօսէի. իմ դաւանած ճշմարտութիւնը՝ որ կը կարծեմ թէ բոլոր քաղաքակիրթ երկիրներու մէջ ընդունուած ճշմարտութիւնն է, հրապարակել, բառերն առանց նենգելու արտասանել իմ բացարձակ իրաւունքն է, որքան ձեր իրաւունքը չէ ձեր կարողութենէ վեր գործերու խառնուիլ. Դուք բոլորդ մեղաւոր էք որ կը պահէք չորս պատ եր դպրոց անունով, որ կը վաճառէք ժողովուրդին դրամը ուսուցիչ մակդիրով ծպտուն տեսակ մը անուանները կչտացնելու համար՝ որոնց մէջ ուր ուրնք գտնուած արժանաւորներն ալ կը մնան մթին եւ ապարդիւն:

Երբ գպրոցին հակելու պաշտօն կ'տառնձնէք թաղական, ուսուցչական խորհուրդ եւ տիպողոնեերով, պաշտօն՝ որ իսկապէս զուրկ է որոշ նշանակութենէ, դուք ձեր անձերը կը դաւանիք իբրեւ բացարձակ տէր կրթութեան յարկին՝ որմէ բան մը չէք հաւնար, վաճառի բան մը չէք սորված, եւ ձեր հաճոյքին թելադրութեամբ կուզէք կրակին հետ խաղալ, իբրեւ թէ ձեր արդար սեպհականութեան եւ անքննադատելի արամադրութեան յանձնուած լինելին

փերեզակի գլխոց մը, խաղալիքներու խանութ մը, խոհանոց մը կամ յարկի չափարան մը. իսկ եթէ դիմայիք ձեր արարքին անաւորութիւնը . . . : Այժմ դուք էք որ պարտիք հալածուիլ ամենէ առաջ:

Դարաւոր եւ անվտարելի աւանդութեան մը համեմատ՝ որ իբր կրօնական անմերձենալի հանդամանքով կապկապած է ժողովուրդին ուղղղը, բոլոր Հայ դպրոցները միայն մէկ եւ անայլայլելի նպատակ պարտին գոհացնել, այն է՝ սիրացուներ արտադրել: Վարժապետ մը առանց տավուտի ձայն ունենալու՝ որով յաջողի չարականներուն խազերն իր քիթէն արձակել, չկրնար մանկավարժի պաշտօն վարել: Չպիտի խօսիմ այդ բոլորին վրայ մանրամասնօրէն, վասնզի խօսքն անօգուտ է որքան ժամանակ որ խաղական ու սիրացու կը մատակարարեն պղրոցը:

Ցիչելով միայն Պոլսոյ Կեդրոնականը՝ որ դեռ նոր է, Էրզրումի Սանասարեանը՝ որ որոշ նպատակի չէ կրցած հասնիլ իր հիմնարկութեան օրէն, Իզմիրի Մեսրոպեանն ու Հռիփսիմեանը՝ որ սուտ համբաւով կը մխիթարուին եւ ուր ծրագիրներ կը պատրաստուին յաւիտենապէս, ու, չմոռնամ, կեսարիոյ Ս. Կարապետ Վանուց Թոչակաւորը, յիշելով սոսկ՝ որ ազանդութեան գծած սահմանէն անցնելով իրենց ծաւալն ընդլայնած՝ կ'ծուխին ամեն յոյս եւ ակնկալութիւն ներշնչել ժողովուրդին, եւ որ սակայն զուրկ են դպրոցին խթալը պարզող նշանակութենէն, կուզեմ խօսիլ ընդհանուր տեսութեան մը նպատակով եւ ցուցնել այն պարապը որ երբէք չէ լեցուած:

Պէ՞տք է ըսել թէ ամեն արուեստ իր արուեստագէտն ունի, թէ պարախզականը չկրնար ոսկերիչ ըլլալ, ինչպէս եւ դարբինը պատկերահան՝ եթէ չեն սորված այս վերջին արուեստները, կարծեմ ոչ ոք կը հակառակի այս ճշմարտութեան, բայց հակառակ ասոր՝ ամեն Հայ հեղինակութիւն է մտաւորական կեանքի մէջ. օրինակի համար, սիրացուն թէ գրագէտ է, թէ իրաւաբան է, թէ մանկավարժ է, բանաստեղծ է, փիլիսոփայ է, ընկերաբան է, Աստուածաբան է, դիւանագէտ է, վերջապէս ամեն բան է բայց բան մը ըլլալէ, խնդիրի սպասաւորներ ու զառամեալ թափառականներ՝ առանց օրագրի թղթակից վերջն ալ խմբագիրները կ'ըլլան, սրճանոցի ու սափրիչի մանչեր չհաշուելու ուսուցիչ կ'ըլլան:

Վարժապետներ ունեցանք՝ որ կ'բսէին թէ Օգոստոս Կայսրն իր ձեռքով թագ դրաւ Պոնաբարթի գլուխը. թէ Քրիստոս կարմիր կօչիկներով միայն կրնար քալել ծովին վրայ. այսպէս կ'աւանդուէր մեզ Պատմութիւնը, այսպէս կը սորվէինք Քրիստոնէական վարդապետութիւնը. կը հաւատամք եթէ ըսեմ թէ այն ժամանակի Մեսրոպականը իր համբաւին գագաթն էր հասած, այնպէս որ մինչեւ Պաղատեն մանչեր կը խրկուէին հոն կրթուելու համար: Կը հաւատա՞ք թէ այսօրուան Մեսրոպականը նոյնն է ինչ որ էր 35–40 տարի առաջ, սա տարբերութեամբ միայն որ արդի պիտճէն կրկնապատիկ

կըն է հինին. եւ կը կարծէ՞ք թէ դպրոցը պիտի սատարէ զարգացման՝ տասնապատիկ պիւտճէով մը, քանի որ սխրհմի հիմնական փոփոխութիւն չկայ, քանի որ վարիչ տարրերը նոյնն են վարժարանին հիմնարկութենէն ի վեր, քանի որ խորհուրդ, ուսուցիչ, տեսուչ եա չղթայի յարանման օղակներու պէս իրար կը յաջորդեն, քանի որ պաշտօնական մարմիններ նախապաշարեալ տարրերէ կը բաղկանան, եւ այս բոլորը չնորհիւ քուէի. — օ՛հ, այդ ռուհն, օ՛հ, այդ ընտրութիւնները, որքան թշուառ ենք մենք . . . ։

Բայց ինչո՞ւ այս այսպէս, ահա ժողովուրդ մը՝ որ Քրիստոսի առ Սիմոնէ Պետրոս յանձնարարած ոչխարի հօտը կը պատկերացնէ իր հաւատքը, ժողովուրդ մը՝ որ երբէք մոլեռանդ եղած չէ ո՛չ իր հեթանոսութեան ժամանակ ու ո՛չ Քրիստոնէութեան դարերուն, որ ո՛չ իր Աստղիկին ու Աստղիկին համար եւ ո՛չ Որդին Աստուծոյ անուան մարտու մը քիթը չէ արիւնած, եւ այս անմոլեռանդութիւնը չէ թէ չնորհիւ փիլիսոփայութեան ու գիտակցօրէն ստացուած՝ այլ ցեղային մէկ յատկութիւնը եւ բնական առանձնաշնորհումը եղած է իրեն, եւ ահա այս պատուական ժողովուրդը՝ որ ամեն քանի, ամեն արուեստի, մէկ խօսքով, զարգացման ամեն ճիւղերու հրաչալիօրէն ընդունակ, հետեւողութեան մէջ առաջին մըրցանակի արժանի, ճկուն, դիւրաթեք է, որ իր եկեղեցին կը սիրէ անոր մխիթարիչ կողմէն յափշտակուած, որ իր քահանը միշտ բաց կը բռնէ կրթուելու համար, գլխաւորաբար գիտութեան գործին առջեւ, ինչո՞ւ զարգացման հանդէպ բոլորովին օտար կը մնայ, ինչո՞ւ այդ ազնիւ խմորը, այդ թանկագին կերպասը չի ձեւակերպուիր ու մնալով այնպէս ինչպէս որ է՝ կը թթուի, կը փսի, կը մաչուի. — պարզ է պատճառը, վանդի իր վարպետը չէ ունեցած, վանդի մեր դպրոցներու սեմը տակաւին չէ կոխած մասնագէտ հեղինակութիւն մը։

Կը կրկնեմ, ամեն արուեստ իր արուեստագէտն ունի. մանկավարժութիւնը, քաղաքակրթութեան այդ մեքենան, որ մեծագոյն արուեստաներէն մին է, չկրնար ձուլուիլ ինքնին. դրամը երկրորդական դեր կ՛ստանձնէ այդ գործողութեան մէջ, ըսել կ՛ուզեմ թէ առանց մասնագէտի հեղինակութեան՝ դրամը բաւական չէ ապասուած արդիւնքը ձեռք բերել. պարզ օրինակ մը աւելի ճշդիւ կը չեչտէ այս կարեւոր կէտը. հարուստ էք սակայն հաց չունիք, դուք անկարող էք ձեր հացը պատրաստելու, պէտք է որ հացագործը, այսինքն արուեստագէտը ձեր դրամի փոխարէն հայթայթէ ձեր հացը, հակառակ պարագային՝ անօթի կը մեռնիք։

Բայց ինչո՞ւ մասնագէտին չենք յանձներ մեր կրթական գործին ուղղութիւնը, երկու պատճառներ կան այս աւերիչ զանցառութեան տեղի տուող, առաջին՝ վանդի զարգացման գիտակցութիւնը չունինք, երկրորդ՝ վանդի հայ ժողովուրդը իր ցեղային մէկ հանգամանքով փքացած, այսինքն իր բնական արթնութեան չնորհիւ

կը կարծէ ամէն բան գիտնալ՝ առանց գիտնալու սակայն որ ամէն մարդ բնական օրէնքով տգէտ կը ծնի. հետեւաբար հայը իր ազգային մէկ տգեղութիւնն փակած կը մնայ, թէ կրթութիւնը տիրացուէն կը բխի։

Տգէտ՝ յանդուգն, կ'ըսէ առածը. «ի՞նչ գիտեմ որ ես գիտեմ» կ'ըսէին մեր Ակնցի ամիրաները ու Նարեկի մէջ քանի՛ այլ ըլլալը կը հարցնէին պատուիրիչն, իրենց զաւակներու վարժապետին, ու ժողովուրդը տեսա՛ այդ գիտուններուն կեանքը եւ գիտո՛ հատասար փճացումը։ Այսօր մեր թաղական ազգայնը իբր ապաստարկը նկատեն մեր ուսուցիչները, քիչ մը եւս, եւ ահա իրենց սեղանի սկաւառակները լուալ պիտի տան կրթութեան մշակներուն, եւ որովհետեւ այդ մշակներն իրենց կոչումի գիտակցութիւնը չունին, վանդի տիրացու են, բնական է որ ստրկանան եւ դպրոցը ախոռ մնայ։

Ուրեմն դպրոցը, այդ զարգացման տաճարը ամենէ առաջ ի՛նչ բանի պէտք ունի իր կոչումին հասնելու համար, մասնագէտի, իր բոլոր արժանիքով օժտուած մասնագէտ մանկավարժի։

Արուեստագէտը պէտք է որ իր արուեստը սիրէ այնպէս՝ ինչպէս կը սիրէ սիրահարն իր սիրուհին, մայրն իր զաւակը եւ ջերմուհանդն իր կրօնը. այն ժամանակ նիւթը հեչաւ կը դառնայ արուեստագէտին ձեռքերուն մէջ, կարծես նիւթը միտք ունի, կ'ըմբռնէ վարպետին խոհը, կը համակերպի անոր կամքին, կ'ընդունի այն բոլոր ձեւերը զոր վարպետը կ'ուզէ տալ իրեն, կը յղկուի, կը կազմակերպուի, կը փայլի եւ արդիւնքը սիրուն է, գեղեցիկ է, հրապուրիչ է, մերթ հրաշակերտ մը, առէպ գլուխ գործոց մը։ Այս պայմանէ դուրս չկայ արուեստ, չկայ արդիւնք, անգիտակից ու բանազբօսիկ աշխատութիւնը ոչինչ կ'արտադրէ, եւ եթէ արտադրէ՝ տգեղ մ'է որ կ'աւելնայ գոնուած միւս բոլոր տգեղներուն վրայ։

Մանաւանդ նախ կ'ուսումնասիրէ սերունդը, կը թափանցէ անոր հոգեբանութեան, իր պահպանութեամբ եւ արուեստին վերաբերմամբ կ'որոշէ սերունդը, իբր իր արդար անպահանջութիւնը կը պահպանէ զայն բոլոր հասարակական ու պատահական վտանգներու դէմ։

Սեւ ապառաժի կտոր մը արուեստ է վարպետին, բայց նա գիտուն է, այդ քարին մէջ գոհարի գոյութիւնը կ'զգայ, գիտէ, կը տեսնէ, եւ կարի զգուշութեամբ կ'սկսի իր գործին, ամենէ նուրբ եւ սուր գործիքներով կ'զբաղի քարը բանալու, իր բոլոր ուշադրութիւնը եւ խոհը կեդրոնացուցած է այդ բացումին մէջ. Մի՛ պահք անոր, մի՛ չփոթիէք զինքը, թողէ՛ք իր գործողութեան ու երազներուն մէջ, լայնօրէն վարձատրեցէք զանի, յարգեցէք Գիտուները, մեծարեցէք Արուեստը, դուք ոչինչ կը հասկնաք անոր ըրածէն, վանդի սեւ ապառաժները սառեցուած են ձեր ոտից ներքեւ. կոխուելու համար, դուք չէք ճանչնար անոնց մէջ թաքուն գանձերը,

թողէ՛ք ուրեմն գործը վարպետին։

Ուսուցիչը պէտք է որ սիրէ իր սանը, եւ աշակերտը պէտք չէ վախնալ անոր մէն, պէտք չէ ատել զանի, ընդհակառակը պէտք է որ երախտագիտութեամբ յարգէ ու փոխադարձաբար սիրէ իր վարպետը, պէտք է սորվելու փափաքն ազի իր մէջ։

Ահա մայրը որ իր կուրծքին վրայ կը կրէ երախան, իր կաթին հետ իր հոգին կը հաղորդէ մարդ – մանուկին, մեծ է, խորհուրդ է ամբողջ ամբողջը։ երկիւղածութեամբ դիտեցէք այդ արարողութիւնը, դուք մայր չէք ու ոչինչ կը հասկնաք եղածէն, համոզուեցէք միայն թէ այդ տեսարանին մէջ մարդն է որ կը պատրաստուի ընկերութիւնը ճոխացնելու եւ անոր յաւիտենական չարունակութիւնը ապահովելու համար։ Հիացեցէք, ըմայլեցէք եւ գուրգուրացէք կատարուած գործողութեան, մի՛ պահէք անօթի մայրը, վասնզի յետոյ ձեր բոլոր հարստութիւնը չքաւոր տուժելու ընկերութեան կլան կորուստը ձեր արդի ժլատութենէն։ առատօրէն կերակրեցէք մայրը որպէսզի երախան վայելչապէս սնուի, կազդուրուի, մեծնայ։ Վատահ եղիք, մայրը կը սիրէ իր մանուկը, վասնզի ճշմարիտ մայր է, հետեւապէս մօր գիտակցութիւնն ունի, մօր պարտաւորութիւնը կը ճանչնայ։ Վստահ եղիք, երախան չզգուիր մօր ստինքներէն։

Մի՛ վստահիք ձեր անձերը նաւին՝ որ թէեպէտ նոր է, հոյակապ է, ընդարձակ է եւ արագընթաց, որ պատրաստուած է ովկիանէն անցնելով գնալ անծանօթ աշխարհներ, բայց էականը կը պակսի իր մէջ, — նաւապետը։

Մի՛ վստահիք նոյնպէս ձեր անձերուն կամ ճամբորդներէ ո եւ է մէկուն նաւապետի պաշտօնը, վասնզի դուք չէք ճանչնար ուղեգոյցը, աղլասը, ծովը, կղզիները, ընդծովեայ ապառաժները, փարոսները ճշդած անցքերը, հսանքը, մակնթացութիւնը, ովկիանոսը, հովերը, դուք անկարող էք նաւին ուղղութիւնը ճշդել, կոնակնեբուն յաղթել, ուրականէն խուսափիլ, մառախուղէն պզտչանալ, ընդհարման վտանգներէն պահպանուիլ, դուք չէք կրնար չափել մղոնները, լայնութեան ու երկայնութեան աստիճանները, վասնզի արուեստը չգիտէք, չէք սորված, նաւապետ չէք, մանաւանդ չէք, մի՛ լինիք յանդուգն, վախցիք այդ պաշտօնը վարելէ որպէսզի նաւին հետ դուք ալ չկորսուիք։ Փայտահատը չկրնար նաւապետ ըլլալ, ինչպէս եւ փերեզակը ղեկավար։ Թողունք ուրեմն նաւին վարուեստին, երախան՝ իր մօր, նաւը՝ նաւապետին եւ մանուկը՝ մանկավարժին։

Բայց ո՞ւր գտնել բուն մանկավարժը, մանաւանդ այդ հոգեբանական հիմունքները իր կատարելագործեալ վիճակին մէջ։ Ահա խնդիրը, որ հակառակ իր պարզութեան՝ մեր ընկերական կեանքին չուքով անբացատրելի կնճիռ մ՚է դարձած։ Ո՞ւր գտնել մանաւանդ, — եւ բոպա քաղաքակրթութեան այդ հակայ գործարանը մեզ համար հաղ-

ուսուցիչ այդ մեքենային առաջ եւ անընդհատ կ'արտադրէ։

Ա՛ւ ի՛նչ մասնագէտին՝ չուարուիմը մեզ այնպէս պաշարած է որ, մինչեւ նմանողութեան մէջ համբակ ու վհատ՝ ամէն բան կ'ըսպասենք Աւազնորդներէն, եւ կ'զրպարտենք միջավայրին վրայ ձեւել կրթական ուղղութիւնը։ Երկուքն ալ սխալ, երկուքն՝ալ անհիմն։

Նախ որ առաջնորդ մը եթէ իր կոչումին եւ ստանձնած պատուոյն վերաբերումով հաւատարմաբար ծառայելու խիղճ ու կամք ունենայ՝ օրուան քանի ու չորս ժամերէն հազիւ մէկ երրորդը կրնայ իր անձին յատկացնել. կեցցէ, որ եւ է առաջնորդ մի եւ նոյն ժամանակ մանկավարժութեան արուեստին ոչ լայնօրէն հմուտ է եւ ոչ ալ գործուս պահանջումները գոհացնելու հանգամանքներով օժտուած մասնագէտ մը, բայց դարձեալ իր պաշտօնին բերումով քանի որ իր վիճակին կրթական վերին հսկողութիւնն ունի՝ եթէ այդ իրաւասութեամբ նա ղիջանի յանձնել դպրոցն իր վարպետին, ինչպէս կը յանձնեն դատ մը փաստաբանին՝ պայմանով որ արուեստի ուղղութիւնը չվնասուէր, հաւատացէք որ այդ առաջնորդը պիտի լինի քսաներորդ դարի մեր Լուսաւորիչը, մեր բուն Մակեդարի նախաձեռնակը։

Փալով միջավայրին յարմարելու գործին՝ չեմ հասկնար թէ դպրոցին ուղղութիւնը, այսինքն զարգացման տարրերն ինչպէ՞ս կըրնան պատրաստուիլ ու ձեւակերպուիլ չուկայի ընթացքին եւ հանգամանքներուն վրայ, սոսկ բառեր են որ նշանակութիւն չեն ընծայեր. կը կրկնեմ, անհասկնալի կը մնայ միջավայրէն զարգացում սպասելու գաղափարը, երբ ընդհակառակը միջավայրն է որ պէտք ունի զարգանալու եւ դիտութեամբ յառաջդիմելու։

Պէտք է որ միջավայրը բոլորանայ կրթութեան ասպիճաններով ու ոչ թէ սերունդը բուռն մնայ միջավայրի բուռն խաւերուն յարմարելու համար։

Իսկ եթէ կ'ուզէք միջավայրին մարդ հասցնել, յանձնեցէք ձեր զաւակները ուղղակի վաճառականին, արհեստաւորին, սեղանաւորին, յանձնակատարին, վերջապէս որո՛ւ որ կը փափաքիք, դպրոցի խաղովակը միջավայրէն կ'անցնի եւ չատ հեռուները, չատ բարձրերը կը տանի. միջավայրի դպրոցն իր մէջն է, ամէն խանութ դպրոց մ'է իր կարգին, վարժարանի կեանքը ժամանակի կորուստ է ձեզ համար։

Փալով լեզուագիտութեան՝ չուկայի լեզուները սահմանափակ են, աղնիւ լեզուներու վիժած պիտակներն են անոնք զոր ձեր տըղաքը դիւրաւ եւ անզգալաբար կրնան սորվիլ, ապրին թարգմանիչներ ունենք որ տակաւին չնորհքով լեզու մը չեն կրնար խօսիլ . . .

Կարելի չէ դպրոցի ծրագիր յօրինել միջավայրի կամայս եւ այն հրապարակի երեւոյթներուն յարմար ձեւերով, ծրագիրը կը պատրաստուի եւ կիրառութեան ճկուն հանգամանքով կ'օժտուի եւ

թէ անոր ատաղձը հայթայթէ սերունդին հոգեբանութիւնը։

Քննել սերունդին մտաւորական վիճակը, առումները, յարմարութիւնները, յամր կամ արագ ըմբռնելու եւ սորվելու կարողութիւնը, ընդունակութիւնը, ձգտումները, ցեղային հանգամանքը, կենցաղը, բարքերը, բարոյական կեանքը, ստեղծող կամ հետեւող միտքը, եւ. ահա այս բոլորը մէկ բառով կը կոչուի հոգեբանութիւն, Ո՞վ կարող է այս գործողութիւնը գիտակցօրէն եւ յաջողապէս կատարել, անշուշտ մանանագէտը։

Ցանձնենք ուրեմն մեր դպրոցները այդ հեղինակութեան՝ եթէ կ'ուզենք անոնցմէ մարդեր սպասելու իրաւունքին տիրանալ։

Հայ ժողովուրդը իրեւ թէ յուսահատ այս կողմէ՝ իր բոլոր բանեգործական ձգտումները կեդրոնացուցած է միայն մէկ կէտի վրայ, այսինքն տեսնելով իր գրամին ու զոհողութեան փճացումը դպրոցի ճամբուն մէջ՝ տարբեր հիւանդութեամբ մը վարակուած է, հիւանդատուններ ու որբանոցներ պահելու հիւանդութեամբ։ Աստուած չընէ որ Գիմուխեան յարկերուն դէմ բառ մը արտասանեմ, սակայն երբ ժողովուրդ մը իր բոլոր ոյժը կ'սպառէ աղքատ հիւանդներ ու որբեր պատսպարելու եւ զարգացման գործը կը լքէ՝ ասոր հետեւանքը կ'ըլլայ աղքատութեան ընդհանրացումն, վասն զի ուր որ զարգացում չկայ՝ հոն թշուառութիւնը կը տիրէ, հոն բարոյականը կը չքանայ։

Այս աշխարհը երկու հակառակ ծայրեր ունի, մին ծած միւսը Բարձր. ծածին մէջ խաւարը կ'իշխէ ու խաւարին ուերը, Սատանան, այսինքն չոռին, այսինքն անբարոյականը։ Բարձրին վրայ արեւ կայ, եւ կ'իշխէ լոյսին ստեղծողը, այսինքն Աստուած, այսինքն Սէրը, Բարոյականը։ Ծածին մէջ տղմի կայ, ուր մարդ կը խարխափէ, կը սողայ առանց ինքզինքը եւ իր նմաններուը ճանչնալու։ Բարձրին վրայ Գերմարդկայինը կայ ուր մարդ Աստուծոյ կը մօտի։ Ծածը քառան է, Բարձրը երկինքն է։

Ահա խորհրդաւոր սանդուխը, որու վրայ հրեշտակները կ'ելեւէջեն, այսինքն Բանաստեղծը, Փիլիսոփան, Գիտունը։

Սանդուխին մէն մի ոտքը զարգացման մէն մի աստիճանը կը ներկայացնէ։

Հոն կրնայ ելլել մարդ միտքի, խիղճի եւ կամքի ոյժերով կազդուրուած. միտքը՝ սորվելու, սորվեցնելու եւ գտնելու համար, խիղճը բարին արտաղրճելու, եւ կամքը միւս երկուքին մղում տալու համար։

Այս երրորդութեան միաւորութեամբ է որ մարդ կը հասնի հոն՝ որու գագաթին է, ինչպէս ըսի, Աստուած։

Կոխատենք ուրեմն ծածը հասնելու համար Բարձրին։

ԿԱՐԱՊԵՏ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ

ԼՕՒԾ ԱՐՈՒԵՍՏ ՄԸ

ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Տիրան. — « Դուք որ ձեր խելքին վրայ կը պարծիք,
Կը խնդրեմ որ տայք ինձ ձեր ղուրջ կարծիք.
Ամուրիութեան այս կեանքին անհամ
Վերջ մը դնելով պիտ' աղուսնանամ . . .
Բայց, ի՞նչ յատկութեան, դիրքի. ձիրքի տէր
Կին մ'առնելու եմ ես ա'յդ չեմ գիտեր։
Ըսէ՛ք, ի՞նչպէս կին մ'առնելու եմ որ
Հետն ապրիմ հանգիստ, գոհ ու բախտաւոր։ »

Միհրան. — « Եթէ ընտրած կինդ ըլլայ գեղանի,
Պիտի զբեզ խաբէ, անվրէպ, անի . . . ։
Իսկ եթէ տըգեղ ըլլայ, ինչ օրհնի
Դու պիտի խորշիս անկէ սաստկօրէն
Եթէ կին մ'առնես աղքատիկ, չքնաղ,
Շրուայղ ծախքերէն կործանումդ ա'ղ տես . . .
Հարուստն՝ ըսելով միշտ. « Դրա՛մ բերի »
Պիտի գործածէ զբեզ իբրեւ գերի
Տըգեղն առնես՝ շուտ պիտի ձանձրանաս
Իսկ ուսեալ կինն է պատիժ պատուհա՛ս։
Տարեցին՝ զըգուած փախչիս պիտ' հեռու,
Իսկ մանկատարդն ալ՝ սիրուն, ակնառու,
Պիտ' երգէ, ժպտի, հրապուրէ, թրթռայ
Եւ հետն ապրիս միշտ . . . փուչերու վրայ,
Միևչեւ որ ըզքեզ դրկէ գերեզման . . . ։
Բարեկա՛մ, կարծիքս, առանց վարանելնալ
Ա՛յս է։ կուզե՞ս որ գլուխդդ կապես,
Ըրէ՛ ընտրութիւնդ ա'ղ ուզածիդ պես։ »

Տիրան. — « Տրէ՛ որոշումս, ընկեր հարազատ,
Թո՛ղ կարգուի ո՞վ որ կուզէ — ինէ՛ զատ։ »

(PONS· SIMON)

1904 Դպրատպաբար ՕԼՓԻԱԼԱՆ

ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԷՍ ԷՋ ՄԸ

1889 Յունիսի 9 ին ուրբաթ կէսօրէն ետք Բիւրէաէն մեկնեցաւ Իտալական Վօսքօրօ չոգենաւն ուր ես եւ կինս, Տիկին եւ Օրիորդ Քրիսաին Կ. Սպարդալեան, Իզմիրէն մտեր էինք Ֆրանսա երթալու համար։

Մինչ չոգենաւին վերին յարկին վրայ մելամաղձօրէն մտ կըգայի յաչ եւ յահեակ, Վօսքօրօն իր ընթացքը փութացնելով, աչ կողմը կ'թողուր Սալամինի եւ Էկինէի կղզիները, եւ ձախ կողմն ալ ցամաքային Յունաստանը, որուն ժայռուտ, բարձր լեռներն եւ հելլենական Արշիպելագոսի մի քանի կղզիները սկսեր էին հորիզոնին հեռաւորութեան եւ ամառնային բարեխառն օրուան մը վերջալուսային տատերներուն մէջ հետզհետէ փոքրիլ, անհետիլ։ Ժամերով չարունակեցինք նստիլ։ Իրիկնային անցանք Զերիկօի նեղուցէն եւ Մալմաբանի հրուանդանին առջեւէն՝ առանց տեսնելու այն վանականը որ կըսուի թէ անոր բարձունքէն օրհնութիւն կըտայ եւ ողչերթ կը մաղթէ նաւորդներու եւ ուղեւորներու։ Աւսու կանուխ հորիզոնին Վօսքօրօյի վերին դասիկոնին վրայ ենք, կը նաւենք Յոնիական ծովին մէջ եւ մեզ կը մնայ առնուլ տակաւին երեք հարիւր յիսուն մղոնի չափ ճամբայ մինչեւ Կաթանա հասնելու համար։ Ա՛լ բոլորովին դադրած են նշմարուելէ քաղաք եւ ցամաք։ Ի հեռուստ մերթ ընդ մերթ հորիզոնին յետին սահմաններուն մօտ կերեւին մի քանի առագաստաւոր նաւեր, նաեւ չոգենաւերու ծխաններէ ելնող եւ իսկոյն խտացող ամպանման սպիտակ չոգիներ, որք մեզ կ'զգացնեն մարդաբնակ աշխարհի մ'էութիւնը եւ կեանքը։ Եւս քան զիւս կը յառաջանանք, եւ ա՛լ ինքզինքս կը գտնեմ մաղուած երկու անբաւութեանց մէջ։ մին է երեւակայական, ուր կը սաւառնի նայուածքս, միւսն է ջրային որուն անդունդը կը խորասուզի միտքս, մինչ ինքզինքս կ'զգամ գրաւուած սխրմելի ծանրութեան եւ անզօրծութեան զգացումէ մ'որ Յոնիական ծովը չըշապատող մեղմ եւ քաղցրը կլիմային յատուկ է ամառուան մէջ։ Որ եւ է կերպ ձանձրալի կը մնայ ինձ եւ անընթեռնլի՝ այն հրաշալի մատենին քով որուն հեղինակն է տիեզերական իմացականութիւնն եւ որ կանուանի Բնութիւն։ Անյագ նայուածքիս անսպառելի անուշն են Միջերկրականի ջուրերուն յատուկ կապուտագեղութիւնն, անընդհատ կազմուող ու լուծուող անվերջանալի ալիներուն վրայ սպիտակութիւնը եւ այն փոփրալի ակօսն որ Վօսքօրօյի պատառակէն չարուշնակ կը հորդուի եւ կը փակուի երկու ատեք սրչաւող ջուրերէն։

— Ո՛րքան կը սիրէք երազելը, պարոն, ըսաւ ձայն մը։

Ձայնողն էր ուղեկիցներուս մին, Օրիորդ Քրիսաին Կ. Սպար-

դալեան, որ Ֆրանսա կերթար հիւանդութեան մը դարմանը Օզ–Օ–Պօնի ջուրերէն խնդրելու համար։ Ծովային ճամբորդութիւնը, չոգենաւային կեանքի յատուկ հանդարտ ժամերու անգործութիւնը, մաքուր եւ գաղջ օդի մը փրկաւէտ ազդումը թեթեւ կարմրուք մը ծաւալեր էին անտիակաս Արմենուհոյն աչնահար դէմքին վրայ, եւ կը տային իրեն առժամեայ գուարթութիւն մ՚որ կը մոռցնէր իր հիւանդային վիճակէն արտադրուող եւ միշտ ներքա միտքը զբաղող հնհնուքը։ Առժամեայ, ըսի, վասն զի իր ծաղիկ հասակին բերմամբ փոխանակ միշտ զուարթ ըլլալու սովորաբար տխրութեամբ մը կը համակուէր նէ երբ կը խորհէր եւ ըստ իս սխալմամբ կը կարծէր թէ ինքն արդէն արձանագրուած է այն երիտասարդ նահատակուհիներու ցանկին մէջ զոր անողոքելի ախտ մը կը պատրաստէ ստէպ ճակատագրի մ՚անայլայլելի անողորմութեամբը։

Ինչ բանի վրայ երազելս յայտնելէն ետք ծովին յատկութեան եւ խորհրդաւոր կապուտակութեան վրայ իր կարծիքը խնդրեցի եւ ինծի հետ զմայլելու հրաւիրեցի զինքը։

Օր. Ք. Սպարդալեան որ մեծմտուն Մամուրեանի ուսումնասիրատ աչակերտուհիներուն մին է, խոնարհամտութեամբ եւ քնքուշիւն մը տալու ձեւով դիտել տուաւ ինձ թէ Միջերկրականի կապուտակութեան պատճառն է ծովին մակերեսի ջուրերուն աղիութիւնը որ ամեն տարի չոգիացող ջուրերէն մնացած աղով կը սաստկանայ թէ բոլոր Անգլիան չորս մեթրի խորութեամբ կրնայ ծածկուիլ այն աղերէն, որք տարուան մը մէջ բոլոր ծովերու մակերեսներէն չոգիացող եւ չորս ու կէս մեթր խորութիւն ունեցող ջուրերէն կը ձգուին անոնց վրայ եւ տեղի կըտան ներքովկիանեան անապին հոսանքներու եւ ուրիշ զարմանալի եւ խորհրդաւոր երեւոյթներու, եւ թէ նէ ամենակարող Արարչագործի մ՚անբաւ բարութիւնը կը տեսնէ այս երեւոյթներուն մէջ, որոնց մին էր ծովերէն արտադրուած ջրային չոգիներէն մթնոլորտին մշտնջենապէս տոգորուիլը, եւ անոնց չնորհիւ երկրագունտիս արդասաւորութիւն, որով ամենուրեք անփոխոխ եւ հաստատ կը մնար կեանքը, տիեզերականն կեանքը։ Նէ սոյն միջոցին կը հիանար բնական ոյժերու հրաշագործութեան, ինչպէս ես ալ կ՚զմայլէի իմ խօսակիցիս, դու իմ գերմարդկային պատկերահանի մը ստեղծած սիրուն եւ ներհուն արարածի մը պատկերին առջեւ... Օր. Ք. Սպարդալեան չուզեց ժամանակ տալ ինձ որ չնորհաւորեմ զինքը՝ իր բացատրութեանց եւ կարծիքներու վրայ, եւ իմ ողոքալի ակնարկութեանս փոխարէն չգիտեմ որո՛ւն գոհունակութեան ժպիտ մ՚արձակելէն ետք... հեռացաւ՝ թէ՛ փոքր ինչ սաստկացող քամիէն զգուշանալու եւ թէ՛ վարը ամենուս սպասող ճաշի սեղանը իր ներկայութենէն չզրկելու համար։—Հարկադրուեցայ յիշելու թէ յիս եւս սասունի հետ կար նահանջանաւուն կենդանի մը, եւ փութացի իջնելու Վօսքօրօյի առաջնակարգ ուղեւորաց

ընդարձակ սրահն ուր քնակնաբար ուշա գրաւող առարկաներուն առաջինն եւ կարեւորագոյնն եղաւ Շարայի արժանի հրապոյրներուվը զարդարուած ճաշկի սեղան մը։

Բիրէայէն չոգենաւ մտած էր պարոն Ն. . . յոյն սեղանաւոր մը, եւ սեւերով հագուած չքնաղ հելլենուհի մ'որ անոր կինն էր եւ յետոպա կուղեւորէր Աթէնքի մէջ մնալ մօր մը սուգը Զվիցերիոյ լիճերուն մօտ անցունելու եւ սգահար սրտի մը ափոփումը անդ գտնելու համար։ Ունեցանք ուրիշ ուղեւոր մ'եւս, որ Ռուս մ'էր յաղթանգամ, Ք. . . անունով, եւ որ մեզի պէս Բարիզ կերթար արուեստանոցէսը տեսնելու համար։ Գլխագար գինիի մը չոգինեբէն ամենուն գլուխը փոքր ինչ տաքցաւ, համարձակութեան եւ հանգստութեան չէշտ մ'առաւ ճաշէն ետք սովորաբար սկսող խօսակցութիւնը, եւ տնա քառորդի մը մէջ՝ կարելի եղաւ ինձ դիտել թէ հելլենուհին իր գեղեցկութեան եւ ամուսնոյն հաւատարմութեան ապաւինած՝ հովեր կառնուր Աթէնքի մի չփոփոխ պաշկն էր նէ, եւ կուզէր հաւատացնել թէ իր մեղրալուսնային ժամանակի յատուկ հրապոյրները կրցած է տարիներէ ի վեր անխախտ պահել եւ անանց-մով տակաւին գերել իր ամուսինը, որ Բիւզանդիոյ ամենգունկ յոյներուն մին էր, եւ իր չղոտ կնկան հովերուն ու տիկնան ժպիտներուն վրայ հոգի տալ կը ձեւացնէր՝ անշուշտ նորա հետ զգուշութեամբ վարուելու եւ պատրանքը չփարատելու պատճառներ ունենալով։

Անձնեայ Ռուսը, որ Բեռլրսպուրկի մէջ փոստաբան մ'է եղեր, պաշտօն ստանձնած էր ուղեւորութեան եւ Բարիզի արուեստանոցներէն վրայ նամակներ յղելու Ռուսիոյ մայրաքաղաքին մի գրական հանդիսին։ Ճաշէն ետք գրատիպ-մեքենայի մը վրայ մատերը ժուռ անելով այլ եւ այլ թերթերու վրայ տպուած նամակ մը աւարտելէն ետք գլանիկ ի բերան չոգենաւին վերի յարկն եղաւ մեզի հետ եւ հոն ամենայն անհոգութեամբ երկնցաւ բազմարանի մը վրայ։ Միտքը գրաւ հոն բաց օդին պառկիլ եւ գիշերը անցունել՝ առանց զգուշանալու գիշերուան խոնաւութենէն եւ բաւական ալ դուռ ցուրտէն որուն ինքն արդէն սովորած կերեւար իբր հիւսիսի հարազատ զաւակ։ Արհնատ, գեղեցիկն, փիլիսոփայութիւն, բանաստեղծութիւն, ամեն բան նիւթ էր անոր խօսակցութեան։ Երբ կարգէն նկատ քաղաքականութեան պարոն Ք. . . սկսաւ իր երկրին կառավարութեան գերազանցութիւնները հաչակել։ Սկսայ փոքր ինչ կասկածիլ այս զուսէն անկեղծութեան վրայ, այլ մտածելով թէ կրնամ խղճի հանդարտութեամբ եւ աներկիւղ տեղտուիլ Ռուսի մը հետ՝ եթէ պատահաբար իր մարթին ներքեւ Թաթարի մը հետ սպրդած եւ պահուած ըլլար նաեւ Վիտօք մը, տուի անոր Գաթիւլ Մանուէսի մէկ երկը։ Ռուսիոյ քաղաքակրթութեան եռանդուն չափազանց այս գիրքը կարդալով կրնար, եթէ արդէն չէր գիտեր, ճշդ

դաղափար մը կազմել այն լատինական բառին վրայ զոր առաջին անգամ Թիւրկինէֆ գործածեց։

Հետեւեալ օրն կիրակի առաւօտ ժամը հինգ էր երբ խցիկէս հեռադիտակ ի ձեռին վեր ցատկեցի հորիզոնին չուրջը նայելու եւ ցամաք տեսնելու համար՝ առ ոչինչ համարելով առաւօտեայ ապրեցիկ քամին եւ դեռ խոնաւութեամբ լի մթնոլորտի մը հաւանական մտանութիւնները։ Անընդհատ կը նայէի հեռադիտակով Ծոնիական ծովի դէպ ի հարաւային արեւմտեան կողմը, բայց դեռ ոչինչ կերեւար։ Սպիտակագոյն մռայլ մը հորիզոնին մէկ ծայրէն միւսը կը տարածուէր իմ տեսութեանս առջեւ իբր ահագին վարագոյր մը։ Այնքան անթափանց էր այն որ Վսարօրոյի ծխանին սուլիչը գաղտնայինն ահեղի աղաղակով մը սաստիկ կը մռնչէր, կը դոռար Ծոնիական եւ Թիրէնեան ծովերէն երթեւեկող չոգենաւերու եւ առագաստաւորներու հետ ընդհարման մ՚առջեւը առնելու համար։ Այսպէս ժամի մը չափ գոգցնա առ խարխափ նաւեցինք, ապա մառախուղն սկսաւ հետզհետէ խտանալով նուազիլ եւ ցրուիլ արեգական ճառագայթներու ազդմամբ։

Վսարօրոյի հրամանատար Պ. Լուիճի Մասթիքա ասպետն՝ որ նաւավարութեան յատուկ կամրջկին վրայ կնցած էր՝ նշմարով մը դիս քովը կոչեց եւ հորիզոնին վերեւն ինձ դիտել տուաւ սպիտակափայլ ամպի նման բան մը։ Մարդկային ոչքը ծովի վրայ տաներեք մղոնէն անդին չկրնալով որոշակի տեսնել, դեռ չէի կարող զանազանել երկինքց վրայ բարձրացող այն ամպանման սպիտակութիւնը որ չոգենաւէն յիսուն մղոնի չափ հեռի կը նշմարուէր։ Բայց քիչ մ՚ետս յառաջելով ալ՝ կարելի չեղաւ ինձ հեռացնել նայուածքս եւ հեռադիտակս այն հեռաւոր կէտէն որ ետս քան զետս մօտենալով սկսաւ իր բնական ձեւովը ընդունմարիլ։ Այն կէտն ոչ այլ ինչ էր բայց եթէ Էտնայի հրաբերանէն երկող չոգիներու ահագին սիւնը։ Ատոնք հրաբերուն խառնարանէն վեր երկնելով եւ խտանալով կը կազմէին ինչ որ ժամ մ՚առաջ ինձ կերեւար իբր հորիզոնին վերեւը բարձրացող սպիտակ ամպ մը։ Պահ մ՚ետս ձամբայ առինք եւ ահա աղօտապէս ուրուագրեցան Սիկիլիայի արեմտեան եզրերը, ատոնց վրայի զալարազարդ եւ ստուերաւոր բլուրները, բարձրաբերձ լեռներու չղթայ մի, եւ ատոնց վերեւ իր 3450 մեթր բարձրութեամբը տիրող Էտնան որ Եւրոպայի հրաբեուներուն մեծագոյնն եւ բարձրագոյնն է։ Անհուն զարերէ ի վեր իր սանդարամետական գործունէութեամբը ներքուստ կամ արտաքուստ կը վատի այս հրաբեռն որ այնքան երկրային եւ օդերեւութային յեղաշրջումներու եւ աղէտներու տեղի տուած է, եւ որու խառնարանէն Ամբեսոքլը նետուած է անչուշտ ... տեսնելու եւ ուսումնասիրելու համար թէ Վիւլկէն եւ կիկլոպներն Էտնայի անդունդներուն մէջ ինչպէս կը զարբնեն Արամազդայ չանթերը

Ժամը 11ին հասանք Քաթանա, որ Սիկիլիայի արեւելեան կողմին հարաւային ծայրին վրայ բաւական նշանաւոր քաղաք մ՚է։ Դուրս ելլելով չրջեցանք նախ քարափանց վրայ, որոնց սեւաթոյր սալաքարերն Էտնայի հրաչնչութեանց ժամանակ արտահոսած լաւաներու քառակուսի կտորներ էին, ապա կառք մտանք՝ տալէն եաք աղքատի մը մեր լուման որ պատահմամբ գետինը ինկաւ, եւ որու վրայ բոկոտն ստամբակներու երամ մը յարձակեցաւ անցանք փողոցներէ որոնց լայնութիւնը, ուղղութիւնը, մաքրութիւնը եւ լաւայաչէն սալայատակի մը հարթութիւնը համարատու եւ պարտաճանաչ քաղաքապետութեան մ՚էութիւնը կը հաստատեն։ կանգ առինք փոքր հրապարակի մ՚առջեւ եւ բաւական ժամանակ մեր ուշադրութիւնը տարինք Պելլինիի մի հոյակէն արձանին։ Մտանք քաղաքին մայր եկեղեցին։ Քաթանայի բարեպաշտութիւնեն անդ տոչինչ կը գրէնք. Ըէօմիւրի մնդիկեայ սիւնակին մինչեւ 28 աստիճան բարձրացած ըլլալը, իսկ մենք ժամկոչի մը մեզ տուած ճարտարապետական տեղեկութենանց հոսանքէն հազիւ կրցանք պրծիլ լումայի մը չնորհիւ, վասնզի դրամին ոչ միայն չուվայի, այլ նաեւ եկեղեցւոյ խորանին վրայ աչխարհի առաջին փրկիչն ըլլալու պահանջատութիւնը ունի այժմ . . . ։

Ժամը 3ին Վօսքօրօն արդէն կը մեկնէր եւ դէպ ի Մեսինա կը յառաջանար գոգցես քերելով Սիկիլիոյ արեւելեան եզրերը, ուր կը տեսնէինք պարտէզներով, այգեստաններով, ձիթենիներով ծածկուած բլուրներ, գիւղեր, գործարաններ, ամառանոցներ, երկաթուղիի կայարաններ, կամուրջներ, եւ փոքր նաւամատոյցներու կապուած վարքաներ, որք Յունաստանի արեւելեան եզերաց եւ Արչիպեղագոսեան կղզիներու վիմուտ, չորաբեկ եւ ամայի եզերաց հետ զարմանալի հակապատկեր մը կընծայեն։ Մինչ այս, մինչ այն, եւ ահա կը մօտինք Մեսինաին որ Քաթանայէն 25 ծովային մղոնի հեռաւորութիւն ունի, եւ որու համբաւաւոր նեղուցէն մինչեւ մեզ կը հանի Թրենեան ծովի բացերէն փչող սաստիկ հով մը։ ժամը 4ին հասանք Մեսինա, մտանք իւր չքեղ նաւահանգիստը, անցանք բերդին առջեւէն, իսկոյն դուրս ելանք, կառք մտանք եւ սկսանք յամրաքար մտնել կարիպալտեան պողոտային (*Via Garibaldi*) վրայ։ Այն օրն Սուրբ - Յովհաննու ծոն էր, եւ կրօնական ծոն մ՚ի տալացիներու, նոյ մանաւանդ Սիկիլիացիներու համար ազգային ծոնի մը նշանակութիւնը ունի, փողոցներու մէջ տեղ տեղ կը տեսնուին Աստուածածնայ պատկերներ, որոնց առջեւ մոմեր կը վառին, առաւօտէն մինչեւ իրիկուն բաց են եկեղեցիները, եւ միշտ բազմութիւնն անպակաս կերեւի անոնց մէջ։ կարծես Քրիստոսի յանկապէս սիրած քաղաքներուն մին է այս։ Եթէ Երուսաղէմ իր Յաչեցեալն ունեցաւ Հերովդոսի հրամանաւ, Մեսինա եւս ունեցած է իրը, կավիոսը՝ որ Վկրեսի հրամանաւ այս քաղաքին մէջ ի խաչ հանուած է

եւ որուն վրայ այնքան կողբայ Կիկերոն։

Մեզի հետ էին Պ. Ն . . . եւ կինը, զեղանի հնլլենուհին բաւական տնհանդիսատ եղաւ եւ քրանեցաւ՝ երբ Արհևա Բեյօրօ անուն թաւրոնին մէջ իր սիրական ամուսինն քիչ մը չափէն աւելի հետաքրքրութիւն ցոյց տուաւ անտիական դերասանուհիներու ճարտար ոստոստու մներուն, սրունքներու պերճախօսութեան եւ այլ պարային սատանութեանց։ Ճաչէն ետք գացինք քաղաքապետութեան ընդարձակ պարահէզը (*Villa Nazionale*) որ ցորեկանման լուսաւորուած էր ի պատիւ օրուան տօնին եւ խուռն բազմութեան մ'որ գինւորական նուագածուներու խումբի մը նուագած էրհաւնիի մի սրտայոյզ երաժշտութիւնը կը վայելէր, եւ կէս գիշերին վերադարձանք ի Վօսքօրօ։

Երկուշաբթի կէսօրէն ետք ժամը 6ին Վօսքօրօն յամրաքայլ չարժիլ սկսելով դուրս ելաւ մի կողմը քաղաքին բերդը, միւսը՝ քարափունքը ձգելով, Բարատիզօ ըսուած արուեստեան եզրը քերելով եւ յառաջելով Մեսինայի նեղուցէն ուր Սիկիլիան Գալապրիայէն եօթը քիլօմեթրի չափ կը հեռանայ եւ որով Թիրենեան ու Յոնիական ծովի ջուրերն իրարու խառնուելով, տեղի կ'ըլան վտանգաւոր հոսանաց։ Ժամը 7ին անվնաս անցանք հռչակաւոր նեղուցէն, եւ անգամ մ'եւս փորձով համոզուեցանք թէ Կարիպտիսի եւ Սիկիլլայի յորձանաց վտանգը դիցաբանութեան եւ բանահիւսներու երեւակայութեան մէջ միայն էութիւն ունի։

Մինչ ուղեկիցներս տակաւին սեղանի վրայ էին՝ բաց ի Ռուս փառատարանէն որ երկաթուղիով Բալերմօ երթալու գաղափարը մեկուսի թողած էր ծովային եւ հրալեռնային տեսարաններ վայելելու համար, նա եւ ես չոգենաւին վերին յարկին վրայ կերթեւեկէինք եւ մեր նայուածքը ամենուրեք կը ժուռածէինք անյագաբար։— Մեր աջ կողմէն կերեւար Միլացցօյի հրուանդանը, իսկ միւս կողմէն Լիբարեան կղզիներուն խումբը։ Օդը բոլորովին հանդարտ, բնականաբար ծովն ալ միապաղաղ եւ ղլխովին անշարժ է։ խորհն եւ համատարած լռութիւն մը կը տիրէ հորիզոնին մէջ տմենուրեք, ճանճի մը բզզուելը, չիւղի մ'անկումն իսկ դուրէ լսելի ըլլար։

Յոհանք եւ գգուանք կզգայիր այս լռութեան մէջ։ Աբեգեան ահագին սկաւառակը կիսովին սկսած էր մայրը մտնել, մինչդեռ հորիզոնին վրայ դեռ երեւցող միւս կէսին ակնախտիղ ճառագայթները մթնոլորտի խաւերուն մէջ ոսկեփայլ նկարներ կազմելով կը ցոլանային Լիբարեան Սբչիպիղագոսին եւ Թիրենեան ծովի տարածութեան վրայ ի հեռուստ որոշակի կուրուտղբէին եւ օր մ'առաջ մնչելէն ետք հիմա սեղմիկ նիրհող ովկիանին վրայ կը կանգնէին բոլոր Լիբարեան կղզիները։ Ասոնց խումբին հին սիսի կողմն է Սթրոմբոլի հրաբուխը, որ 700 մէթրի չափ բարձր է ծովի մակարդակէն, եւ որուն խառնարանէն թանձր մուխի սիւնակ մը կելնէր, կը բար-

ձրանար, կը տարածուէր։ հարաւային կողմն Վիւլքանօ կղզին որ 800 մէթրի բարձրութիւն ունի, եւ որուն հրաբերանէն ամէնաթանձր մուխ, ծծումբի եւ հրալեռան ընդհերկրային կղկղանաց մի սիտանեան սիւն երկնելով հեռուհեռէ կը բարձրանար եւ ընդարձակու հլով երկինքը կը վարագուրէր ու մթահարէր։ Ձիչդ այս միջոցին Սթրօմպոլիի եւ Վիւլքանօյի դէպ երկինք տարածուած սեւամթոյր սիւնները մեր վերեւը կը կազմէին տեսակ մ՚ահագին կամար, որու տորեւէն արեգական սկաւառակին մնացորդ մասը հորիզոնին անդունդները մտնելով անհետացած կըլլար։ Ալ վերջալոյսն աղօտապէս կատուերաւորէր ամեն բան։ ժամն հանդիսաւոր եւ ահեղաշուք էր։ Լիբարեան հրալեռներու գործունէութիւնը հաստատող այս միայն եւ չորկղէն սիւները, էտնայի անդունդներէն դէպի Լիբարեան կղզիներն եւ անտի մինչեւ Վեզուվ տարածուող ընդերկրային չարժական հոսանքներն, որք այնքան յեղաշրջութեանց եւ աղէտալի պատահարաց տեղի տուած են, էտնան, որուն գագաթն մեր յետապարձ նայուածքին դէտ աղօտապէս կենթարկուէր իբր բարձրաբերձ մի ամպ, Վիւլքանօյի հրաշնչութեան վիճակն, որուն վօսքօրօյի հրամանատարն առաջին անգամ հանդիպիլը ինձ կը խոստովանէր, անոր հրաբերանէն բարձրանալով մինչեւ Միլացցօյի հրուանդանին վերեւը ընդարձակապէս տարածուած մուխէն եւ չոգիէն մեր չոգենաւին վրայ մոխիրներու եւ հրաբխային կղկղանաց անձրեւներն ինձ համար կը կազմէին չքեղ եւ փառաւոր պատկեր մը։ Այս տեսարանին առջեւ, բնական ոյժերու այս գործունէութեան եւ երեւոյթներու առջեւ, վերջալոյսի խորին եւ լռին ժամերուն առջեւ որք կարծես իմ կայծակի արագութեամբ կանցնէին, անհնարին յուզմամբ եւ զմայլմամբ համակուիլս զգացի, ընկերային աշխարհի վերաբերող մարդերու եւ իրերու վրայ մտածելու կարողութիւնն իսկ պահ՝ մը կորուսի, եւ բոլորովին հոգետեսութեան յատկացուցի ժամանակս մինչեւ այն րոպէն ուր յառաջանալով դէպի Բալերմօ, ա՛լ սկսայ ոչ այլ ինչ տեսնել ի խաւարի, բայց միայն երկնից լուսեղէն մարմիններն։ . . .

ԳՐ. ԶԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ

ԿՆՔԱ՛Ք ... ԿՆՔԱ՛Ք

Տիկին Լուսիկ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆԻՆ

Տէ՛ր, եթէ հուր վառքով լոյսէն անթափանց
Ցօրինեցիր կինն այնքան բարձր, այնքան վեր,
Ինչո՞ւ արեւն ալ վառեցիր լուսապանծ.
Իր նայուածքը կեանք սրփռելու չէ՞ր բաւեր։

Եթէ վարդին բուրումներովն օծեցիր
Կընոջ ժրպիտն, իր պերճանքներն ու ցաւեր,
Ծաղիկներով ինչո՞ւ պըճնել դաշտն անծիր.
Իր խունկն աշխարհք հրմայելու չէ՞ր բաւեր։

Ինչո՞ւ առուին եւ թըռչունին տուիր ձայն,
Բիւր երգերով լեցուցիր ծառն ու ջուրը.
Միթէ կընոջ բարբառն աղու, հեշտ այնքա՛ն՝
Կեանքի անոյշ երազներուն չէ՞ր բաւեր։

Ինչո՞ւ կոհակն, ինչո՞ւ անդունդն ու վըտանգ,
Ինչո՞ւ երկինքն ըստեղծեցիր ու ծովեր,
Եթէ կընոջ պիտի տայիր օր մը կեանք.
Ալքն իր հոգւոյն խորհուրդներուդ չէ՞ր բաւեր։

Եթէ կինը հակադրութիւն մ'ըրիր պերճ
Բարւոյն, չարին, որ փոթորկէր ու թովէր,
Ինչո՞ւ պատրանք տուիր կեանք յոյսէն վերջ.
Իր քըմայքը մարդ տանջելու չէ՞ր բաւեր։

Եթէ վըսեմ հրմայքներով երկնածիր
Սիրտ մը տուիր իրեն պատիժ կամ նըւէր,
Ինչո՞ւ սիրով աշխարհքն ամբողջ լեցուցիր.
Իր սէրն անհուն տիեզերքին չէ՞ր բաւեր։

ՍԻՊԻԼ

ՊԱՏԿԵՐԻՆ ՏՂԱՆ

Սովորութիւն մը իր տարօրինակութեան մէջ անողոք ըսուելու ու հաչակուելու առաքեան ընթացք առած՝ այս վերջին փոնի մը տարիներուն, տեղացի մեր աղջիկները անստոյգ բաղդախաղի մը զոհերը կը պահէ, որուն առջեւն առնելու հնարաւորութիւնը ես ալ խելքովս չէի կրնար ծրագրել, ուրիշի գիւտին վրայ ալ հաւատք չունիմ։ Երկրին տղաքը յայտնի է թէ՝ ո՛ւր հասատտուերն են եւ ուսկէ ձէն կուտան, ու անոնց ետեւէն ան նոր գացողներն ալ ի՛նչքան փութկոտ էին, որ հիմայ նոյն իսկ եղանակին բուքն ու քամին ալ բա ի չի դնելով, օր առաջ լեռն անցնիլ ու տեղ հասնելնին կը նային

Թէ ինչո՞ւ կերթան, կամ աս նորերն ալ ինչու ելեր կը հեռանան, որոնք ետեւնին ալ չի նայելու համար չատերը ամբողջ րնտանիքով կը ճանրորդեն, աւայժմ միայն առնք, ու դուք միայն ժամանակ գտնելով սա գողդղացող մատիս հետեւէիք, որ այն կողմը կը պարզեմ « որչափութիւն » մը հասկցնելու համար։

Տունները պարպուած են, կը պարպուին, այսօր ամայացած վանդակներու ձեւը առած են, որ վաղը իրենց տեղերուն վրայ անպէտ հողակոյտերու վերածուին, ու գաշտն ալ, ուրիշ կողմ մը, փուշով ու տուկուկով (1) ծածկուած ու կորզացած՝ մողէսներուն փորին տակը կը խշխշայ։ Բայց գոնէ աս ալ չէր ըսելիքս։

Երկրէն նախօրով բաժնուողները, որոնք հոն Ամերիկեան միսի մը վրայ ակռայ չի կրնալով բանեցնել, անոր հետ չամուանանալու չատ մը բարդ պատճառներ կունենան եղեր, գոնէ ինչպէս իրենց գրածներէն կիմացուի, գրեթէ միչտ անոնք են, կամ անանկներու մէջէն այն ծեր–երիտասարդն է մանաւանդ, որ գործատուրի իր հաշւման մարմինին դիմացկուն յենակ մը ապահոված ըլլալու համար, որ քիչ մըն ալ գիտցուած սիրուն ձուկ մը ըլլար, խելք կընէ, անկէ հոս մինչեւ, ոսկի կարթ մը կը նետէ, կարթ մը ոսկիէ, անով չատ անգամ կը յաջողի ճիշդ իր ուզածին ու նչան ըրածին հոգիէն բռնած ըլլալ, եթէ սակայն կարող ըլլայ զայն մինչեւ վերջը իր ձեռքին մէջ կամ իր բարձին վրայ պահել։

Խօսքս վէպի մը ստուերոտ մթամածութենէն ազատ պահելու համար, կատիպուէի հոս քիչ մը կանգ առնել։ Ամերիկայէն Խարբերդ նչանուիլ ուզողը հոս իր ծնողքին, եթէ չունէր այս, իր ազգական ծանօթներէն մէկուն անունին կարեւոր գումար մը հանձնելով, ճանրու ու նչանառուքի ծախքերուն օգտելու չափ գումար մը—

(1) Բուրդի պէս բոյս մը որ կորդ ձգուած տեղերը կըլլայ։

կարտոնէր զայն, որ բնավայրին թարմագեղ կուսութիւններէն հա-
տի մը բնտռտուքն ընէր, ու. անոր հետ օր առաջ ճանրայ իյնար, ե-
թէ ինք չէր կրնար երթալ, ուրիշի մը հետ խրկէր ան բռնուած ձրկ-
նիկը: Ուզածին պէս, ուզածէն ալ աւելի: Համնուելիք հարանցուն
աս առնոր նթէ չիկար, ան գրան ետեւը անպատճառ երկուքը–երե-
քը մէկտեղ կը գտնուէին: Բաղնիքը, եկեղեցին, սրբանոցները, աղջ-
կայ պէս ապրանքի մը ճոխ ցուցապրակարերը, հագարներ կային,
որ հովիտներու չուչանին պէս ծաղկեր են ու. ասօր վազը անոնք
դաշտի կակաչներուն պէս պիտի խամրէին: Մէկ օրէն միւսը՝ ուշ
ալ չպիտի մնար բանը, գուռ մը կը բացուի, աղջկայ խնդրակը՝ կէն
մը, կամ հնկան հետ էրիկ մըն ալ ներս կը մանեն, բազմոցին վերի
անկիւնը անունց տեղ կը ցուցուի, ընդունելութեան պայմանադրա-
կան կէտերէն, բան մը չպիտի մոռցուէր: Մարդիկը աւեր ու նըս-
տեր են, անոնց հետը խնճոր ալ խրկուէր, չէին գար, յարգանքի
իմաստով աս փաղաքուշ խօսքն ալ տանտիրուհիին առաջին խօսքը
կըլլայ: Այն օրը պէմիկին հետ բանակցութիւնը որոշ գոյնի մը մէջ
ապահովելու համար, աղուն կոզմէ այն հնդիկը՝ մայր կամ աղգակա-
նուհի, անանկ ալ անուշ չտալմանուխիններ. մը կատեղծեն ու
կարժեցնեն որ օձր ծակէն դուրս քաշելու չափ հզօր հմայք մը կու-
նենան: Տղան հոն լորտ մըն եղեր, տղան հոն չտրամիը այն ինչ չա-
փով վաստկող մը, չատ հարուստներ աղչիկնին վրան կը ձգեն եղեր,
բայց ինք՝ հարուստներուն մէջ մէկ հատիկ խնդացին, անոնց բոլորը
մերժելու խօսքով, իր ուզածր անպատճառ իր երկրէն տարուած մը
պիտի ըլլի եղեր: Մայր կամ ազգականուհի, անգամ մըն ալ ան ի-
րենցինէն լուսանկարը քչելով ձեռքր աղջկան աչերուն, տարիքն
ալ, կանգնութիւնը անցուկ՝ բայց դես քանըրինը չըսուիր
թուսունի պէս ճահիճ մը, որ իր պօսին ալ աչքին լոյսնէ եղեր . . .:

Պատկերին տղան, այն որ ուխտը, ինչը տարի առաջ, աս տեղէն
գնալու առոյգ օրերուն յուսահարն է եղեր իրկանը անամօթ խո-
րամանկութիւնով մը, իրաւ որ հէնց առաջին նայուածքով փիչ չտա-
ցուցիչ չերեւար: Այն ինչ պերճանք է որ մէկ թեւին վրայ քօմին ու-
քէթը կր կրէ, միւս ձեռքն ալ սիրուն՝ գաւազան մը բռնած՝ փար-
թամի հով մը ունի, աքանչելի է, նայողին մինչեւ ըղունկնիրուն
ծայրը անուշ սարսուռնք մը կր խաղայ: Ճակտին վրայ գանգուրի
սեւ փունջ մը ցնորեցուցիչ օլորքով կնոջական փնչչանք մը տուեր
է գէմքին, որր կարիճ առնականութեան մը դիծերն ալ միացնելով
մեռելին կուրծքին տակ ալ կրնայ յանկարծ փոթորիկ մը հովել: Ու
դես պեղեցիկ՝ ա՛րր չէ. աղուոր ի՛նչ բանը չէ չանը աղայինն: Ջախ
սրունքին բացուածքը յատկնուտ դիրքի մը մէջ, միայն աս կրեւոյ-
թը ասպետ կեցուածքով՝ ինքնին բաւական պիտի ըլլար որ գա-
ռամ պատառի մը հոգին անկամ դգալ մը կարագի պէս հալեցնէր
թէ այն ասպետը սակայն, պատկերին այն լորտ - ասպետը, իր այն

չի տեսնուած չքեղանքին մէջ, մեր երբեմնի Իսպիրենց Բիբի – Թուրմիկն է եղեր, որ հոս իր ոտքը կաղալու օրերուն, ճարը հատած՝ իր դառնակ քիթը կը քակէր ու կը գործածէր, իրկունն ալ սպասելով որ փողոցը նետուած վարունգի կեղեւները ըլլային իր ախորժը, հիմա կըսենք, աս չէր խնդիրը։ Ան ատեն մարդերն ու բանները ինչ որ ալ ըլլային, մեզ հիմա պօտակերին լօրան է, ճէնթըլմէնն է խօսեցնողը։ Այսպէս հետզհետէ աղջկան տիրուն լեզուն թմրուկը թողած ա՛լ կարծես դմպլիկ կը զարնէ հիմա, հաւաներ են, աղջիկը երեւան կելլէ, անոր պօյին պօյին հետ, ակնարկ մը անոր աչքին ունքին վրայ կը պտըտցնէն, տարիքը կը հասկնան, մազերուն հիւքքն ու հանկորցները կը չափչփեն, երկու կողմերն ալ կատարեալ հասկացողութեան մէջ. միւս օրը ահա հարսնցուին կուրծքը խաթ խաթ ոսկիներու տակ՝ գեղին դէմ, քաղքին դէմ, բոլորին աչքը՝ քիչ մըն ալ նախանձի խոստումով լայն բացուած իր վրայ կը պահէ։ Աղջկան ալ ուզո՞ն էր ան եղած լմնցածը. — ծնողքը քանի որ առաջին հաւանողներն եղած էին, անոր ո՞վ խօսք պիտի ձգէր։ Կարթը ոսկի ըլլալու եղականութիւնովը՝ չաս անգամ նոյն իսկ ծնողքները իրենք են որ զայն իրենց զաւակներուն կուրծքին չուլլելու անգթութիւնը կը գործեն։ Թէ մինչեւ հիմա այդ տեսակ ոսկի կեռի մը հրապոյրովը քանիները եղան որ հոս միամիտ արտօրքով մը բերանին առին զայն կամ առնել ստիպուեցան ու գացին հոն արիւնի լերդեր փախեցին որ այն կուլ տուածնին դուրս բերեն ու չարաչար մահէ մը ազատին, բոլորին ալ պատմութիւնը այդ միամիտ զոհերուն մէջ էր տակաւին, երբ անցածները հատի մըն ալ հանդիպեցայ, ականատես եղայ ու չեմ գիտեր ինչպէս, միտքս պահեցի։

— Ճանրու վրայ խումբ մը կնիկներու կը հանդիպիմ, որ թիկունքնին իրար կցած՝ քով քովի, դար վար գնացք մը կըննեն, եկեղեցի կիջնեն, իմ ճանրան անոնց չափառակ ուղղութիւնով ցից վերելք մըն է, ուր քիչ մը չունչ առնելու համար, բայց չատ աւելի այն կնիկներուն երեւոյթին անակնկալովը՝ կ՛ստիպուիմ մէկ քով ելլել, ես պիս հաւասարակշռութեան մը կը բերեմ։ Աչքս անոնց վրայ՝ կը մտածեմ, օրը կիրակի չէ. բայց այս խաթունները իրենց գլխու չալերուն տակ բաւական մըն ալ լուրջ քալուածքով կիրակէի աղօթաւորներու ձեւը ունէին։ Հետերնին աղջիկ մըն ալ կայ, որ ճանրուն ու կնիկներուն ալ ճիչդ մէջտեղէն կը քալէ նաղոտ ու քիչ մըն ալ թափթփուն, բոլորին գլուխը անոր կողմը չիակուած կերեւայ, ամենքը անոր կը հետեւին, մէկն եթէ մայրն է կը մտածես, միւսներն ալ անոր ազգականի պէս դէմքեր պիտի ըլլան անպատճառ։

Աղջիկը՝ խումբին թարմ աղւորութիւնը, պակեզո՞ւ կը տանին կըսեմ, անգամ մըն ալ ես ինծի։ Պատրաստ մտածութիւն մը, բայց չեմ ապահովուիր։ Մէկը կը ճանչնամ քիչ մը, մեզի դրացի պիտի ըլլայ, երկայն հասակով մէջ (միջին տարիքով) կնիկ մը, ու գուցէ

ամենքէն չա՛տ դիւրամատչելին անկէ բան մը հասկնալու համար, կը հարցնեմ, ո՛ւր բարի այսպէս, խաթունս, բոլորը երեսնին իմ կողմս կը դարձնեն ու խօսողը այն մէկն է միայն, — ժամ . . . էֆ., աղջիկնիս կը խրկենք, հիմա ժամ կը տանինք որ հաղորդ առնէ, քիչ մը վերջն ըլ առաւաճիին յանձնիք պիտի, բայց սպասել որ անձրեւը կարէը գոնէ։ Ան օրն ալ իրաւ որ երկինքը վլեր՝ վար կու գար։

Եկեղեցիին ճանրուն վրայ օդը կուլայ, կնիկները կուլան, արցունք մըն ալ այն աղջիկը կը քրմըտէ իր արամանուշ աչքերէն ես իմ ճանրուս կը հետեւիմ, այն մայրն ու այն ամենքն ալ իրենց արցունքներուն մէջ, եկեղեցի կերթան։ Դեռ կը նայիմ նոսա, թող տուած են որ թափի ինչ որ կայ վրանին, այնպէս որ եմէ իրարու այնքան մօտիկ կամ կոթնած չի քալեն, ճանրուն լայնքին վրայ տակէն կարատած ծառներու պէս պիտի չրջուին մէյ մէկ կողմ։ Կը մոռնամ վարկենապէս աղջիկն եկեղեցի առաջնորդող այն մայրն իր ցաւին անազնութեանը մէջ, միտքս չատ աւելի այն ճանրորդ աղջկան վրայ կը պահեմ։ Ամերիկա խրկուելիք հարսնցու մըն է եղեր։

Կը հասկնամ վերջապէս թէ՝ այն աղջկին ալ իր կարգին ոսկի կեռէ մը բռնուած ըլլալու դէպքովն է որ ճամբայ ելեր է ու կերթայ որ հոն անծանօթ հեռաւորութեան մը վրայ իր պատրանքին մէջ խեղդուի։

Ամիս մը ամիս ու կէս անցնելէ հաքը, երբ լեռներուն չարքը հասնի, երբ իր 16–17 տարեկան աղջկայ ծիրանի անուրջներովը օրօրուն, կապոյտ ջուրերէն անդին, նոր եզերք մը կոխէ, երբ հոն երկինքին նայի ու ալ իրենց երդիքէն արեւն ալ չտեսնէ, խեղճ աղջիկը, մտածել վարկեան մը թէ՝ ի՛նչպէս յանկարծ ինքզինք իր ամբողջութեան մէջ չանթահարուած պիտի զգայ, հոն ծովափին վրայ մէկը սեսնելով որ իրեն ձեռք կը կարկառէ։ Տարիքը քառասունի մօտ ձախաւեր դէմք մը, փոսն ընկած աչքերով, երիտասարդ մը որ ուղտի տապատ ունի, տասը տարի առաջ ծերացած ու մաշած գործաւոր մը, ու ոչինչ աւելի։

Ծովափը իր նշանակը դիմաւորելու եկած է։ Աղջիկը իրմէ առաջ հասնող իր լուսանկարին իսկական նմանութիւնը՝ ճիշդ նոյն հրեշտակն է տպահովապէս որը գեռ կրնայ ծովերէն ծնած պաշտելի նաւյաղ մըն ալ ըսուիլ, անամօթը, ի՞նչ հապա — Այն աղջիկն ալ հիմա իրաւունք չունէ՞ր որ բուն իսկ պատկերին տղան կամ անոր պէս մը որոշէր բնտռելու։

ԹԼԿԱՏԻՆԵՑԻ.

ԻՂՁԵՐՈՒՍ ԻՂՁԸ

Խորհրդապիակ լռութիւն մը պաշտուռւմի
Մեկըզմեկէ բաժնեց մեզ.
Այնքան օրեր տառապեցանք քով քովի,
Ինչպես անշուշտ կը յիշես։

Օրեր եղան ուր նախանձեցաս ու սիրեցի,
Տրտմութեամբ մը մահաբեր,
Աղօթեցի որ տիեզերքն համօրեն,
Հետդ հետ պարպըւէր։

Միւնակ ըզքե՛զ ընդունարել կ'ուզեի.
Քիչ մը անգութ այդ իղձով,
Ըզգացումի շատրուանին տակ քեզի
Կարապի պես օրրելով։

Պարիկներուն անկողին մը անապատ
Շինել ուռի ես դիտմամբ,
Լուսնայսին տերեւներով ներքաւարտ,
Բեհեզներո՞ւն փափկութեամբ։

Այս երկրային պերճութիւնները քեզի՛,
Քուկին ինչքերդ ըլլային,
Ու ո՛չ մեկը մեզի նայեր, կ'ըսեի,
Մեր համբուրած միջոցին։

Վերջին իղձ մը ունիմ հիմակ, որ սակայն
Կը պաղատիմ, չը մերժես.—
Մարդոյ չըսես որ սիրեցի քեզ այսքան,
Ամրո՛ղչ ուժովս, գաղտնապահս։

Մ. Ա. ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ

ՍՏՈՒԵՐԸ

(ՆՈՐԱՎԷՊ)

— Տիկի՛ն, ձեզի համար նամակ մը կայ։

Ետիս գարձայ եւ տեսայ որ գոնապահուհին կ՚երկարէր ինծի իր մութ խցիկին մէջէն մանիշակագոյն, երկայնաձեւ նամակ մը։

Տիկին Պէրթիէնէն ըլլալու է ասիկ մտովի։ արդէն պատրաստուած եւ երթալու վրայ էի Տէը եւ Տիկին Պէրթիէններու երեկոյթին որ ամէն ամսու առաջին երկու չաբթի գիշերը կուտային իրենց մէկ քանի բարեկամներուն։

— Կ՚երեւի, մտածեցի, Տիկինը տկար է եւ չպիտի կրնայ այս գիշեր ընդունիլ։

Հապճեպով բացի պահարանը։

« Սիրելիս, չըլլայ Ձէ բացակայ ըլլաք այս գիշեր, ձեզի պիտի ներկայացնեմ երիտասարդ մը որ Արեւելքէն կուգայ և ձեր սքանչելի լեզուն կը խօսի։ արդէն ձեր վրայօք խօսեցայ և կրնաք երեւակայել Ձէ ի՛նչ անհամբերութեամբ պիտի սպասէ, ձեզի charmant երիտասարդ մըն է։ վերջապէս պիտի տեսնէք զինքը . . . »

Յոհաննիւն Բօլինն Պէրթիէն

Ձեմ գիտեր ինչո՛ւ անմիջապէս չլսուած զգացի ինքզինքս, երբ թէ ուժգին յուզմունքի մը ենթակայ եղած ըլլայի։ քիչ մը ամօթոտ զուարթ փութկոտութիւնս տեղի տուաւ անբացատրելի սրտաբեկութեան մը։ « Ո՛վ էր այդ նորեկը . . . անհատասիկ՝ manquée երեկոյթ մը» կը կրկնէի մտքէս տարատաժորէն։

Երբ օմնիպիւսը իր անխուսափելի տատանումներով գիս կը տանէր Բարիզի փողոցներուն մէջէն, կէս մը թմրած կը մտածէի այդ անձանօթին եւ ինծի հետզհետէ անբացատրելի կը թուէր Տիկին Բօլինի նամակէն բուրող խանդավառութիւնը. սակայն հետաքրքրութիւնը կարծենար մէջս։ ո՛վ կրնար ըլլալ։ արեւելքցի մը . . . որ իմ լեզուս կը խօսի . . . վերջապէ՛ս . . . ։

Երբ Տիկին Պէրթիէնի դրանը հասայ արդէն լսեցի դէշ արտասանուած ֆրանսերէն բառեր եւ այդ առաջին հնչիւնները օտար ձայնի մը գիս բոլորովին hostile դարձուցին եւ բոլոր ուժս գաշեցի դրանը զանգակը անոր երկարաձգուած թրթռացումին մէջ խեղդելու համար միւսին բառերուն անհերքելի չեչոը։

Ձափազանց զուարթ՝ Տիկին Բօլին ընդունեց գիս. սեւ թաւիշէ չրջազգեստ մը կը կրէր եւ ուսերը հաղիւ թէ ծածկուած էին սեւ ժանեակներով։ կուրծքին վրայէն արեւագոյն վնիսակներու վունջ մը թուլորէն բռնուած արծաթեայ շղակով մը կը ձգձգուէին մէջքին

ի վար ներդաշնակօրէն խառնուելով թաւիշին թանձր սեւութեան մէջ, սեւ մազերը բարձրացած ծոծրակին վրայէն մինչեւ գագաթը կարծես թէ կը կրկնէին թաւիշին մթութիւնը ուր միակ գոհարեղէն՝ կարմիր սուտակ մը կը պսպղար. յայտնի էր թէ Տիկին Բօլին մասնաւոր ջանք ըրած էր գեղեցկանալու եւ կարելի է ըսել թէ յաջողած էր բոլորովին. fօfoլի ծիր մը արտեւանունքին չուրջը կը խոնարհցնէր աչքերը եւ չրթներուն վառ կարմիրը կը չփոթուէր սուտակին եւ մեխակներուն կարմիր ցոլքերուն հետ, ու իր ամբողջ անձէն արտաշնչուող ծանր բուրմունքը որ կնդրուկի եւ հալչիլ nostalgiqueի խառնիչ համը ունէր, հաճելիօրէն կը խառնուէր մեխակներու դառն եւ բարկ բուրմունքին. բայց աւելի քան իր արդուզարդը տարօրինակ զգայնութեան մը եւ նոյն իսկ գոհացումի արտայայտութիւն մը կը կերպարանափոխէր վինքը իր դէմքին տալով տեսակ մը պայծառութիւն եւ չարժումներուն գեղեցիկ ճկնութիւն մը

Ոչսր կաղնեփայտէ սեղանին առաջք կեցած էր իր ամուսինը եւ բոլորովին հակապատկեր կը կազմէր իր կնոջ. խորունկ գիծ մը մէկ քունքէն միւսը ուժգնօրէն կակօսէր ճակատը եւ յօնքերը թեթեւօրէն վեր բարձրացած էին. ջղուտ ձեռքով մը սեղմեց ձեռքն առանց բառ մը արտասանելու եւ աչքերուս մէջ նայեցաւ երկարօրէն, վրդովուած նայուածքով մը:

Տիկին Պէրթէն անմիջապէս ներկայացուց Արեւելքցիին. բարձրահասակ, գեղեցիկ երիտասարդ մըն էր իրաւամբ, սեւ աչքերով թուխ դէմքով եւ չափազանց սեւ մազերով, մէկ երկու բառ փոխանակելէ ետքը հասկցայ թէ եգիպտացի էր եւ իր սքանչելի լեզուն այնքան օտար էր ինծի որքան Տիկին Պէրթէնի:

* * *

Պէրթէննները մինչեւ այն ատեն խաղաղ եւ եզական ընտանիք մըն էին. Պ. Պէրթէն մեծ տաղանդի տէր արձանագործ մը՝ ղրեթէ քաշուած կ'ապրէր իր գեղեցիկ երազներուն եւ ծրագիրներուն հետ, ամիսը անգամ մը միայն ընդունելով իր սերտ բարեկամները որոնց իւրաքանչիւրը կարող էին գինքը հասկնալու, գնահատելու եւ կամ քննադատելու:

— Ինծի համար, կ'ըսէր, խոշորցած բթամատը ցցելով, միայն այն մարդիկը գոյութիւն ունին որ արուեստով կ'զբաղին, աստուածածայինն եւ յաւիտենական արուեստով, մնացածը՝ սերնկլիս, ապահով եղիր, հալիւ թէ երեսց ծառայելու արժանի են

Իր բացարձակ գաղափարները ալ աւելի ծայրայեղութեան հասած, առանձնութեան եւ չարաչար աշխատութեան մէջ կը չօչափէին քիչ մը ամեն բան եւ երբեմն վիճաբանութեանց մէջ՝ որ թէյէն ետքը կ'երկարաձգուէր մինչեւ երեկոյթին վերջը. Պէրթէն անընդհատ կը խօսէր, պարզելով գեղեցկագիտական ըմբռնումները, ար-

ուեստի տեսակէտներ մինչեւ որ յանդուգն եզրակացութիւններու հասնէր եւ ա՛լ թեւ տար իր երեւակայութեան խոյանալու համար անկարելիին եւ բացարձակին մէջ։

Իր կինը՝ սքանչելի Բարիզուհի մը, անմիջապէս հակցած էր իր ամուսինը եւ կրցած էր անոր չուրջը ապահովել այն մթնոլորտը որուն մէջ երջանիկ եւ խաղաղ պիտի ծերանային. հակառակ Պ. Պէրթէնի գաղափարներուն որ կնոջ մէջ կը տեսնէր միմիայն գեղեցկութիւնը եւ գիծերու այն գերազանց ներդաշնակութիւնը ա-ռանց որոյ կնոջ գոյութիւնն իսկ հրէշութիւն մըն է, այր ու կին զիրար կը սիրէին չափազանց եւ ապահով այն մեծ համարումին մէջ՝ որ Պէրթէն կը յայտնէր երբ կնոջը կ'ու ղղուէր՝ անոր վաղանցիկ եւ չնորհալի գեղեցկութենէն տարբեր տարբեր ալ մտած էին։

Այդ փոխադարձ համարումը եւ սէրը կ'երեւար իրենց ամեն մէկ չարժումներուն, խօսքերուն եւ նայուածքներուն մէջ. բոլորովին օտար մը իսկ պիտի հակնար այն մեծ համաձայնութիւնը որ կար իրենց մէջ կեանքի վերաբերեալ ամեն գործերու մէջ։

Այլ սակայն այն գիշերը ապահովաբար այդ համաձայնութիւնը խորտակուած էր ուժգնօրէն. Պ. Պէրթէն լուռ, ինքն իր մէջ փակ-ուած մնաց մինչեւ ետքը. հետզհետէ հիւրերը հասան եւ իւրաքան-չիւրը կէս մը խրտչած նորեկէն կէս մը վրդովուած Պ. Պէրթէնի ցա-ւագին լռութենէն իրենց կարգին լուռ մնացին. միայն Տիկին Պէր-թէն, հետզհետէ աւելի զեղեցի՛, գրեթէ չնչմարելով չուրջի ցրտու-թիւնը՝ կը խօսէր, կը խնդար եւ հրապուրուած մտիկ կ'ընէր եզիպ-տացին որ իր աններդաշնակ գաղղերէնով տարօրինակ պատմու-թիւններ կ'ընէր։

Անմիջապէս ամենքս ալ նչմարած էինք արկածախնդիր մարդը իր մէջ, նենգաւոր, չողոքորթող, այնքա՛ն օտար այդ անկեղծ բա-րեկամներու խումբին մէջ. անբացատրելի էր թէ ինչպէս այդ խա-մաճիկը, այդ սուտ մարդը՝ որուն խօսքերէն մինչեւ ամենաչնչին մէկ չարժումը կեղծիք էր կրցեր էր, չարել Տիկին Պէրթէնի սիրտը։ Որովհետեւ անտարակուսելի էր այդ, ամենքս ալ կ'զգայինք ատե-կա եւ կը նախազգայինք նաեւ գալիք արկածները որոնց առաջքը առնելու անկարող էինք բոլորովին։ Սովորական ժամէն առաջ մեկ-նեցան հիւրերը եւ եզիպտացին հետեւեցաւ իրենց. Տիկին Պէրթէն ըսած էր ինձի որ չմեկնիմ անմիջապէս եւ մինչ ինքը կ'առաջնոր-դէր եզիպտացին, Պէրթէն կարծես ճնշումէ մը ազատած իր խոչոր, գրեթէ ահաբեկած աչքերը դարձուց ինծի, չրթները դողացին կար-ծես բան մը ըսելու համար, բայց անմիջապէս չափազանց ժժգունե-ցաւ եւ նայուածքը տեղափոխեց անդին գորգին վրայ տարածուած կարմիր ծաղիկի մը վրայ ուր սեւեռած մնացին։

Բայց այդ նայուածքը գերազանցապէս վրդոված էր հոգիս՝ երբ Տիկին Պէրթէն մտաւ սրահ.

— Է՛հ, ի՞նչպէս գոած մեր Արեւելքցին, ըսաւ զուարթօրէն։

Անկեղծօրէն, Տիկին, ես կը կարծեմ թէ այդ պարոնը opéra comique-ի Արեւելքցի մըն է, եւ անտարիտ, եւ անտանելի, եթէ կուզէք ի՛նչ, ամենէն հասարակ տեսակէ արկածախնդիր մը որ եթէ ձեր տեղը ըլլայի դուռը պիտի գոցէի իր քթին եւ չպիտի ներէի իրեն որ գար ձեր բարեկամներուս չարքին մէջ մտնար։

—Ա՛հ, իրաւա՛մբ, կը գտնա՞ք, ես ընդհակառակը կարծեցի թէ...

Խօսքը չվերջացուց, նշմարեցի որ անդարմանելի ցրտութիւն մը սկսած էր մեր մէջը ... Տիկին Պէրթէնի աչքերը կը բոցավառէին կատաղութենէն եւ մեքենաբար կը կրկնէր։

— Ա՛հ, իրաւա՛մբ, իրաւամբ ... ։

Չեմ գիտեր ի՞նչ պատրուակով Բօլին քանի մը անգամ սրահին մէջ դարձդարձելէն ետքը՝ որու միջոցին իր մեկնակները վերթռուտած գետինը ինկան մի առ մի, իր սենեակը քաշուեցաւ. Պարոն Պէրթէն գլխս առաջնորդեց մինչեւ դուռը եւ մոթէին մէջ իր ձեռքը զգացի որ կը սեղմէր ձեռքս անսահմանելի զգացումով մը։

Երկու ամիս յաջորդաբար Տիկին Պէրթէն մոռցած էր ինծի իր ամսեայ երեկոյթները յիշեցնելու, այլ սակայն ուրիշ տեղ կը հանդիպէի իրենց բարեկամներուն եւ կը տեղեկանայի թէ Տիկին Պէրթէն միշտ կ'ընդունէր եղիպտացին, թէ երեկոյթները բոլորովին փոխուած էին, թէ նոր դէմքեր կ'երեւէին եւ թէ պ. Պէրթէն իր աշխատանոցը առանձնացած իր մէկ երկու բարեկամները կ'ընդունէր միայն։

* * *

«Պիտի մոռնա՞ք երբէք այն անշնորհ ստուերը որ մեր մէջէն անցաւ, պիտի ներէ՞ք ինծի, դուք և մեր բոլոր բարեկամները այն կախարդ հանդիպումը որ ունեցաք իմ իսկ տանս մէջ ի՞նչ ոչինչ բան է կնոջ մը սիրտը, ի՞նչ դիւրաբեկ, ի՞նչ դիւրաւ խոտորող, չէ՞, սիրելի Տիկին որքան ալ խստութեամբ դատեն մեզի այրերը դուք գոնէ հակնայու էք ասիկա ուրիշն այս դիշեր վստահօրէն կ'սպասեմ ձեզի»

Այսպէս կը վերջանար երկայն նամակ մը զոր Բօլին ղրկած էր ինծի եւ որուն մէջ կը պատմէր յուսահատօրէն իր սիրալը, հրապուրուիլը այդ եգիպտացիէն եւ յետոյ պատրանքը, սարսափելի պատրանք մը։

Կէս գիշերը անցած էր եւ դեռ Բօլին կը պատմէր ինծի սրտի այն անբացատրելի պատմութիւններէն մէկը որուն սկիզբէն ակամայս եղած էի արդէն։

— Ի՛նչպէս կուրցած էի, ի՛նչպէս չխմար էի, մինչեւ իսկ մարիկ չընելու համար ձեզի որ այնքան որոշ կերպով տեսաք իր ինչ կարգէ մարդ մը ըլլալը. ինչո՞ւ չը պնդեցիք, ի՞նչու չեկաք կրկնելու հակառակ ինծի թէ դուք իրաւունք ունէիք, ա՛հ ... ։

Եւ դէմքը արցունքներով ողողուած կը կրկնէր։

— Երբէք պիտի մոռնա՞ք ասիկա, ըսէ՛ք, երբէք իր պատկերը

պիտի ջնջուի՞ ձեր մտքէն երբ դիս տեսնաք. չէ՞ մի որ անդառնալիօրէն իմ ամուսնոյս եւ մեր բարեկամներու մտքին մէջ իմ անձիս գաղափարը պիտի արձնցնէ միւսը, ի՜նչ յուսահատութիւն . . . :

Երկարօրէն չանցաւ վինքը մխիթարել, բայց ի՞նչ կրնայի ըսել. զգացի որ իրաւամբ անդարմանելին անցած էր իր վրայէն եւ այդ չարագուշակ սեւ ստուերը պիտի մնար իրենց խաղաղ ընտանիքին վրայ, ա՛լ միշտ:

Վերկից եաքը ամեն ամիս Պէրթէնները իրենց հրեկոյթները ունեցան եւ բարեկամները դիրար գտան, Տիկին Պէրթէն միշտ համակրելի, սիրալիր կը հիւրասիրէր ամենքը իր տաք ձայնով որուն մէջ տառապանքը իր կնիքը դրած էր անոր տալով գորովանքի չեչտ մը: Բայց ա՛լ երբէք նախկին ոգեւորութիւնը չերեւցաւ հին բարեկամներու մէջ. երբեմն խօսակցութեան ամենէն տաք վայրկեանին թէյին գաւաթը կը դողդողար Պ. Պէրթէնի ձեռքին մէջ, շրթները կը ճերմկէին ու կարծես միւսին չարագուշակ ստուերը կ'անցնէր սրահին մէջէն եւ կ'զգայինք որ այդ սեւ ստուերը միշտ գոյութիւն ունէր այր ու կնոջ մէջ եւ թէ անոնք ա՛լ բոլորովին օտար էին իրարու:

Բայց Պարոն Պէրթէն երբեմն մոռցած կը թուէր եւ իր խոշոր գրասեղանին առաջ կեցած կը վիճաբանէր միշտ

— Դիմը, կը տեսնէք բարեկամս, զեղեցիկ գիմը ամեն բան է:

ՋՈՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ.

ԱՇՆԱՆ ԵՐԳ

Լացէ՛, հն՛ի տերեւ, ծառերու արցունք,
Մեռնելով դաշտաց ու լերանց բարձունք

Տերեւներ աշնան, աշնան արուստուկ,
Կ'բափին կ'իյնան անկումով դանդաղ
Սիրելու մահուան գալկութիւնն ու տուգ:

Ա՜հ, ինչո՞ւ կուլաք, հէ՛ի տերեւ աշնան,
Հիւծուած ու լմուած դուք այսպէս, աւա՜ղ
Խոյս տալու միթէ ցաւերէն վաղուան

Թէ անցեալին սուրբ օրերու վիշտէն
Ո՛ տերեւ աշնան, թիւով անհամար,
Կ'փախչիք կ'երթաք պարանոցէն, դաշտէն:

Օ՜հ, լացէ՛ նաեւ չոլոր դառն ալու,
Ցուրտին անկենդան, սէրերուն համար
Որոնք չունին ալ յոյսը դառնալու:

Լացէ՛ ո՛րբ տերեւ, ծառերու արցունք,
Մեռնելով դաշտաց ու լերանց բարձունք:

ՏՕՄԻՆՕ

ԴԱՏԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

« Դատարկութիւնն մայր է ամենայն ախտից »

Տարեգլուխը մօտենալու վրայ է, ատոր վերյուշումը՝ մերձաւորութեան օրէնքով ամէնէն աւելի կ'զուգորդի ժամանակի եւ գայն գործածելու դաղափարներուն հետ։

Աչխարհիս վրայ, ինչպէս ամէն բանի, նոյն եւ ժամանակի գործածութեան եղանակները տարբեր կացութիւններու տեղի տուած են։ Ոմանք կըսեն թէ՝ « փափաքներէս մեծ մասը իրագործելու համար ժամանակն է որ կ'պակսի։» ուրիշներ չուարած կ'մնան թէ՝ « ժամանակն ի՞նչպէս պիտի անցնի։»

Այս վերջի կարգէն են գատարկասուն, պարապորդ, գործատեաց վերջապէս ծոյլ եւ յոյլ անձերը, որոնց վիճակը հին ատենները իվեր օրէնսդիրներու, բարոյագէտներու նոյն իսկ աւուրջաբաններու եւ ուրիշներու ուշադրութիւնը գրաւած է։

« Եգիպտացիք գատարկութիւնը տէրութեան դէմ ոճիր մը կը համարէին։ Ամասիս, անոնց երեւելի իշխաններէն մին՝ իւրաքանչիւր գաւառակի մէջ կարգադ էր ոստիկանական պաշտօնեաներ, որոնց ժամանակ առ ժամանակ ներկայանալ պարտ էր ամէն բնակիչ, եւ իր զբաղումներուն վրայ տեղեկութիւններ տալ։ երբ ապացուցուէր որ մէկը յատուկ անգործութեան մէջ կ'գտնուի, իբր անօգուտ հպատակ մահուան կ'գատապարտուէր. այս առթիւ ո եւ է պատճառանքի տեղի չտալու համար գաւառապետներն իրենց չըբաղնակին մէջ հանրային չէնքեր կառուցանելու պարտաւոր էին, ինչպէս որ ուրիչ զբաղմունք չունեցողներն ալ հոն աչխատելու ստիպուած էին։ Եգիպտական գործակալներն Իսրայէլացիներուն կ'ըսէին թէ « դուք գատարկապորտ անձեր էք։» եւ զանոնք կը բռնադատէին ամէն օր որոշ թուով աղիւսներ պատրաստելու։»

Մեմֆիսի աւերակներուն մօտ եղող եւ Նեղոսի վրայ գտնուղ կիչէ գիւղաքաղաքին բուրգերն ալ մասամբ մը արդիւնք են այդ հաւաքուած գործաւորներու աչխատանքին, առանց որոյ անոնք անգործ պիտի մնային։

Հին Յունաստանի մէջ ալ նոյն ոգին կ'տիրէր։ Լակեդեմոնի մէջ անօգուտ հպատակները բնաւ չէին ընդուներ. ամէն անհատի զբաղմունքը՝ իր արհեստին եւ կարողութեան համեմատ կարգադրուած էր։ Յունաստանի ուրիչ ժողովուրդներուն մէջ ալ անգործութեան դէմ մի եւ նոյն կարգն ու կանոնը կ'յարգուէր։ Դրակոնի, Սոլոնի եւ ուրիչ օրէնսդիրներու կանոնագրութիւններուն մէջ անգործութիւնը՝ ոճիր համարուած էր։ եւ հասարակ ժողովուրդի մէջ ընդհանրացած առածի մը համեմատ ծոյլ եւ պարապորդ մարդիկը՝ ամէ-

նուրբ իրը չար եւ վտանգաւոր անասուն կ'նկատուէին:

Հին Հռովմայեցիք ալ այս մասին Յոյներէն վար չէին մնար: Ազգահամարի, ինչքերու եւ բարքերու վրայ հսկող քննիչներուն գլխաւոր պարտականութիւններէն մին էր տեղեկութիւն ստանալ թէ՝ իւրաքանչիւր քաղաքացի իր ժամանակը ի՞նչ կերպով կ'գործածէր, աչխատութեան օրէնքին դէմ թերացող ամէն քաղաքացի՝ մեսաղներու մէջ աչխատելու կամ հանրօգուտ չինութիւններու մէջ ծառայելու կ'պատասպարտուէր: Անգործութիւնը բնաւ ազնուականներու յատուկ տոհմիկ մը չէր, ընդհակառակն նչաւակելի վատահամբաւութիւն մ'էր, հնմնական թերութիւն մը, որ ընդհանուրին կողմէ պատասպարտելի կ'նկատուէր իբր ամէն տեսակ ընկերական օրէնքին հակառակ կամ անվայել կացութիւն, այս մասին ծերակոյտի անդամներուն անգամ չէին ներեր: Անտոնինոս կայսրը՝ ամաականները կարեց անոնց չատերուն, որոնք առանց որոշեալ պարտաւորութիւնները կատարելու կ'գոհանային ծերակուտականի անունը կամ տիտղոսը կրելով:

Տակիտոսի վկայութեան համեմատ, հին Գերմանացիք՝ գործատեացները իրենց ճահիճներու տիղմին մէջ կ'ընկղմէին եւ թող կուտային որ իրենց կենցաղավարութեան տեսակին համեմատեալ մահով մը հոն չնչասպառ մնային:

Չինաստանի մէջ անգործութիւնը՝ ժամանակ մը բոլորովին անեղելի դատուած էր, մանուկներուն, նոյն իսկ կոյրերուն եւ ձեռնատներուն կարողութեան կամ յարմարութեան համեմատ գործեր կուտային եւ ամենքն ալ իրենց բաժնին մէջ աչխատելու ստիպուած էին, միայն անոնք, որ աչխատելու բացարձակապէս անկարող կ'գտնուէին, տէրութեան կողմէ պատսպարուելով կ'կերակրուէին: Այսօր այդ երկրի մէջ մուրացկանութիւնը դասակարգ մը կը կազմէ, ունենալով պարագլուխ մը, մանաւոր օրէնք եւ ընկերութեան հանդէպ իրաւունքներ:»

Սոյն պատմական իրողութիւնները՝ օրչափ ալ ոմանց չափազանցեալ նկատումներ երեւան, դարձեալ անուրանալի է որ գործունէութիւնն ու անգործութիւնը ֆիզիկական ու մտաւորական կեանքի մէջ մեծ եւ իրարմէ տարբեր դերեր կ'ունենալէ վատ դատարկութիւնը կրնայ ամէն տեսակ ախտերու եւ մոլութիւններու աղբիւր նկատուիլ:

Զանձրոյթը՝ որ դատարկութեան անբաժան ընկերն է, արիւնը ապականող եւ կենսական ոյժերը անօգուտ կերպով սպառող թոյն մ'է:

« Սպառել առանց ոչինչ արտադրելու, ընկերական գողութիւն մ'է:»

Արտաքին վէրքերը միայն մարմինին կրնան վնասել, իսկ ձանձրոյթը՝ հոգին ալ իմիասին կ'հիւծէ. կան տարիքներ, ուր աւելի

մահ կ'պատճառէ ձանձրոյթը, քան թէ ուրիշ ո եւ է հիւանդութիւն մը, ուստի ներելի է ըսել թէ՝ պարապ ժամանակ անցնելը՝ արիւն վատնելէ աւելի գէշ է, ատիկայ առանց փոխարինութեան գոյութիւն մը կրճատել ըսել է։

Անգործութեամբ մարմինը կ'յուլանայ եւ հոգին կ'թուլնայ, այլ յուլութիւնը գործարանական պաշտօններուն ներգործականութիւնը կ'աւրէ, իսկ հոգեկան թուլութիւնը թէ ֆիզիքական եւ թէ մտաւորական կորովը մեռածին կանհետացնէ. արդէն կեանքը՝ աւելի կամ նուազ կորովալից ձգտումի մը մէջ կ'կայանայ, ատոր թուլացումը ինքնաբերաբար հիւանդութիւն մ'է, որ կրնայ մահ պատճառել, այս կերպով ներելի է ծուլութիւնը մարդուս համար կործանարար եւ հիմնական մոլութիւն մը համարիլ. բանգէտ անձերու քով անգամ ցուրտ, ախուր եւ իբր թէ իմաստասիրական երկբայողութեան մը դիմակին տակ կ'պահուի անիկայ, զոր Համլէթի տիպարը ուշագրաւ եղանակով մը կ'ներկայացնէ եւ որ պարզապէս իր անձէն հրաժարումի մ'է, ուստի անհատական կորովին արժէնալը պէտք է նկատել իբրեւ էական պայման թէ ֆիզիքական եւ թէ բարոյական կեանքի եւ առողջութեան

Ուրեմն փնտռեցէք այն մարդիկը՝ որոց յարաբերութիւնները զձեզ կեանքի աշխատութիւնները չարաւնակելու ընդունակ կընեն, հեռու կեցէք այն մարդէն, որուն հետ հաղորդակցութիւն ունենալով դատարկութեան եւ ակարութեան կ'մատնուիք։

Ունակութիւնը գոյութեան մէկ կարեւոր աստիճանն ըլլալով, գործունէութիւնը՝ անձի մը համար որչափ աւելի ունակութիւն ըլլայ, այդ անձը կրաւորական վիճակի վտանգին այնչափ նուազ կենթարկուի։

Կարող մարդ մը միշտ իր ընդունակութեան չափով գործով մը զբաղելու է, եւ նայելու է որ իր բոլոր զօրութիւնները այդ գործին մասնակցին առանց չարաչար գործածութեան տեղի տալու, որովհետեւ բանաւորապէս գործել՝ մեր բնութեան հարկաւոր պէտքերուն համեմատ չարժիլ ըսել է։

Երբ մէկը՝ ինքզինքը եւ իր ներքին եղող նուիրական հուրը բնական վիճակի մէջ պահէ, եւ իր կեանքին պատշաճ եւ անվրէպ ուղղութիւն մը տայ, այն ատեն պիտի կրնայ կամենալ եւ հասնելու չանքը ունենալ, այն չանքը, որ չարժումի պէս կեանքի համար անհրաժեշտ է։

Ճօճանակին կանոնաւոր տատանումն է որ ժամացոյցին տեւական ընթացք մը կուտայ։

Օրինաւորապէս չարժող եւ աշխատող անձը՝ վազուկ ջուրի կը նմանի, որ ի սկզբան վտակ մ'ըլլալով քանի յառաջանայ գետ կը լինի, մինչդեռ յոյլ մարդը կ'նմանի լճացեալ եւ նոսկալի ջրակոյտի, որ հետզհետէ ճահիճ կ'դառնայ։

Լա՛ւ ուրեմն, ուշադիր քննեցէք եւ պիտի տեսնէք որ մարդուս համար բարոյական անգործութիւնը՝ ֆիզիքական անգործութենէ աւելի վնասներ ունի, այդ անգործութեամբ է որ կամքը կ՛պատապարաստի կատարելու այն տխուր դերը որով մարդուս կեանքն երկարելու համար, զայն խեղդել եւ կարճեցնել կուզեն։

Մարդկային կեանքի մէջ սիրոյ եւ առելութեան, բաղձանքի եւ երկիւղի, ուրախութեան եւ տրտմութեան զոյութիւններն իրենց պատճառներն ունին, այդ իրարու հակառակ զգացումներու դիմաժարտութեան մէջ է որ գործունէութեան հաւասարակշռութիւնը պիտի գոյանայ, առողջութիւնը պիտի պահուի եւ կեանքը պիտի ապահովուի։

Այսու ամենայնիւ գործունէութիւն մը իրաւամբ օգտակար ըլլալու համար երեք անհրաժեշտ պայմաններ կան։

Նախ՝ զայն օրինաւոր սահմանի մը մէջ պահել, եւ ամէն չափազանցութենէ խոյս տալ. երկրորդ՝ պատեհ ժամանակներու մէջ, զայն յարմար առարկաներու մասին սիրով ի կիր առնուլ։

Երրորդ՝ հանգիստի մէջօգ տալ եւ զբաղմունքը պէսպիսել, որովհետեւ մեր հոգեկան բնութիւնը կ՛պահանջէ որ դադարումէ աւելի պէսպիսութիւնը զայն հանգստացնէ։

Կարծեմ թէ Տարեգլուխի առթիւ գործունէութեան եւ ժամանակի գործածութեան վրայ ասկէ աւելի գրել ներելի չէ, ուստի ընթերցողներուն նոր նոր եւ չնորհաւոր գործեր մաղթելով կ՛թողում որ կարող գրիչներ պէսպիսեն սոյն բացատրիկ թիւը, որուն պատկանած թերթին Հիմնադիրը գիտցաւ գործունէութեան գեղեցիկ տիպար մը ըլլալ իր վանազան գնահատելի աշխատութիւններով։

ՆԱԶԱՐԷԹ Շ. ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

ԱՐՋԱԿ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆ

Աղչկան Ալիսին

Աղջի՛կս, եկո՛ւր թեւերուս մէջ, աշխարհ մեծ է ու տխուր բոլոր իրերը խորունկ են, սիեզերքին ովկիանոսն անհուն է ու ահաւելի, եկո՛ւր թեւերուս մէջ իմին, մօրդ նայուածքը քեզի կը փնտռէ։

Աշխարհ խորունկ է, եւ դուն հիւղ մը անոր մէջ. եթէ դուն բան մը չես արժեր անոր համար, բա՛ր պզտիկ թեւերդ, անոնց մէջ հանգչեցնեմ գլուխս, եւ հոնտեղ չինեմ իմին դերեզմանս կամ բանտս։

Դուն քու կին դեղձան մազերուդ գանգուրներովը բա՛ր ստուեր մը չինէ ճակտիս վրայ, իմին աղուոր աղջի՛կս, իմին արտիս վարդն ու տանս երջանկութիւնը։

Ինչ պիտի երթաս վնասուել ուրիշ տեղեր, քեզի համար ամենէն անձնուէրը ու քեզի վերաբերած հոգին մօրդ հոգին է, եւ ամենէն բարի ու անձնուրաց նայուածքները քեզի համար մօրդ ակնարկները պիտի ըլլան քու յիշողութեանդ սկիզբէն մինչեւ վերջը։

Փոթորկի բռնուած թռչնիկի մը պէս թող սիրտդ չերթայ թափառիլ բոլոր դուրսի կեանքերուն ետեւէն, վասնզի քեզի համար ամենէն տաքուկ եւ ամենէն հիւրընկալ բոյնն հայրենիդ տունն է, ո՛վ իմ սրտիս գանձ։

Եկո՛ւր պաշտեմ քու անմեղուկ հոգիդ, ո՛ իմ անուշ աղջիկս, քուկին այդ սուրբ ու հրեշտակի տարիքդ կրօնքի սարսուռներով կը լեցնէ զիս, եւ պաշտումս ծնրադրած կը զգամ քովիկդ. ինչպէս տաճարի մը սեմին վրայ մարմինս։

Տիեզերքին բոլոր ոսկիները, բոլոր ադամանդները չեմ փոխեր քուկին նայուածքներուդ հետ. եկո՛ւր, իմին թեւերուս մէջ թանկագին բեռն իմին կեանքիս, եկո՛ւր, անուշ աչքերուդ մէջ դիտեմ երկինքս ու սիեզերքին բոլոր հաճոյքները։

Հոգիիս ծարաւն եկո՛ւր քու անուշ շրթունքներովդ յագեցուր. ծաղիկներու փափկութիւնէն աւելի փափուկ շրթունքներովդ եկուր ծծէ աչքերուս խոնաւութիւնը. եւ թող մի՛ տար որ արցունք մը գլտորի այտերս ի վար, եւ ահա քեզի նուէր իմին պաշտումս՝ որ քու վրադ պիտի հանգչի մինչեւ կեանքիս վերջին օրը։

Գնա՛ միշտ դէպի մեծը, դէպի ազնիւն ու բարին, եւ ապրէ ահոնց մէջ հանգարտ եւ երջանիկ. եւ թող հոգիիդ մէջ բնակի այն վեհաշուք ազնուականութիւնն՝ որ փառքը պիտի չինէ քու մօրդ։

Հիմա պղտիկ ես տակաւին, գնա՛ խաղալ թիթեռներուն հետ դաշտի, եւ գառնուկին մայիւնին խառնէ քուկին անմեղուկ գեղգեղանքդ. ու վաղն երբ մեծնաս, հպարտ ըլլամ ես քեզմով, իմին աղուոր Ալիսս, այն ատեն թող բարութիւնը ճառագայթէ քուկին հոգիէդ։

Բե՛ր հանգչեցուր քուկին աղուորիկ գլուխդ թեւերուս մէջ, ու ժամերով դիտեմ անխռով քնացած դէմքդ իր բոլոր անմեղուկ եւ հրեշտակի անբծութիւնովը. բեր գլուխդ այդ խոպոպներուդ չորքն, եւ թող հոգիս ալ քեզմէ զատ բաղձանքի մը չկապուի, ու իմ աչերս չամբեմ երակներուդ մէջ, ո՛ իմ կեանքիս արեւը։

ՎԻՏՏՈՐԻՈ

ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒԹԵԱՆ ԿԵԱՆՔԸ*

Սիրելի ընթացաւարտ Սանուհիք իմ,

*Ձեր հինգ խորհրդաւոր մէկ վայրկեանին մէջ կը գտնուիք։ Դպրոցականի կեանքը կ'աւարտէք, ու այս վայրկենէս կ'սկսիք ապրիլ քաղաքացիի կեանքը, այսինքն անո՛ր կեանքը որ, գիտակ—կամ գիտակ համարուած իր պարտքերուն եւ իրաւանց, բարոյական, ընկերական ու պետական օրէնքներուն հովանաւոր տակ, իր կեանքը պիտի ապրի ինքն իրմէ կախեալ, իր գործերուն պատասխանատու, իր ուժերուն ապաստան։ Ու եթէ կրկին ուսման ապարէզ մ'ալ թեւակոխէք, ուսանող քաղաքացի մը պիտի ըլլաք, ո՛չ եւս այլ դպրոցական աշակերտ։ Այս վայրկենէս սկսեալ, ազատակամ գործունէութեան բաժինն հետ պարտքի ու պատասխանատուութեան բաժինն ալ կ'առաւելու ձեր մէջ, եւ անոր համար կը հասկնամ տեսակ մ'ինքնատեղ յուզումը որ կը տիրէ ձեր վրայ, նման թռչնոյն որ կը պատրաստուի, արտատրուի, մայրենի բոյնին ու թեւերուն պաշտպանութենէն դուրս, առաջին սլացքը փորձել միջոցին մէջ։ Պարտք մը տեսած եմ ինձ միշտ այս խորհրդաւոր պահուն լսելի ընել դպրոցական յարկէն մեկնող իմ սաներուս վերջին մի քանի խօսքեր, մի քանի յետին խրատներ, ամփոփող ու չեչտող վարժարանին բարոյական ուսուցումը, որ եթէ իրենց համար կրկնութիւն մ'ալ ըլլայ ըսուած ու յեղյեղուած սկզբանց, սակայն այս հանդիսաւոր պարագային, մանաւանդ որ սրտագին բան մ'ունին խօսողին ու լսողին համար հետաքրքրական եւ սրտաթափանց բան մը, օրով պիտի կրնան, կը յուսամ, այս օրէն յետոյ, տարիներէ վերջն ալ, սրձապանդ մը պահել մտաց ու սրտից մէջ։ Նոյնը կ'ընեմ այս պահուս եւ ձեզ համար։

Անպատասխանատու կամ գրե՛թէ անպատասխանատու կեանքի մը կը յաջորդէ ձեզ համար պատասխանատուութեան կեանքը։ Գրեթէ կ'ըսեմ, վասն զի արդէն բաւական առնէ ի վեր թողած էիք հանկուածեան անգէտ ու անդիտակից չրջանը ուր մարդկային էակը պիշերի մը մէջ է, դեռ չի՛ ճանչնար ու չի՛ տեսներ իրականութիւնը կեանքին, զգայարանական կեանք մ'ունի միայն բայց ո՛չ բանաւոր, թերեւս իրաւունքներ կ'ղգայ՝ բայց ոչ տակաւին պարտքեր, ուր զինքը մղող բաղձանքներ ունի բայց ոչ պինքն առաջնորդող կամք մը, անոր համար ալ չի կրնար, բանին բուն իմաստով նշանակութեամբ, պատասխանատու համարուիլ իր գործերուն օրք չեն ամբողջովին ու սրտագրաւէս վերագրելի իր անձին։ Դեռ ալիճ ալ չէ կատարեալ,

---

* ՀԱՒՍԿ ԲԱՆԴՒ ու ընթացաւարտ Պէրպէեան վարժարանի, 1901 տարի, անտիպ մնացած։

այլ միայն նիւթը անձին, վասն զի, ինչպէս գիտէք, բանականութիւն ու ինքնակամութիւն անձը կազմող տարերքն են, եւ տղուն մէջ դեռ յոյժ անկատար են ասոնք։ Սակայն դուք այժմ ամբողջապէս ունիք կատարեալ պատասխանատուութեան տարերքն ու պայմանները. ձեր բանականութիւնը ո՛չ միայն արթնցած, այլ եւ զարգացած է. ձեր մէջ կազմուած է բարոյական կենցաղի մ՚իտէալը, հետեւաբար յայն դիմելու պարտքին ու անկէ բղխող պատասխանութեանց գիտակցութիւնն, այն ոյժին գիտակցութեանն հետ որ է կամքը ձեր մէջ, եւ որով կարող կ՚ըլլաք գձեզ՝ հնարաւորին սահմանին մէջ՝ իրականացնել ձգտիլ տեսլականը ձեր մէջ եւ ձեր չուրջը։ Անձեր էք դուք այլ եւ ։, ու կը պարտիք ըլլալ լաւ անձեր, ընտիր անձնաւորութիւններ. ո՛րչափ աւելի իրականացնէք մարդկային անձին կատարելութեան տիպը ձեր վրայ, ա՛նքան մեծ պիտի ըլլայ ձեր բարոյական արժանիքը. եւ ո՛րչափ ստոր մնաք անկէ, ա՛նքան աւելի յանցաւոր պիտի նկատուիք դուք։ Պատասխանատու էակներ էք. պատասխանատուութեան կեանքն սկսած էք ապրիլ։ Անշուշտ մանուկին անպատասխանատու կեանքը չէր աղուորը, գեղեցիկը, ո՛րչափ եւ երջանիկ թուի այն իր միամտութեանը ու անփութութեանը մէջ. մանուկին մէջ մարդը կը քնանայ՝ արթննալու համար օր մը եւ իր կեանքը ապրիլ սկսելու, որ ճշմարտապէս պարտքի ու ճիգի կեանք մ՚է համակ։ Պարտքերու լուծն է մարդուն արժանապատուութեան պայմանը, անոր ազնուականութեան ոսկի մանեակը։ Անասունն ալ անպատասխանատու է, բայց ո՛չ ոք պիտի ուզէր խոզ մ՚ըլլալ։ Մարդուն պատիւն է բարոյական իտէալին հանդէպ պատասխանատուութիւնը, անոր պատիւն են ճիգերը զոր կը ճգնի յանուն այդ իտէալին, տառապանքը զոր կը տառապի անոր հետամտութեան մէջ, եւ յաղթած է ու իրաւունք ունի դարձեալ հպարտութեամբ վե՛ր կանգնելու իր ճակատը, նոյն իսկ երբ անատնականութեան ու ճակատագրին դէմ իր վերելքի ճգնութիւններուն մէջ կ՚իյնայ ընկճուած, բա՛ւ է որ, իր պատասխանատուութեան գիտակից, կրնայ ըլլալ նա անկեղծ, անխոնջ ու յա՛ր վեհատենջ։ Այդ պատասխանատուութեան զգացմամբ մարդը կոչուած է ինքն իսկ կերտողն ըլլալու իր կեանքին, մանաւանդ թէ արուեստագէտն ըլլալու անոր, անոր գեղեցկութի՛ւնն յօրինելու, ինչպէս քաջարուեստ ճարտարապետը գեղեցի՛կ կը կառուցանէ չէնքը որ անցորդը կը կեցնէ հիացիկ, ինչպէս վարպետ երգահանը գեղեցիկ կը ներդաշնակէ երգը, որ ազնիւ զգացումը կամ խորհուրդը դուրս կը ցայտեցընէ կենսալի, հրապուրիչ, սրտազգեցիկ։ Ու այն ատեն ի՞նչ վոյթ արուեստագիտին որ տառապեցաւ, որ յոգնեցաւ, որ զրկումներ կրեց ու անդիւթ գաղափարը մարմնանալ բռնադատելու համար ըմբիշի գերկընդհատան կռիւները կռուեցաւ անոր հետ. կ՚օրհնէ իր ճիգերը. անո՛նց կը պարտի արարչական հպարտութիւնը որ իր կուրծ-

քը կ՚ուսուցնէ ու հոգեկան անհո՛ւն հաճոյքը զոր կ՚զգայ իրականացնելէ գեղեցիկ յղացումին առջեւ՝ որ իր գործն է՝ Այսպիսի գործ մ՚է ու պարտի ըլլալ ամէն մարդու կեանքը, որուն տեսլականը ամէն մարդ, մանաւանդ մշակուած ու զարգացած անհատը, կը գտնէ իր հոգւոյն մէջ, անոր ճշմարտախո՛հ, անոր գեղատե՛ս, անոր բարեբեր՛ բնազդներուն ու ձգտումներուն մէջ, անոր մէջ զգալով պատասխանատուութեան հրաւէր մը, որ պարտքերն ու պատասխանատուութիւնը կը հիմնէ, ըստ որում ինքնայօժար գործօղութեան սկիզբ մը կ՚կրեմք մեեւնոյն ատեն որ կրնայ պատասխանել այդ հրաւէրին, որ պարտի ուզե՛լ պատասխանել՝ ընելո՛վ կարելին, անկարելւոյն միայն ոչ ոք ըլլալով պարտաւորեալ։

Պատասխանատուութեան գգացումը ամէն պարագաներուն մէկ մէկ ձայն կուտայ, որով անոնք, իրրեւ մէկ մէկ պահանջատէր, կը կանգնին մեր դիմաց եւ գոհացումը կը պահանջեն իրենց։ Պղատոնի «Կրիտոն»ին մէջ կը կարդանք որ, երբ Սոկրատի բարեկամները կը խրատեն անոր փախուստ տալ բանտէն ու կորզել զինքն մի անարդար մահէ որուն դատապարտած էին զայն իր երկրին դատաւորները, «Հապա ի՞նչ պիտի ըսեն օրէնքները», կըգոչէ Սոկրատ՝ օրինաց անհնազանդութեան դաղափարին առջեւ սոսկացած, անոնց հնազանդութեան պարտքը զգալով անողոք դատախազի մը պէս իրեն դէմ անկուած ու խոժոռ բարկացայտ նայուածքով նայելով իրեն։ Այո՛, պատասխանատու ըլլալ՝ ա՛նքան դատաւորներ, ա՛նքան դատախազներ ունենալ է իր մէջ. իր չուրջը, իրեն հանդէպ օրքան կ՚զգայ մարդ պարտաւորութիւններ, — այլ եւ, պարտուց գոհացման պարագային մէջ, նո՛յնքան բերանները սրատեսչ գովեստը կը լղխի մեզ համար որ մեր անձնական արժանեաց գումարը կը յաւելու։ Բոլոր գոհացուած պարտքերը մէկ մէկ ծաղիկ կը նուիրեն մեզ որով կը հիւսուի մեր արժանիքին վեհ պսակը։ Բայց պէտք է վախնա՛լ անոնց գովեստներուն զոյդ ձայներէն, ու Սոկրատին պէս բանել մեզի «ի՞նչ պիտի ըսեն օրէնքները», ամէն վայրկեան որ ապրիլը մեր մէջ զանազան ոտնակոխ ընելու հակամէտ սրամադրութիւն մը։ Ու պարտքերու զանգուածութեան պարագաներուն մէջ, երբ մեր մէջ մոլի տենչերը, խիւ կրքերը խեղդած են պարտուց ձայները, երբ Անբրածութիւնը, Սուտութիւնը, Նախանձը, Անառականութիւնը յաղթականակ սարած են մեր մէջ, ի՞նչ սոսկալութիւն, ի՞նչ սոսկալ, ի՞նչ սարսափ է խաչեր մեր խղճին մէջ, վասն զի անտեսուած անարգուած պարտքերը, մէկ մէկ պատժածուի փոխակերպուած, կը չարչարեն մեր հոգին, կը հալածեն անխնայ, նման կատաղիներուն որք, Ցուներական ողբերգութեան մէջ, կը լսկէին Ովրէստէսի հոգին մինչ իսկ քնոյ խաղաղական պահերուն մէջ։ Ո՛հ, այո՛, պարոններ, այսպիսի՛ է պատասխանատուութեան զգացումը մարդուն մէջ, որ անհատին զարգացմանն համեմատ կը բրի, ինչպէս նաեւ կը բազմապատկին

պարտքերն այդ զարգացման չափով, որպէս, դիտէք, քայ վճռաբանած է Տիւքլօ՝ ըսելով. «(*Plus on a de lumières, plus on a de devoirs à remplir*)» «Մարդ որքան աւելի լոյսեր ունի, այնքան աւելի պարտքե՛ր ունի կատարելու։» Այդ զգացումը մեր բարոյականութեան հիմը, վկայն, պահապանն է. գոհացուած, ա՛ն կը չինէ մեր պատիւը, մեր երջանկութեան մեծագոյն պայմանն է· դժգոհ մնալով՝ մեր ճակտին չառափնանքը կ՚ըլլայ, արտաքին պատիւներուն ներքին հեգնութիւնն ու ժխտումը, մեզ կրծող որդը, ամէն վայելքներուն խորը զանոնք գառնացնող լեղին ու թոյնը։ Ու գիտէք թէ պատասխանատուութեան վաւերացումին մէջ միայն մեր ներքին գոհունակութիւնը կամ խղճահարութիւնը չկայ, թէեւ անոնք ըլլան ամենէն սաստիկները ժպտող կամ խոժոռող պարտուց եռեւ կան գոհ կամ դաւած դէմքերը Ընտանիքին, Ազգին, Երկրին, Մարդկութեան, Աստուծոյ, ըստ այնմ որ մեր մէն մի արարքին համար վերաբերութեան մէջ եղած ենք Ընտանիք, Ազգ, Երկիր, Մարդկութիւն նուիրական անուններով կոչուող հոդիներու խումբերուն կամ զանոնք կազմող անհատներէն սոցա կամ նոցա հետ, – իսկ Աստուծոյ հետ յարաբերութեան մէջ ենք այս ամենուն ալ առթիւ, քանի որ մեր ամէն պարտքերն ալ առ Աստուած պարտականութիւններ են, քանի որ Արդարութիւնը եւ Սէրը զոր կը պարտինք մեր չուրջ եղողներուն՝ Աստուծոյ կամքն եւ խոկութիւնն են ու մեր ամենօրեայ աղօթքներով կոչած Անոր Թագաւորութեան տարերքը։ Պատասխանատուութեան ձայնին չանսացողը, Պարտուց զանցառողը ապա Ընտանիքին արցունքը, Ազգին ու Եկեղեցւոյն անէծքը, Երկրին դատապարտութիւնը, Մարդկութեան դժգոհանքն ու եպերանքը ունի իրեն դէմ, ու իր վրայ ծանրացած, սեւ սեւ կէտեր իր կեանքին, սուր սուր փուշեր իր սրտին, – իսկ պարտաճանաչն ու պարտականտարը անոնց ամենուն յարգանքը, գոհունքիւնն ու օրհնութիւնը կը վայելէ, եւ Զարին ու Ապիրատին դէմ իր երեսը դարձնող Ճշմարտութեան, Բարութեան եւ Գեղեցկութեան Գերագոյն Ոգին, Աստուած, գոհ է իրմէ ու լսելի կ՚ընէ անոր հոգւոյն իր երկնային բարբառը «Ա՛զնի՛ւ, Ծառայ բարի՛ եւ հաւատարի՛մ։» Իսկ մեր առ մեր անձն ունեցած արժանապատուութեան ու կատարելագործման պարտուց եռեւ, որովք կը պարտինք մեզ չսորնանալ մեր բանաւոր ու ինքնակամ էակի վեհասեղծ բնութեան մէջ ու չանալ յա՛ր բալձրանալ սրբագրելով մեր թերութիւնները, մշակելով ու զարգացնելով մեր կարողութիւնները ու առատացնելով միշտ մեր մէջ լուսոյ եւ սիրոյ ճառագայթները ու զօրացնելով մեր կամքին մղումը դէպի լաւագոյնը, դէպի բարին ու մեր սրտին սլացքը դէպի Սէրը, դէպի գեղեցիկը, այդ պարտուց եռեւ, — հարցնէ թերեւս մէկը —, ո՞ր անձնաւորութիւնը կը կանգնի երկրի վրայ իրրեւ պահանջող մեր դէմ, քանի որ անոնք մեր անձին միայն կը պատկանին ու չու-

նին իրենց դէմ իրաւունքներ ուրիշ անձերու վրայ մարմնաւորեալ, ու իրենց գոհացմամբ կամ զանցառմամբ չեն թուիր նպաստել կամ վնասել մի այլոյ կարիքին։ Այդ անձնաւորութիւնը, գիտէ՛ք, նոյն իսկ իտէալ մարդն է մեր մէջ, իտէալ անձը, զոր մեր բանականութիւնը կը ծրագրէ եւ զոր մեր կամքը կը պարտի մարմնաւորել իրական մարդուն հետ նոյնացնելով զայն տակաւ մեր վրայ։ Բայց աստի, կո՞յ բացարձակապէս անձնական պարտաւորութիւն, ու միթէ ամենէն անձնականներն ալ չէ՞ն դարձեալ ընկերական պարտքեր, քանի որ մարդկային անհատը առնմանուած է ընկերութեան մէջ ապրելու եւ անհատին բարի կամ չար հանգամանքն ու արարքը հարկաւորապէս կը ներգործեն բարերար կամ վնասաբեր կերպով իր շուրջ, իրեն հետ ապրող մարդկային ակնեղուն վրայ։ Ընկերային մէն մի անհատ ընկերութեան համար կրնայ օրհնութիւն մը կամ անէ՛ծք մ՚ըլլալ։

Պատասխանատուութեան խնդրոյն մէջ, ի հարկէ ուղիղ է խորհիլ թէ մարդ ա՛յն գործոց միայն պատասխանատու է որք իր կամքէն կախում ունին, հետեւապէս եւ անպատասխանատու ամէն այն բարեաց կամ չարեաց համար որք բնութե՛ան գործն են, ճակատագրային ոյժերու լաւ կամ յոռի արգասիք։ Այսպէս, բնական ձիրքեր կամ բնական թերութիւններ չենվերապրելի մարդուն որո՛շ իրաւունք ունի առաջիններով պարծելու կամ պարտաւոր է վերջիններով խղճահարելու, նոյնպէս եւ մ՚ակ մը իրաւունք չունի բնապէս յուսահի անգթասանաց արգասաւորութեան պատիւը իր անձին վերագրելու, որպէս եւ ո՛չ յանցապարտ պարտի զգալ ինքզինք ողղուելի՛ մը համար որ յղակարծո՛ւմն կուգայ քերել գերփել իր արարքն ու փճաձայնել իր աշխատութեան արդիւնքը՝ իր ընտանեաց հացն ալ առնելով տանելով իր հետ։ Մտոյգ է այս, բայց ըսածնիմ ձեզ, Պարոներ, ու կը փափաքէի որ յուշի կապէիք զայն ուժով, մասա՛ն միայն ճչմարիտ է այս, վասնզի մարդոյն նախատեսութի՛ւնն ու կա՛մքն ու ճի՛գը կարո՛ղ են չատ անգամներ ընութեան թերութիւնները ծրբագրելու, կամ աղիտաբեր պատահարներուն առա՛ջքն առնուլ։ Մինչդեռ ծուլութիւնն ու անփութութիւնը լաւագոյն ձիրքերն ու նպաստաւորագո՛յն պայմանները կրնան տկարութեա՛ն դատապարտել։ Ո՛րքան ձիրքեր ընդունայն կը կորսուին, վասնզի աշխատութեան ու ինքնամշակութեան տենչը կը պակսի, եւ աշխարհիս մէջ ի՛նչ արգասաւոր ղողերու վրայ չուստական, մերկ եւ նօթի կ՚ապրին մարդիկ առ ի չգոյէ նախաձեռնութեան ոգւոյ, եւ առ Ծուլութեանն որ չգիտէ օգտուիլ տրամադրելի փառաւորութիւններէն ու կը լողուլ հոսիլ անցնիլ իրմէ քանի մը քայլ անդին սահուղ կինչ առուակը, ծարաւէն տանջուելը նախասեւեա՛ր համարելով քան դէպ ղովարար կաղգուրիչ ազբիւրն երը քանի մը քայլ առնելու յոգնութիւնը, միս կողմէ նաեւ սրբատաշ նախանձոտութեան անզթութենէն իրեն

դէմ, մինչդեռ Հոլանտացին իր մօրուա ճախճախուտ ու յաճախ ծուվէն չոռուած հողերը կը մշակէ իր կանգնած թումբերուն պաշտպանութեան ապաստան, Հելվետն իր ապալեր քարաժայռերն ու սառնալեռներն իսկ օգտակար ընելու հնարքը կը գտնէ ու անձուկ երկրի մը մէջ խտացեալ Պելճիացիներն մեծագոյն աղգերու հետ կը մրցին ճարտարութեամբ, Թլուատ, կակազոտ ու անհամարձակ Դէմոսթէնը, իր յամա՛ռ ձիգերուն չնորհիւ, Յունաստանի գերագա՛նց տաղնապանը կը դառնայ, հրապարակի վրայ ծովակոյտ խռնուող բազմագոչ ժողովրդեան ժիտրին սիրող ու նախանձընդդէմ կիրքերու ու կամքերու մրրկոտ կոհակները սանձող, եւ՝ ի ձեռ կոյր, խուլ ու համր Ամերիկուհին, Լօուա Պրէյման, անվհատօրէն հատատամիտ կամքի մը գործած հրաշքովը, բարոյական ու մտաւորական կատարեալ կեանքի մը կը սերտնայ, գրել կարդալ ու չարագրել կ՚ուսանի, օրհներգներ կը հեղինակէ եւ ուրիշներուն ուսուցիչ կը նստի իր կարգին։ Այսպէս նաեւ չռայլ ու չուայտ կեանքով իրենց հայրերուն թողած հարստութիւնը փճացնելով անոր ապերախտներուն վրայ խեղճ ու կրակ նստող ամիրայի զաւակներո՛ւն կը հակապատկերի իր գործոց զաւակը եղող ճո՛խը որ մանկութեան մէջ պատառ մը հացին կարօտը կը քաշէր եւ որուն իրաւամբ բարոյական արժանիք մը կը կազմեն իր ճակտին քրտինքովն ստեղծած հարստութիւնը ու վայելած առատութիւնը։ Ի՞նչ տարբերութիւններ է՛նչ օրինակներ, որք մեզի կ՚ուսուցանեն պատասխանատուութեան բաժնին ընդարձակութիւնը հո՛ն իսկ ուր կը թուի ամենափոքրն ըլլալ, ապա եւ առաջին հաժեմատութիւնքն ուր կը հասնի ա՛նդ ուր քնատուր կամ ժառանգեալ առաւելութիւններ կը չքանան մեր թերութեամբ կամ չեն արդիւնաւորիր ա՛յնքան որքան պիտի կրնային եթէ ուղիւնդ բարւոյն անկեղծ նախանձաւորութեամբ ու անխո՛նջ հետապնդութեամբ։ «Որում չատ տուաւ, չատ խնդրեսցի ինմանէ» կ՚ըսէ Տէրտեան բանը, որ թաղուած քանքարներուն առակովը ալ կը թուի նոյն իսկ չօշափել այս կէտը եւ յանդիմանե՛լ բարոյական ու ֆիզիքական երկնաչնո՛ր դրամագլուխները անչահադործ թողող կամաւորկ պըղերգներն ու թուլամորթները։ Ի՞նչ ամօթ ու դատապարտութիւն այսպիսիներուն, ու քանի՛ պատիւ անո՛նց որք դժուարութիւններէ, զրկութէ անկարելիութիւններէ իսկ դուրս կը բերեն յաջողութիւնը, տաղանդներ կ՚ստեղծեն հոն ուր բնական արամադրութիւնը կը բացակայէր, լոյս կ՚ստեղծեն հոն ուր աչքը կը պակսէր, ծաղիկներ կը բուսցնեն աւաղներու մէջ, ովկիանոսներու յատակը կը մխրճին վեր բերելու համար մարգարիտները որք հո՛ն, խո՛րն են ալուց։

Պատասխանատուութեան այս խնդրոյն մէջ կայ մի այլ կէտ եւս զոր մատնանիշ ըրած եմ ձեզ բարոյախօսութեան դասերուս մէջ եւ որուն վրայ եւս կ՚արժէ մի՛շտ պնդել, ազնի՛ւ Սաներս։ Ընդհան բապէս կ՚ըսուի որ մարդ է՛ր գործէն միայն պատասխանատու է, իւ

բաքանչիւր անհատ ի՛ր ըրածին։ Բայց ա՛յս ալ մանակի միայն ճշմարիտ է։ Ինչ մը յառաջ խօսքը կ՚ընէի այն ազդեցութեան զոր մարդկային անհատը ընկերական կեանքի մէջ ի գործ կը դնէ հարկաւորապէս իր նմանին վրայ, ազդեցութիւն մը նպաստաւոր կամ անյարմար, եւ ա՛յս ի հարկէ կ՚ենթադրէ պատասխանատուութեան բաժին մը։ Սակայն անշուշտ չատ աւելի՛ կը մնծնայ այս բաժինը անո՛նց մասին որք կեանքին մէջ ուղղակի հնթարկուեցան մեր ներգործութեան, իբրեւ մեր զաւակնե՛ր, իբրեւ մեր աշակերտնե՛րը, իբրեւ մեր ստորակարգեալնե՛րը, իբրեւ մեզմէ հովուուած կամ առաջնորդուած անհատներ, իբրեւ մեզ ընթերցող կամ մեզի ունկընդրող հոգիներ։ Այո՛, բոլոր այսպիսեաց գործերուն մէջ պատասխանատուութեան աւելի կամ նուազ մեծ բաժին մը կ՚իյնայ ամէն անոնց որք արեան կապերով, ընկերական դիրքով, չահուց առնչութեամբք, պաշտօնի, խօսքի կամ գրչի հեղինակութեամբ ո՛եւ է զօրութիւն մ՚ունին զոր ի գործ կը դնեն անոնց վրայ, եւ անոնց սկզբունքներուն, զգացմանց ու նկարագրին կազմութեան կամ փոփոխման մէջ դեր ունին։ Եթէ մարդը կը գործէ իւր սկզբանց ու համոզումներուն, իւր զգացմանց ու հակամիտութիւններուն, վերջապէս իւր նկարագրին համեմատ, ապա բացայայտ է թէ անոնք որ մեզ կրթեցին, մեզ մեծցուցին, կեանքին մէջ մեր առաջին քայլերն ուղղեցին, ու անոնք ալ որ ամէն օր մեր խորհելու եւ զգալու, հետեւապէս մեր գործելու կերպերուն վրայ ուղղակի կամ անուղղակի կը ներգործեն, անոնք պատասխանակից են մեզ հետ, անոնք «հոգիներու քեռ մը» (charge d'âmes) ունին զոր ստանձնած են եւ զոր պարտին տանիլ այնպէս որ պատասխանել ըլլայ իրենց, ըլլալով օգտակար այդ հոգիներուն եւ անոնց չուրջ եղողներուն։ Հայրական, ուսուցչական, վարդապետական, առաջնորդական, գործատիրական, զրական ու խմբագրական պատասխանատուութիւններ կան, այո՛, որոնցմէ ամէն անհատ պիտի ունենայ իւր մասը իր գործօն կեանքի չրջանին մէջ, եւ, ո՛հ, պէտք է դողա՛լ անոնցմէ։ Ֆրանսացի երեւելի վիպասանը, Բօլ Պուրժէ, որ վարդապետին ի վերայ աշակերտին ի գործ դրած ազդեցութեան ու անոր գործոց մէջ պատասխանատուութեան մէկ ադիտաւոր պարագան ուսումնասիրած է իր «Աշակերտն (Le Disciple)» անուն վէպին մէջ, յաւարտին մէջ, զոր կ՚ուղղէ առ վաղուն քաղաքացին Ֆրանսայի, առ Ֆրանսացի պատանին, իր հեղինակի պատասխանատուութեանը մտածելով կ՚ըսէ. «Ինչ քաղած, ինչ ժողոված պիտի ըլլաս մեր գործերէն խորհելով այս բանին վրայ՝ չկայ պարկեշտ գրական մարդ մը, որքան եւ անհնազան ըլլայ, որ չպարտի սարսափիլ պատասխանատուութենէ . . . . Դուն Աշակերտին մէջ պիտի գտնես այդ պատասխանատուութիւններէն միայն ուսումնասիրութիւնը։ Իրի՛ւ փաստ մը ստանալիր անկէ՝ որ այս տողերը քեզ գրող բարեկամը, ի չգոյէ այլ

արժանեաց, ունի գէթ իր արուեստին լրջութեան խորապէս հաւատալու արժանիքը» եւ խորհի՛լ որ մեր մէջ, գրագէտի պատասխանատուութեան խնդիրն յուղուած ատեն, կը գտնուին գրողներ որ ըսեն թէ գրագէտը բոյսի մը պէս է, վարդ կամ մոլեխինդ ըստ բնութեան, բայց ո՛չ իր անուշահոտ բոյրին համար գովեստի արժանի՝ երբ վարդ է, եւ ո՛չ դատապարտելի իր ծորած թոյնին համար՝ երբ մոլեխինդ է։ Ո՛հ, ի՛նչ քան զգաղիակատն աւելի մեծ յառաջդիմութիւն մեր աղքատիկ գրականութեան մէջ . . . անչուշտ հակառակէն հասկցուած։ Մարդը ըո՞յս է որ, նոյն իսկ անբան անասո՞ւն է որ անպատասխանատու ըլլայ իր գործին ու անոր արդեանց, ի՛նք որ դիտէ բարին ու չարն ու պարտականութիւն ունի բարին ընտրելու, ի՛նք որ բարոյական էակ է եւ որուն գործունէութեան ամէն ձեւ վերագրելի՛ են իրեն՝ իւրնց մօտաւոր ու հեռաւոր հետեւանց մէջ։ Այո՛, «հոգիներու բեռ» ունինք ու պիտի ունենանք ամէնքս ալ, ու պարտինք ղգոյշ ըլլալ, երբ կը խօսինք, երբ կը գործենք, երբ կը հրահանգենք, երբ կը հրամայենք, երբ կը հիանանք կամ կը պարսաւենք անոնց առջեւ եւ ի լուր, որպէս զի մի գուցէ գայթակղեցնենք այդ հոգիները, քանիցի մտածում մը կամ թունաւոր զգացում մը սպրդեցնենք անոնց մէջ, թեւաղրութիւն մը չարի, ապագայ ախտի մը սերմը, բարոյական կամ ֆիզիքական քայքայումի միքրոպ մը։ Քրիստոնէութեան Մեծ Վարդապետն ալ մըտածելով առ իւր աշակերտս իր պատասխանատուութեան վրայ, կ՛ըսէր. «Եւ ի վերայ նոցա ես սո՛ւրբ առնեմ զանձն իմ, վի եղիցին եւ նոքա սրբեա՛լք ճշմարտութեամբ» Իրենց ազդեցութեան ենթարկուած հոգիներուն բարւոյն համար ինքզինքը սրբացնելու այս պարտականութիւնը չի՞ վերաբերիր ամեն անոնց որք հեղինակութիւն ունին այլոց վրայ։ Մնողնե՛ր, դաստիարակնե՛ր, վարդապետնե՛ր, առաջնորդնե՛ր, գրողնե՛ր ձեզի չո՞ւղղուիր Քրիստոսի խօսքը։ Որչա՛փ մեծ է ձեր պատասխանատուութեան բաժինը նոր սերունդներուն մոլորութեանց, մոլութեանց, մտքի խաւարին ու սրտի ապականութեան, գեղծ բարուց, անյաջողութեանց, անկմանց, աղտոտ ու եղեռնական արարքին մէջ, դո՛ւք որ ուսուցումն ու խրա՛տն ու քարո՛զն ունեցաք ձեր չրթանց վրայ, վա՛րձքը կամ սա՛տը ձեր ձեռքին մէջ, դրուատիքը կամ պարսաւը ձեր խօսքին խորը կամ գրչին տակ, հեղինակաւոր օրինակին լծա՛կը ձեր անձնաւորութեան։ Եթէ օրինական Աստուածները անհնարին թողուն աւղորքաբար այդ բաժինը, սակայն ընկերութիւնը կը դատէ եւ կը հատուցանէ, եւ ի վեր քան զամենայն ձեր խիղճը պարտի դատախազ կանգնիլ ձեզ եւ յայտմ։

Ահաւասիկ, Սանուննք իմ չրջանաւարտք, որպիսի՛ պատասխանատուութիւններ կ՝ստանձնէք դուք մտնելով գործնական կեանքին, մարդո՛ւ կազմելին աստպարիզին մէջ որուն ձեր առջեւ հանելիք կացութիւններուն, ձեզ առաջարկելիք դերերուն իբրաքանչիւրն

ունի իւր պարտականութիւնները, ապա եւ պատասխանատուութիւնները։ Վախցէ՛ք ասոնցմէ ոչ թէ անոնց բեռր ձեր վրայէն նետելու համար, վասն զի այդ բեռներն են որ ձեր կեանքերը բեղմնաւորից ու արժանաւոր պիտի ընեն, այլ պահանջ կրելու եւ անոնց հարկադրած օգտակար ու կեցուցիչ վաստակները ըստ արժանւոյն կատարելու եւ ձեր պատասխանատուութիւնը ձեզ ի փառս դարձնելու համար։ Այո՛, ձեր փառքը՝ այնքա՛ն աւելի պիտի ըլլայ որքան դուք աւելի՛ ստանձնած պիտի ըլլաք պատասխանատուութիւններ եւ խղճի մտօք կատարած ձեր պարտականութիւնները, որք պիտի բղխին ձեր վերաբերումներէն առ ձեր անձն, առ ձեր ընտանիքն, առ ձեր ազգն եւ եկեղեցին, առ ձեր երկիրն ու պետութիւնը, առ մարդկութիւնն, առ քնութիւնն, առ Աստուած, եւ են ու պիտի ըլլան արժանապատուութեան ու մշտառաջ զարգացման պարտքեր ձեր անձին նկատմամբ, խղճող արդարութեան եւ զոհաբեր սիրոյ պարտքեր ձեր նմանանց նկատմամբ, գեղապաշտ ու խորհրդապաշտ հոգւոյ պարտքեր առ բնութիւնն, ու կատարելութեան վերելքին մէջ միշտ բարձրացող առաքինի անձին պարտքերը առ կատարեալ Էակն, առ Աստուած։ Մե՛ծ եղած պիտի լինի յայնժամ ձեր կեանքը, բարւոք լցուած պատասխանատուութեան գիտակցով գեղապաշտ, եւ, հակառակ մարդուն օրհնուն սակաւութեանն, մաքուր ու լուսափայլ անա՛նց հետքեր զրոշմած երկրի վրայ։ Ա՛ւ այդ իմ ամէն իղձե՛րս ձեզի։ Երթա՛յք բարեաւ։

Ռ. Յ. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ

ՈՒՐՈՒՆԿԸ

Կ՝պարսի մանրիկ քայլերով գլուխը կախ գրքի մը կամ լրագրի մը էջերուն վրայ։ Երբ կ՝յոգնին իր ծնկեցն այդ երթեւեկի միօրինակ ու դանդաղ գնացքէն, երբ կ՝ընդարմանան իր բարակ ու սուր մատները կրելէ այդ գրքի, նանդէսի կամ լրագրի ծանր կամ թեթեւ բեռն, երբ իր գեղեցիկ առնական գլուխն՝ որ սովորաբար դէպի աջ կ՝հակի իր վիզին վրայ՝ չափէն աւելի գոյն յոգնութեան մը ճնշող ոյժն, երբ՝ իր սեւորակ պայծառ, սուր ու անքթիթ աչքերուկոպակը ճնշում մը կրեն, կ՝նետէ ընթերցման ու մտահոգութեան առարկան իր ձեռքէն, քանի մ՝անգամ ալ կ՝երթեւեկէ իր մենիկ խցիկին մէջ եւ կ՝երթայ նստելու բազմոցին վրայ, չանալով գլանիկի մը ծուխին մէջ գտնել իր յոգնած զգայարանքներուն վերբաթափումը։

Համակրելի կերպարանի մը պատկառանք ազդող անբացատրելի զրոյմին նակառակ, չէ կարելի միեւնոյն ժամանակ անտեսել հա-

ղորդող հոսանուտի մը գրաւիչ գոյութիւնն, որ կ'թիւդէ, կ'ձգէ, երբ մանաւանդ հնչուն այլ սրտէն քաղուած դաչն չեչտով մը, ակնարկին հետ համերաչխ՝ որ աչ ու անհայ փայլակնեւ կ'արձակէ, կը խօսի առանց ճիգի, առանց սեթեւեթիալ բառերու, պարզ, մեկին, վճիտ, երբ ուղղակի հղրակացութիան մը հասնելու եւ իր գաղափարները հասկնալի ընել կ'որոչէ։

Իսկ երբ նկատումներու, դիւրազգածութիւններու, պատչառներու միչտ ուչադիր, չախորժիր բացայայտ պարզել իր կարծիքը, խորհուրդն ու նպատակն,—որոնց մէջ չեն կրնար անտեսուիլ դիտողին համար, սուր ալաքներ, զարձգարձիկ ոճեր, քաղաքավար ակնարկութիւններ, կատակախառն բացատրութիւններ, — գիտէ նոյնքան համեմեալ խօսակցութեամբ մը, հասկցնել միչտ անուղղակի իր մտածումը, յուզուած լսնդրոյն առիթ եւ նոյնքան ճարպիկութեամբ դարձնել խօսակցութեան նիւթը բոլորովին տարբեր դետնի մը վրայ։

Ատենախօսի անկուն ու սահուն լեզու մ'ունի, լեզու մը՝ որ հասկնալի է, անուչ է, առանց արտաքին չարժուձեւի, բացատկութիւններու, պոչտուչներու, բարկութիւններու, առանց յանկարծական աղեխարչ լալկանութեան եւ պոռտ ուրախութեան մը եւ լեչէնները։ Այլ հանդարտ, խաղաղ, մերթ կանգ առնելով, մերթ երկար ու միջանկեալ նախադասութիւններով՝ որոնք կ'տեւեն երկար չունչի մը հեւքոտ ամբողջ միջոց մը։ Սակայն պիտելին, ուր արուեստակայ աքօղևալ յիչողութիւն մ'անուրանալի, անհրաժեչտ ձիրքն առնաբանին, նախադասութեան մը՝ չարադասութեան կանոններուն համաձայն երկիւղածօրէն յարգելին ու կապուելն է՝ մինչ թուլցած, անչատուած, կորսուած առերեւոյթ, կուգան հետզհետէ իրարու հետ զուգորդուելու լաւ, կապուելու, ամբանալու, համաձայնելու։

Վարժ՝ մենաւոր ու հանդարտ կեանքի մը խաղաղ միջնորտին մէջ անչշուկ ապրելու, անչունչ հատորներու մէջ՝ մտքի պարէն ու հոգւոյ անունդ փնտռելու, հլու եւ ուսկնդիր էակներու հիացման մէջ գոհանալու եւ իրաւամբ հպարտանալու, երբ յանկարծ կ'նետուի հոսանքու միջավայրի մը բազմակողմանի պահանջներուն, ուսման եւ գիտութեան ծարաւի տարրի մը, թեր ու դէմ կարծիքներով չաղուած քաօսի մը, սրտով հակոտնեայ, դէմքով անտման, գաղափարներով հակասական մարմիններու գոնացում, ուղղութիւն, առաջնորդութիւն տալու եւ միանգամայն այս ամենն ղեկավարելու պատասխանատուութիւն մ'առանձնելու, բնական է որ դառն չլսուի մ'ուչնեայ մերթ իսկ եթէ երբէք յուսախաբութեան մը առիթ թերթուն յուզումը պաչարէ իր դանդն, անդ փոթորիկներ յարուցանելով, ինք այդ վայրկեաններուն մէջ գիտէ զսպել իր էութեան մէջ վառող այդ տեսակ փայլատակումներն ու աւերումները, եւ իբրեւ

*գերագոյն գարման ու միջոց՝ իր բանաստեղծ գրչին կաթկթած տո-
ղանցումներուն մէջ փնտռէ՝ խաղաղ ու աղապատանքով մի կորուս-
եալ անդորրութեան մը վերյուշումի հայթայթած սփոփանքն եւ ա-
նորմէ ծորելիք այն ոյժը՝ որ անվհատ ու անհուսաց հոգիի մը կեն-
սական պայմաններըը կ'յատկանշէ . . . .*

ԻՐԻՍ

ԿԱՂԱՆԴԻ ԾԱՂԻԿՆԵՐ

*Ջերմանոցի գաղջ ու եռանուհս
Մրրնդոտին մէջ կը փըրթին անոնք,
Խրնկելով անվերջ իմ հոգիս անոր՝
Պատրաստ բըռնելու իրենց մօս, յաւէ՛տ.*

*Տրժգոյն, ազազուն վարդեր ըսպիտակ
Ու շանոֆրամներ ձիւնոտ յանջքերով
Որոնք կը թրոիին անիոյր, անխրոով
Ծրլիլ, բողբոջի՛լ այդ ջերմուրեան տակ.*

*Բայց այդ կանխահաս ու անժամանակ
Կոկոններուն, օ՜հ, ինհար կեանքն անգին
Չի՞ մատներ տրտում — վաղանցիկ իլիւին —
Պատրաստներով լի ժըպիտն ու հեշտանք . . .*

*Ա՜հ ցուրտ ծաղիկներն Ամանորին, նոր,
Փայլուն, ձիւնափթիթ, բեռ կիսամեռ . . .
Պատկեր ծըլարձակ սըրտին զոր Ջրմեռ
Մ'իր սառուռին մէջ կը փաթթէ — երբոր*

*Միլերն ուռճանալ ու ծաղկիլ պաղձան,
Եւ լոյս մ'իջնէ հոն Այգին շողին պես,
Ջերմիկ ու բարի լոյս մը բոցագէս.
Վանելու թրմբիրն ու մեծ Քունն, անձայն,*

*Լոկ այն ատեն են որ Տօնոյքներուն
Տօնոյք՝ կաղանդին պիտի ժըպտիմ ես . . .
Ծաղկանօթ — սըրտիս մէջ կոկոններ վեր՝
Ու Ձոյսի ծաղիկ մը մէջն իմ հոգւոյն . . .*

ՄԻՀՐԱՆ ՈՒՂՈՒՐԼԵԱՆ

ԿԱՅԾԱԿԻՆ ՔՄԱՀԱՃՈՅՔՆԵՐԸ

Անցեալ Նոյ. 23ին, Տիւնքէրքի մօտ Մալօ-Սանթրի մէջ կայծակը իջաւ շալեի մը վրայ՝ ուր քանի մը օրէ ի վեր կ'բնակէր հարիւրապետ Գլավէլ, սեղէն վերցուց տանիքը, երկու վառարանները եւ պատշգամ մը տապալեց եւ մտաւ սրահի մը մէջ ուր կ'գտնուէին Պ. Գլավէլ, իր կինը, զաւակները եւ քեռին։ Իրեն յատուկ ճարպիկութիւնով մը փափկօրէն խլեց երկու սանտրեր. Տիկին Գլավէլի գլխուն վրայէն, թեթեւ մը խանձելով մազերը եւ առանց ուրիշ վնաս մը պատճառելու սարսափահար ղոհին։ Յետոյ անլսելի ուժգնութիւնով մը ամէն բան տակնուվրայ ըրաւ տունին մէջ՝ որչափ չպիտի կրնար ընել պայթուցիկներու խումբ մը, բոլոր կահավորները տապալեց սասին անդին նետեց, պատուհանները ջախջախեց, ապակիները փչրեց կամ նկուցուց, փեղկերը իրենց ծխնիներէն կորզելով տարաւ նետեց ծովեզրի աւազակոյտերուն վրայ, սախտակամածները ծակծկեց, եւ հոլին մէջ նետուելով կատր կատր ըրաւ 80 քիլոկրամ կշռող անագին սալաքար մը։

Երբ իմացայ այս սարսռելնակ եւ ուսումնասիրութեան արժանի իրողութիւնները, իսկոյն նամակով մը տեղեկութիւն խնդրեցի հարիւրապետ Պ. Գլավէլէ որ՝ հակառակ կայծակին ապշած չդայիւ հետեւանքներուն՝ հաճեցաւ փութով պատասխանել ինձի, դիտել տալով թէ «լրագիրներուն պատմածը ոչ իսկ հարիւրերորդ մասն է ճշմարտութեան», թէ՝ տունը չարդուփշուր եղած է, առաստաղները եւ տախտակամածները ճեղքտուած են, եւ թէ՝ ինչ որ ամենէն անբացատրելին է՝ բոլոր մեխերը դուրս ուղղ ուղղ ու անվնաս հնացած են այս տակնուվրայութեան մէջ։

Ֆրանսայի աստղագիտական Ընկերութեան պաշտօնակիցներէս մին՝ Պ. Պէրթըլօ՝ որ Տիւնքէրք կը բնակի, իմ խնդրանքիս վրայ հաճեցաւ այս նիւթով վերլուծել եւ բնագիտութեան ուսուցիչ Պ. Ֆէօվէ գիտական խուզարկութեան մը ձեռնարկեց։ «Փոթորիկը, կը գրէ ինծի այս վիրջինը, պայթեցաւ չատ չոր օդով մը՝ առանց ո'ր եւ է նշանով ջուրչափել տալու իր երեւումը, մանաւանդ սարսռան ա'յս եղանակին մէջ. մինչեւ իսկ որոտումի տագնին պայթիւնէն հազիւ քանի մը ժամ եաքը սկսաւ անձրեւել։ Հետեւաբար տունը, որ բոլորովին կղզեցած դիրք մը ունի, եւ աւազը՝ որուն վրայ չինուած է ան, խիստ չոր էին։ Հոսանքը ծխնելոյզէն անցնելով՝ հասաւ մինչեւ գետնայարկը, յետոյ մէկ մետաղի կտորէ մը ուրիշ մետաղի մը վրայ ցատքելով ցնդեցուց զանոնք, պատերուն բոլոր տախտակամասերը եւ հայելիները տեղերնէն քաշեց հանեց եւ ուժգնութեամբ սադին անդին նետեց։ Ի վերջոյ հոլէն անցնելով գնաց միացաւ գետնին։ Կ'ենթադրեմ թէ նոն՝ հոլին մէջ՝ տեղի ունեցած

է ջուրի տարբաղադրութիւնը եւ առաջ եկած՝ անոր յաջորդող խառնուրդին պայթիւնը: Այս պայթիւնն է որ նետած պիտի ըլլայ հորը ծածկող սալաքարը եւ առաջ բերած՝ սոսկալի աւերներուն մէկ մասը: Թերեւս մինչեւ իսկ հոն տեղի ունեցած է ջուրի ցնդումը: Այս ամէնը, սակայն, տեղւոյն վրայ մանրակրկիտ քննութիւն մը կատարելէ եւ արկածեալներէն ուշագիր հարցաքննութեան մը ենթարկելէ յետոյ միայն կարելի հաստատել:

Սպասելով այս քննութեան արդիւնքին, որ անտարակոյս ձեռնհասօրէն եւ խղճի մտօք պիտի կատարուի, կուզեմ օգտուիլ այս պարագայէն՝ յիշեցնելու համար ընթերցողներուն կայծակէն առաջ եկած երեւոյթներու զարմանահրաշ զանազանութիւնը: Վերեւ յիշուած պարագային մէջ, օրինակի համար կրակը, հրդեհը դուրս կը մնան երեւոյթներու չրջանակէն, հակառակ մետաղները եւ ապակիները հալեցնելու աստիճան գոյացած բարձր ջերմութեան, մինչդեռ չատ անգամ՝ մեզի համար հասանելի երեւցող պարագաներու մէջ՝ կ'տեսնենք որ յարդի դէզերը կ'բռնկին, տուներ կ'այրին, գերանները կ'ածխանան, ծառերը կրակ կ'առնեն, չանթահարները ոտքէն մինչեւ գլուխ կ'վառին հլեքտրական դատարկութիւններով: Մեզի համար թերեւս ամէնէն աւելի անակնկալ պարագան՝ չանթի ուժգին հարուածով մը երկու սանտրերուն մեղմօրէն խլուելն է գլխուն վրայէն:

*
* *

Պարագան բացարձակապէս հաղորդակից չէ երկար ատենէ ի վեր իմ հաւաքած բազմաթիւ դէպքերուն մէջ, զորս փոքրիկ հատորի մը մէջ ամփոփած եմ, կ'պատահինք բաւական թիւով համանման պարագաներու:

1809 Յունվար 1 ին աղջկանց գիշերօթիկ վարժարանի մը մէջ, ի Պօրտօ, կայծակը հալեցուց ոսկիէ չղթայ մը զոր վիզին վրայ կը կրէր վարժարանի տիկիններէն մին, եւ անոր տեղը թողուց ատամնաձեւ սեւ գիծ մը որ քիչ ետքը ջնջուեցաւ: Շանթահար կինը վեց ժամ ետքը արթնցաւ՝ առանց որ եւ է վնաս կրելու: — Ուրիշ անգամ մը երկու կիներ հանդարտօրէն գուլպայ կ'հիւսէին. յանկարծ կայծակը ննկաւ եւ իրենց ասեղները յափշտակեց տարաւ: — Երեկոյթի մը մէջ ոգին, մինչդեռ փոթորիկը կ'գոռար, ճոխ արտուղարդով՝ այսինքն կարելի եղածին չափ հոլանի տիկին մը իր մերկ բազուկը պատուհանէն դուրս կ'երկնցնէ. փայլակ մը կ'չողայ եւ տիկինին ապարանջանը կ'յափշտակուի: — Գինեատան մը սրահին մէջ՝ խմողի մը ձեռքը գտնուած սկահակը խլուելով կ'երթայ կ'նետուի բակին մէջ: — Ձամբու մը վրայ ձիաւորի մը մտրակը մէկէն ի մէկ ձեռքէն կը յափշտակուի: — Մանկամարդ աղջիկ մը կարի մեքենային առջեւ նստած մինչդոցին մկրատը ձեռքէն կ'խլուի եւ կարծես աներեւոյթ մէկը զինքը կը բռնէ, կ'դարձնէ եւ մեքենային վրայ կ'նստեցնէ:—

1868 Ծուլիս 25 ին Նանթի մէջ, քարափին վրայ, ճամբորդ մը վայելակէն կ'չրջապատուի. կայծակը կ'սրբէ կ'հանէ անոր դրամապանակին մէջ գտնուած 1 ֆրանքնոցի մը վրայէն արծաթի խաւ մը եւ անով կ'ծածկէ նոյն կաշիէ դրամապանակին միւս խորշին մէջ գտնուած 10 ֆրանքնոցի մը երկու երեսները՝ եւ այլն, եւն.

* * *

Կայծակին այս անօթականութիւնը լաւ ծանօթ էր հիներուն, բայց դարձեալ ոչ նուազ զարմանալի կ'մնայ այն՝ կայծակի հարուածներուն վրայ վիճակագրութիւնն սկսելէն ի վեր, Ֆրանսայի մէջ այր եւ կին 6839 անձերու չանթահարումի դէպքերուն եւ իմ կողմանէ ուսումնասիրուած ուրիշ բազմաթիւ դէպքերուն մէջ՝ կարող եղայ հաստատել տեսակ մը դասակարգութիւն՝ ցոյց տուող թէ կայծակի «քմահաճոյքները» քիչ մը կ'նմանին սիրուն կնոջ մը քմայքներուն՝ աւելի իրենց առերեւոյթ քան իրական բնութեամբ եւ իրբեւ արդիւնք որոշ պատճառներու՝ Ստուգիւ՝ չկայ արդիւնք առանց պատճառի՝ Բայց ինչո՞ւ համար այսքան յաճախադէպ նախասիրութիւն մը՝ կիներէն մերկացնելու, անոնց մազերը գերծելու՝ Երբեմն մարդ կ'կարծէ ասոր մէջ տեսնել ճշմարիտ կատակ մը՝ Հաւասիկ մէկը այն կատակներէն զոր կ'քաղեմ Փիտուէեանց Ակադեմիայի արձանագրութիւններէն եւ որուն բնագիրը լատիներէն գրուած է՝

* * *

Օրիորդ մը կայծակէն գեահին կ'տապալի եւ ինքզինքը կ'կորնցունէ՝ Իր բարեկամուհիները կ'վերցնեն կինքը՝ Շանթահարուողը կ'ըսէ թէ մարմինին վրայ տեսակ մը քերուրտուք կ'զգայ՝ Բարեկամուհիները կ'քննեն մարմինը եւ զարմանքով կ'տեսնեն որ անոր ծածուկ մասը այրած, կասկարմիր կարած է, չլիուենքները ուռած, մազերը անհետացած են մինչեւ հակափորը եւ անոնց տեղ կ'երեւին սեւ կէտեր, մորթը սաստիկ կարծրացած է որուն վրայ մազի հետքը անգամ չերեւիր՝

Սկեպտրագէտները պիտի չանան հանճարեղ բացատրութիւններ տալ այս դէպքին, բայց դարձեալ պիտի ստիպուին ընդունիլ թէ ճշմարիտ խաղ մը կամ կատակ մըն է այն Այս կատակը իր տեսակին մէջ միակը չէ՝

Բնական է որ գիտուններուը չանան իրողութիւնները բացատրել հաղորդականութեամբ եւ խնդրին մէջ խառնեն լաւ հաղորդիչ մարմինները, մետաղները, ջուրերը, խոնաւութիւնը՝ Բայց որչա՛փ արտառոցութիւններ՝

Անցեալ 1904 տարուան օրինակներուն մէջ ահաւասիկ երկու չանթահարումներ որոնց արդիւնքները տրամագծօրէն իրարու հակառակ են՝

Անցեալ Սեպտ. 16 ին Մէրվէյլէրի երէցը՝ Ռէթթըը արբան Ռեկի–Գըլմի վրայ արշաւանք մը կատարելու պահուն փոթորիկէ մը բռնուեցաւ. ապաստան մը փնտռելու վրայ էր երբ կայծակ մը չանթահարեց զինք։ Իրեն ընկերացող երկու անձերը բան մը չեղան եւ փութացին վերցնել խեղճ երէցը եւ վերակենդանացնելու աշխատիլ զայն որ այլ եւս դիակ մըն էր, եւ, հետաքրքրաշարժ պարագայ, պարեգօտը բոլորովին անաղարտ մնացած էր, մինչդեռ շապիկը ամբողջովին այրած։

Անցեալ Օգոստ. 6 ին, ընդհակառակը, Պէվէրսդի մէջ (Պելճիքա) կայծակը կիյնայ հողագործի մը ագարակին վրայ՝ երբ սա դեռ իր անկողինն էր, առտուան ժամը վեցին աւելնները, մէկէն կ'ապտնէ զայն եւ գետնին վրայ կ'նետէ։ Դժբաղդ մարդը ոտքէն մինչեւ գլուխը այրած ածուխ կտրած էր, բայց իր շապիկը այրուածքի ամենափոքր հետք մը չէր կրեր։

Ահաւասիկ բացարձակապէս իրարու ներհակ երկու դէպքեր։

Ծառերու տակ ապաստան մը գտնելու անխոհեմութեան հետեւանքով չանթահարուած անձեր մոխիրի վերածուած են, իսկ հագուստնին անաղարտ մնացած է։ Թեթեւ չօշափուք մը բաւական է այս մոխրակոյտերը փլցնելու համար։

Պատահած է որ ձեռքեր մոխիրի վերածուած են՝ անաղարտ մնացած ձեռնոցներու մէջ։

Կրնայինք այսպիսի հազարաւոր արտառոց օրինակներ առաջ բերել, անմեկնելի եւ հակասական. բայց առ այժմ հարեւանցի կերպով միայն կ'անցնինք այս ընդարձակ նիւթին վրայէն

* * *

Կայծակէն առաջ եկած երեւոյթներուն մէջ թերեւս ամենէն հետաքրքրաշարժներն են նաեւ ծառերու եւ գիւղային տեսարաններու լուսանկարներ որոնք տպաւորուած կ'ըլլան չանթահար անձերու մարմինին վրայ։ Հակառակ տեսակ մը ծանօթ խաբէական կտաւներու՝ այս դէպքերը շատ հազուադէպ չեն եւ անոնցմէ քանիի չափ վաւերական օրինակներ կ'գտնուին քովս։

Ո՛չ ոք կ'ճանչնայ ո՛չ չանթը եւ ոչ ելեկտրականութիւնը։

ՎԱՐՍԱՄ

CAMILLE FLAMMARION

ԱՄԵՐԻԿԱՑԻ ԿՆՈՋ ՏԻՊԱՐՆԵՐ

ՃՈՒԼԻԱ ՈՒՕՐՏ ՀՕՈՒ

Ամերիկայի կառավարչ այն ականաւոր տիպարներուն մէջէն — զորս հետզհետէ պիտի ներկայացնենք Արեւելեան Մասմուղի ընթերցողներուն — Տիկին Ճուլիա Ուօրտ Հօու (Julia Ward Howe առաջին տեղը կը գրաւէ ապահովաբար։ Ակներեւ է թէ անձնապէս մենք այդ կինոերէն ոչ մին ճանչցած ըլլալով, ինչ որ պիտի գրենք իրենց մասին, քաղած պիտի ըլլանք վստահելի կենսագիրներէ.

Տիկին Ճուլիայի վրայ գրած է նոյն ինքն իր աղջիկը՝ Մօտ Հօու՝ որմէ կը քաղենք մեր տեղեկութիւնները։

Ցաճախ ինծի կը հարցնեն թէ, կը գրէ Մօտ Հօու, ի՞նչ է պատճառը որ մայրս անօրինակ աշխուժութիւն մը եւ երկարատեւ գործունէութիւն մը ցոյց կուտայ։ Ցայտնի է որ թէ՛ անհատական եւ թէ հանրային ասպարէզներու մէջ մայրս առաջնակարգ տեղ մը կը գրաւէ իբր գործիչ։ Անիկա, ամէն ժամանակ, նոգեպէս ինքզինքը տարեկից կը նկատէ իր ամէնէն երիտասարդ ընկերակիցներուն։ Մխա կողմէ, երիտասարդութիւնը, յամառ երիտասարդութիւնը, որ յանձին Տիկին Ճուլիայի կը տեսնէ անծերանալի մանուկ մը, գրկաբաց կընդունի իր թելադրութիւնները այնպէս որ, այսօր, Տիկին Ճուլիայի ամէնէն մաերիմ բարեկամները իր թոռներու ընկերներն են։

Անիկա թէպէտ մեծապէս կը յարգէ ի՛ր ժամանակակիցները, բայց աւելի կը նախընտրէ նոր սերունդի գործիչները։ Իրեն համար անցեալը լաւ է, ներկան՝ լաւագոյն, իսկ ապագան ամէնէն լաւը։ Ռուսեւճարտնական պատերազմին կը հետեւի այնքան սուր հետաքրքրութեամբ, որքան կը հետեւէր Ֆրանք եւ Վերման պատերազմին, եւ 1904ի ամերիկեան նախագահական պայքարը այնչափ մեծ անձկութեամբ կը դիտէ, որչափ դիտած էր Լինքըլնի յաղթանակով պսակուած նախագահական պայքարը։ Կատաղի Րուզվելդեան մըն է։ Թերթերու մէջ արդի Նախագահին դէմ գրուած յօդուածները չու զիջ որ բարձրաձայն կարդացուին։ այսերը կը կարմրին բարկութենէն եւ ձեռքերովը երեսը գոցելով «Ո՛չ, ո՛չ, կը պոռայ, Րուզվելդի դէմ գրուած ոչ մէկ բան մարիկ կընամ ընել»։ (1)

Անցեալ Ցունիս ամսուն, երբ Թըֆթթա Գօլէճէն սուացաւ իրաւաբանութեան վարդապետի (doctor of laws) տիտղոսը, ցաւով հետացաւ Պօսթընէն եւ գնաց իր գիւղը, Oak Glen, ի Բօրդամութ, Rhode Island։ Այնտեղ, իր «բուսական ընտանիքը» բարի գալու տար ողջոյն-

(1) Ծ. Թ.— Այս յօդուածը հրատարակուած է ճիշդ այն պահուն, երբ Միացեալ Նահանգաց մէջ ընտրական պայքարը սկսած էր, և հակարուզվելդեան կուսակցութիւնը ամէն բան կրսեր արդի նախագահին համար բայց ինչպէս յայտնի է, Րուզվելդ յաղթանակեց և անշուշտ Տիկին Ճուլիայի հետ հրճուեցան բոլոր անոնք, որոնք Րուզվելդի քաղաքականութեան հիացողներն են։

Ներով ընդունեց զինքը։ Այդ բնտանիքին անդամներն են կաղնիներ, ցարասիներ, եղեւիններ եւ հայի ծառեր։ Այս տունկերուն քով կ՚անցընէ իր ամառը, եւ երբ քաղաք վերադառնալու ժամանակը գայ, չգիտեր թէ ինչպէ՞ս աւելի երջանի՞կ կըզգայ թէ՝ հոս։

Հակառակ իր ինդբսունի մօտեցող տարիքին, այնքան քաջառողջ է որ, վերջին նախագահական պայքարի առեն քանի քանի անգամներ հրաւիրուեցաւ բանախօսութիւններ ընելու։

Քաղաքական նպատակներէ զատ, կը խօսի ու կը նախագահէ բարեգործական ընկերութեանց, որովհետեւ անհունօրէն բարի սիրտ մը կը կրէ Տիկին Ճուլիա Ուօրտ Հօուի։

Անգամ մը հարցուեցաւ իրեն, թէ ի՞նչ է կեանքի բարձրագոյն նպատակը։ Վայրկեան մը մտածեց, յետոյ իր ուրախուն եւ հինգ տարիներու մէջ հաւաքած իմաստութեամբը այսպէս խօսեցաւ։

Կեանքի բարձրագոյն նպատակն է «սորվիլ, ուսուցանել, ծառայել եւ վայելել։»

Եւ Տիկին Ճուլիայի կեանքին ու յաջողութեան գաղտնիքը կը կայանայ այս նշանաբանին մէջ։

Ք.

Մի՛ ԽԱՆԳԱՐԵՐ

Վշտիս խորունկ տրտմութիւնը, այ աղուո՛ր,
Մի՛ խանգարեր ծիծաղներուդ ամբարիշտ.
Թող յուզմունքոտ հոգիիս մէջ բազմավիշտ
Անդորրութիւնը տիրէ լոկ մենաւոր։

Ինծի համար թախիծն ինքնայք մ՚է անգին,
Պէտք մը կարծես, տարտամ խըռովք մ՚անանուն,
Զոր կը սիրէ ըզգալ հոգիս այն պահուն՝
Երբոր ցաւի դալկացում մը՝ դառնագին
Յարսուռներով կը պըռուտքի ճակտիս վրան.
Երբ ընկճումի վայրկեաններուս մէջ լըռին
Անէանքին կըզգամ կասկածը խորին . . .
Մըթին ըստուերն ուր կը թաղուի կեանքն ունայն։

Ու հակառակ քոյոր զըւարթ ձայներուն
Որ կը լսուին մեր կեանքին շուրջն՝ ամեն օր,
Հակառակ քիրտ հեշտանքներուն նորանոր,
Խօլ խաղերուն, սին սէրերուն անարիւն,
Միշտ թաղծութեան կըզգամ ինքնայրը ուժգին,
Որ կը փրփրի, որ կը ցցուի տխլադէմ,
Ինչպէս ծովուն կոհակները ժայռին դէմ,
Ու կը դիտեմ տժգոյն փախուստը կեանքին . . .

ՎԱՐԴԳԷՍ

ԴԱՇՈՒՆՈՂ ԱԶՔԵՐ

(ՀԷՔԵԱԹ)

Հովիտի մը ծոցը, ուր ամայութիւնը կը նստի հիմա, գիւղ մը կար։ Անտառներուն կոյս խորութիւններուն մէջ ապրող ծաղիկներուն նման անծանօթ էր անոր ծնունդը ու թերեւս իր գոյութի՛ւնն ալ անոնց պէս անծանօթ մնար եթէ իր երազային կեանքին մէկ հէքեաթը դեռ չապրէր մէկ համիտ բերանէ մը։

Այդ օրերուն մէջ մարդիկ արդէն հէքեաթներու կեանքով կապրէին, երջանիկ ու անամպ կեանք մը, որուն հեշտալից թեւերուն մէջ հուրիները, անտառներուն եւ գետերուն բարի ոգիները եւ մեզմէ աղէկները դեռ մարդոց հետ կապրէին։ Այդ օրերուն մէջ երազները իրական էին դեռ։ Անտառները գիւթանքով լեցուն, ծառերուն սօսափիւնը երգեր էին, ծաղիկները աչքեր ունէին, գետին ջուրերը՝ լեզու, զեփիւռը՝ համբոյր, մարդիկ հուրիներուն կը սիրահարէին եւ մահը զանոնք հուրիներուն աչխարհը կը փոխադրէր։

Ահա ասանկ էր կեանքը երբ Զարիքը ծնաւ։

*

Գիւղը, ինչպէս ըսինք, հովիտի մը գիրկին մէջ չինուած էր։ Սիրուն պարտէզներ իրենց աղաղթիներուն տակ ծածկած էին մարդոյ գիւղը որ հովիտը զրկող լեռներուն վրայէն ծաղիկի հսկայ փունջի մը պէս կերեւար, վարը, համասիւռ կանաչութեան մը ծոցը նետուած։ Լեռները ճերմակ զագաթներ ունէին, ձիւնի յաւիտենական քօղեր մինչեւ ուսերնուն վրայ, ուրկէ վար, խորհրդաւոր անտառներ անոնց կողերն ի վար կիջնային։ Մշտահոս գետակ մը անտառներուն մէջ նստած գիշեր ցորեկ վայրի երգ մը կը գոռար, ծօսիներուն սարսուռները ծաղրելով եւ ոգիներու պարին չափ տալով։ Ցետոյ գիւղին պարտէզներուն մէջ կիջնար կանանչ եղերքներով, սէզերու քնքուշ անկողնի մը մէջ հանգչեցնելով իր անտառակ հոսանքները որոնց հայելիին մէջ ծառերը իրենց թարմութիւնը կը դիտէին եւ գիւղին աղջիկները ու հովիտին յաւերժահարսները՝ իրենց մարմինները։

*

Մայիսի գիշեր մը, հովիտին հուրիները եւ գիւղին աղջիկները հանդէս մը սարքեցին գետակին ծառերուն տակ։ Անտառներուն ոգիները եւ երիտասարդ տղաքը հրաւիրուած էին։ Ծառերը եւ գետակը ոսկի վերարկուներ առին Լուսինէն իրենց զարդարանքին համար։ Գետինները արծաթ չղարչներով պատուեցան, ամառուան ցո-

ղը ադամանդներ ցանեց չորս դին, արծաթի մանեակ մը կախուեցաւ գեամկին վիզին եւ ոլկոտ ըներու խումբ մը ամէնէն մօտիկ սա-ղարթները ընտրեց իր երգերով գուարճացնելու համար հանդէսին մասնակցողները։

Միակ տղայ մը չկրցաւ մասնակցիլ այս խնճոյքին։ Կըսէին թէ իրեն չար ձնած էր ան։ Անտառին անմեղ թռչունները իրենց բոյ-նները չէին կրնար պաշտպանել անոր անգութ ձեռքերուն դէմ, եւ անոր նեռը ամէնէն խիտ աերեւակոյտերուն մէջ կը տանէր երջա-նիկ սիրտ մը չամիրելու համար։ Հիմա ալ դիւղին աղջիկներէն մէկուն սիրահարած էր, որ կատէր զայն, եւ իր սիրտը հուրիի մը ոսկի մաղերով, կապոյտ աչքերով տղուն իւաւտացած էր

Իր մերժուած սիրտը տանկութիւնով կուրցուցած գեամկին մօ-տեցաւ աննչմար։ Մարդկային լեզուն կրնա՞յ նկարել հոն սիրող երանութիւնը։ Յանկարծ վայրագ տղան երջանիկ պոյգերուն մէջ իր սիրած աղջիկը տեսաւ սիրահարին գրկին մէջ։ Նետ մը սուլեց մաղտոներուն մէջէն եւ հուրիին թշուառ տղան սիրուհին դիրկին մէջ իննկաւ չանթահար։ Ո՜հ, մարդկային այդքան թոյլ բնաւ չեահանեն ինչ որ պատահեցաւ հոն, ու հոգ ականջներ երանի թէ չլսեն որ-դեկորոյս հուրիի մը աղէկաուբ ճիչերը։

Լուսինը ամպի տեւ չղարչներ անցուց երեսին, ու հեռացաւ լեռ-ներուն տեւեւ։ Հուրիները իրենց թշուառ ընկերը վերցուցին ու ա՛լ չերեւցան։ Գեամը իր ոսկի չղարչները պատռեց ու անտառին մէջէն յաւիտենական վայրկեան մը բղխուց. արծաթի մանե-ակը ա՛լ չերեւցաւ անոր ոդորկ կուրծքին վրայ, պլպուլները մոու-ցան իրենց դրախտի երգերը։ Այդ օրէն ի վեր մարդը ա՛լ չկրցաւ հուրիներուն ու յաւերժահարսներուն կեանքովը ապրիլ։ Գեամկին սէրերուն մէջ օձեր զալարուցան, գեմիւսին չրմունդները ցամքե-ցան, ծաղիկները փուչ, անտառը սուգ ու գեմին ծուրիը լաց մինակ ուներցան։

Ասղին, սիրող սարտաւին մէջ ապաստնիչը առեւ անգեց իր սիրած աղջիկը, բայց անատոր անէծք մը, որդեկորոյս մօր մը կրակէ անէծ-քը, տեւ չուքի մը պէս իրեն հետեւեցաւ։

*

Տարիներ անցան։

Մարդոց կեանքը իր երբեմնի դիւթական հետաքրքրութիւններէն զուրկ՝ չատ տխուր կանցնէր հիմակ։ Հին ատոր կեանքին զուար-ճութիւնները, երգերը, սէրերը ա՛լ չընդմիջեցին դիւղացիին ամէ-նօրեայ աշխատանքին զառնութիւնները։ Այդ կեանքին յիչատակ-ները, կարծես առնելի արիւնելու համար խեղճ մարդոց սիրտերը, երազներու մէջէն երեւցան։ Երազները սակայն, ա՛լ իրական չէին։

Վերջալոյսէն առաջ, դիտա՞ծ էք այն վերջին հատոզ, յուծուող, մարմրող չողերը որոնք սիրող խաւարը դեռ ցօրեկուան լոյսին կը

կապեն Նուարդն ալ, հովիտին ամէնէն աղուոր աղջիկը, իր բարեմիտ հասակով, հուրիի ճապուկ չքեղ մարմինով, սեւ սամիթ մազերով, հուրիներու աչխարհէն վերջին էակն էր կարծես, որ դեռ մարդոց մէջ կը թափառէր։

Դիւղին պարծանքն էր ան, եւ ամէնուն մխիթարութիւնը, թէեւ ոչ մէկը մոռցած էր որ տասնըչորս տարիներ առաջ անոր հայրը — անիծուած մարդը — ոգի մը սպաններ էր անոր սիրուհին յափշտակելու համար։

Անտառներուն վայրենութեանը, հովիտին ու գետակին նառանձնութեանը սիրահար, ամբողջ օրը Նուարդ անոնց մէջ կը թափառէր։ Իր մտերիմները անտառին թռչուններն էին, որոնց հետ կերգէր, գետակին նուիրուփարները՝ որոնց կը ժպտէր։ Իր նայուածքը ուրիշ աչխարհի մը վրայ գամուած էր կարծես։ Բայց երբ հովիտին մինաւոր ծոցերէն զեփիւռները իր երգին չեչտերը մինչեւ գիւղացիներուն բերէին, անոնք իրենց տաժանելի աչխատութեան մէջ, մտամփոփ կանգ կառնէին պահ մը, ու իրենց բահերուն կռթնած, խանդաղատանքով կը յիչէին հին օրերը երբ հուրիները եւ յաւերժահասները անտառին ու ծորձորներուն մէջէն իրենց երգերուն դիւթանքը կը թափէին։

Նորահաս տղաքը անձանօթ սարսուռներ կունենային երբ անոր տեսքէն հմայուած, աղուոր աղկան անցնիլը կը դիտէին գաղտագողի, գետեզերքին ժայռերուն մէջէն։

Կ'ըսէին որ Նուարդ, որդեկորոյս հուրիէ մը անիծուած մարդու մը աղջիկ, դեռ կը վայելէր անտառին ու հովիտին ոգիներուն արգիլուած ընկերակցութիւնը, եւ իր անմեղ աղջկան պաղատանքները վերջապէս քակած էին հօրը անէծքը Աւա՛ղ, բարի գիւղացիները կը սխալէին։

*

Մոռցայ կարծեմ ըսելու որ սեւ աչքեր ունէր Նուարդ, սամիթ երկու փայլուն կամիչներ որոնցմէ խառվքը կը կամկռէր։ Սեւ, երկար թարթիչներ անոնց հովանիներն էին, ու կամար բարակ յօնքեր անոնց պահապան թեւեր։

Երկու սիրուն փոսիկներ այտերուն վրայ, մանրիկ բերանի մը ժպիտը կը մատնէին։ Հուրիներուն համբոյրն հետքերն էին ուրախաւարար այդ փոսիկները, կըսէին, բայց սխալ, քանի որ հուրիները իրենց վրէժը Նուարդի սեւ աչքերէն առնել որոչեցին։

*

Անտառին ու հովիտին թռչունները սորվեցուցին իրեն վերջապէս սիրոյ երգը, եւ զգլխող զգացումներ անձանօթ հեչտանքներով լեցուցին իր կոյս սիրտը։

Գիւղին ամէնէն աղուոր ու քաջ տղան սիրեց։ Իրենց սիրոյ առաջին ժամադրավայրը լճակներէն իջնող անտառներուն ոտքերուն տակ

ընտրեցին. գետակին եզերքը, հո՛ն ուր մեղապարտ ձեռք մը հուբի մը անչնչացուցած էր: Դիպուածին խաղերը որքա՜ն անդութ են:

Սիրահար տղան չատ չսպասեց հոն: Անտառին խորէն վայրի երգ մը ժողացաւ ու ա՛ն թէեւ այդ երգին արձագանքներովը կախարդուած, անկեցած կրցաւ Նուարդին բարւոք հասակը որոշել սօսինեըուն մէջ: Վայրկեան մըն ալ, ու անա իրարու գրկի մէջ պիտի ըլլային երբ թշուառ տղան հո՛ն նետուեցաւ սոսկումով լեռներուն կողերը կրկնեցին ու կրկնեցին իր աղէկաուր խօսքերը.

— Մի՛ նայիր, մի նայի՛ր Նուարդ, աչքերդ սիրտս չամփրեցին:

Ու տռնալով, իբրեւ թէ իրա՛ւ խէնջար մը ըլլար միուած սիրտին մէջ Նուարդի սիրահարը փախաւ հովիտն իվար ու ա՛լ չերեւցաւ:

Հուրիները իրենց վրէժը առած էին:

Մարդկային աչքեր եթէ սէրը ուզէին կարդալ Նուարդի աչքերուն մէջ, անոնց տիրոջը սիրտը դաչունահար պիտի ըլլար անծանօթ ձեռքէ մը:

Սրձանացած, երկար տարի մարկ ըրաւ հովիտին բերած ձայներուն: Բայց իր սիրահարը ալ չէր երեւար:

*

Անկէ ետքը գիւղին մէջ ով որ գինքը տեսաւ, տարօրինակ անհանգստութիւն մը զգաց.

— Դարձուր նայուածքդ, կըսէին իրեն, աչքերուդ մէջ դաչոյններ կան պահուած:

Բայց օրէ օր աւելի հրապուրիչ կը դառնար, աւելի եթերային, աւելի անդիմադրելի: Գիւղին տղաքը, մոմին չուրջը թեւածող անխոհեմ թիթեռնիկներ, գինքը հետապնդեցին իր առանձնութեանը մէջ, ու ամենքն ալ իրարու ետեւէ ա՛լ չերեւցան: Հովիտին կողերը հաւատարմօրէն արձագանդեցին անոնց օրհասականի կոչերը:

Ա՛խ, մի նայիր, սիրտս չամփրեցիր:

Ամբողջ գիւղը սուգեր հագաւ: Մայրը մեռաւ վիշտէն: Ցուսահատութիւնը օր մըն ալ անոր թշուառ հայրը հետացուց հովիտէն որուն կրկնած արձագանքները իր սիրտը կը յօշոտէին:

— Մի՛ նայիր, մի նայի՛ր, Նուարդ, ա՛խ, նայուածքիդ մէջ խանջար կայ

*

Այդ հովիտին մէջէն, ուր ամայութիւնը կը նստի հիմա, տխուր գետակ մը կանցնի տխուր ու քարուտ ափերու մէջէն հեկեկալով: Այդ գետակը, վերը, իր գլուխը հանգչեցուցած է լոին անտառներու մէջ, որոնց ծառերը գետակին վայրի լացը մինակ ծաղրած են դարերէ իվեր: Հակայ լեռները իրենց ձիւնոտ գլուխները ա՛լ մէկ կողմ դարձուցած են տխուր հովիտին վրայէն, ծառերու հակայ փուններուն տեղ փլատակներ կան ցրուած:

Գիշերները, ամառ գիշերները մանաւանդ կըսեն թէ ախուր ո-գիներ աւտնց մօտը կը թափառին լսելու համար հովիտին ու սօսի-ներուն մէջ պահուած տկար հեծծիւն մը։

— Մի՛ նայիր, մի նա՛յիր, աչքերուդ մէջ խենջար կայ, ա՛խ մի նայի՛ր, մի նայիր . . .

ԼԵՒՈՆ ՄԵՍՐՈՊ

ՊՈԼՍԱՑ ԿԹԱՆՔԸ

Կ. Պոլիս, 22 Դեկտ. 1904

Բանագողնե՛ր

Հայ բանասէր մը, որ երկար ժամանակէ ի վեր կ'աշխատէր տե-ղագրական ընդարձակ երկասիրութեան մը, կ'ըս-ուի թէ այս օրերս կորնցուցեր է իր երկարա-չունչ գործին ձեռագիրը։ Ոլչափ որ կը յիշենք, Պէրպէրեան Ռէթէոս էֆէնտի ալ, ասկէ քանի մը տարի առաջ կոր-ծնցուցած էր մանկավարժական պատմութեան վրայ իր անտիպ երկասիրութեան ձեռագիրը։

Մեր մէջ դժբախտաբար սակաւաթիւ չեն բանագողները, որոնք ուրիշին աշխատութեան արդիւնքը կ'իւրացնեն անխղճաբար, օր մը՝ երբեմն իրենց աշխատութեան պտուղը՝ հրապարակ հանելու համար զայն,—ընականաբար գրիչի անճաշակ հարուածներ տալով ձեռագը-րին, որպէսզի բանագողութիւնը չյայտնուի։ Մենք պիտի առաջար-կէինք որ Թէ՛ Պէրպէրեան էֆէնտի եւ թէ միւս հայ բանասէրը, մի-այն իրենց ձեռագրներուն կորուստը ողբալէ պոո չըլլալով, լրա-գիրներու մէջօգտ հրապարակէին եւ իրենց երկասիրութեան դըր-խաւոր գիծերը պարզէին, ճիշդ ինչպէս կ'ընեն,—թէեւ նմանութիւ-նը քիչ մը աննման է պարզեւաւոր արժեթուղթ կորնցողները, որոնք անմիջապէս հրատարակութեան կուտան թիւերը, որպէսզի գողը չկարենայ վայելել իր չարագործութեան արդիւնքը։

Բանագողութեան այս ախտը գժբախտաբար աւելի մեծ ծաւալ գտած է դասագիրք պատրաստողներու մօտաւոր խումբին մէջ։ Ընդ-հանրապէս դժուար է գտնել խղճամիտ հեղինակ մը որ իր անձնա-կան փորձառութիւնը եւ հմտութիւնը եւ իր գործակցութեան ու-սումնասիրութեանց արդիւնքը խտացնէ ո՛ եւ է դասագրքի մէջ։ Այսօրուան հեղինակները մեծ մասամբ անյաղթ, անհմուտ մարդիկ են, որոնք տարին տասներկու ամիս դասագիրք կը դարբնեն անդա-դարելի դիւրութեամբ, եւ ժամն ժամին հրապարակ կընետեն, պար-զապէս speculationի համար։ Այս ախտը իրողութեան համար չէ՞ սր-դէն ոչ կարգ մը հեղինակներ, ինչպէս Ռէթէոս Պէրպէրեան, Թով-մաս Թէրզեան, Բիւզանդ Պօշաճեան եւն, որոնք իրենց դասական

երկասիրութիւններուն մէջ հոգի դրած են, այսօր դժբախտաբար քաչուած կ'ապրին դասագիրքերու հրապարակէն եւ իրենց տեղը տուած են դպրոցէ նոր ելած պատանիներու, վարժապետական միջնորդներու, գրավաճառներու ետ։

Եւ որովհետեւ մեր պաչտօնն է Պոլսոյ եկեղեցական–վարչական ու գրական եւ գրեթէ կեանքի ամէն երեւոյթները պարզել, կը խոստանանք ուրիչ անգամ աւելի ընդարձակ ուսումնասիրութիւն մը կատարել, ցոյց տալու համար թէ այս վերջին տարիներուն մէջ ի՛նչպէս կը պատրաստուին մեր դասագրքերը եւ ի՛նչ հնդրիկներով, ի՛նչ մանուածապատ նրբութիւններով եւ կողմնակցութիւններով կը քչուին հրապարակի վրայ։ Հաւատացէք որ չատ հետաքրքրական ու caracteristique մանրամասնութիւններ պիտի գտնուին այս պատկերին մէջ։

Ատենապետի խնդիրը

Վերջապէս լուծուեցաւ կեդր. Ուսուցն. Խորհրդոյ Ատենապետի խնդիրը որ չատ մը հետաքրքրական phase– երէ անցաւ եւ քիչ մնայ կորգեան հանգոյցի մը երեւոյթը առնէր։

Խնդիրը անձի վրայ չէ անչուշտ։ Ուսուցն. Խորհրդոյ մէկ անդամը հրաժարեցաւ եւ անոր տեղ ուրիչ անդամ մը ընտրուեցաւ եւ եթէ Տ.Գ. Թորգոմեան էֆէնտի, բազմազբաղ լժչկի իր հանգամանքովը, չկրցաւ ամէն նիստի ներկայ գտնուիլ սկիզբէն մինչեւ վերջը, նոյնը պիտի պատահի անչուշտ Տ.Գ. Աճէմեան պէյին, որ ա՛յ նուազ զբաղեալ է հանրածանօթ ակնաբոյժի իր հանգամանքովը։ Միայն թէ ընդհանուր համոզումը սա էր որ Ուսուցն. Խորհուրդը, գործնական պատասխան մը տուած ըլլալու համար իր հրաժարեալ Ատենապետին, անպատճառ ուսուցիչ մը պիտի ներկայացնէր իբրեւ ընտրելի, բայց այնպէս չեղաւ, եւ ասիկա ուրախալի պարագայ մըն է թէ՛ Թորգոմեան էֆ.ի եւ թէ անոնց համար որոնք կը կարծեն թէ ուսուցիչները պէտք չէ որ մեծամասնութիւն կազմեն Ուսուցն. Խորհուրդին մէջ։

Թորգոմեան էֆ. հրաժարեցաւ եւ արդէն ուրիչ կերպ չէր կրնար ըլլալ, բայց կեդրոնական վարժարանի հանդէսին մէջ Ուսուցն. Խորհրդոյ ուսուցիչ անդամներուն հասցէին ուղղած իր խօսքերը անչուշտ արձանագրուեցան Ուսուցն. Խորհրդոյ տարեգրութեանց մէջ, իբրեւ նշանակելի ու զիտակից գանգատ մը Ուսուցն. Խորհրդոյ accaparé ըլլալուն դէմ՝ ուսուցիչներու կողմէ։

Թորգոմ վ. Վարդապետ

Պոլսոյ լրագիրները արդէն օրը օրին ծանուցին ձեզի որ Թորգոմ վ. հաստատուեցաւ իր պաչտօնին մէջ, ինչպէս կը գուչակէինք մեր նախընթաց նամակով։ Իրաւ է որ խնդիրը այլ եւս իր այժմէութիւնը կորսնցուցած է, գոնէ Պոլսեցիներուն համար, բայց մեր թղթակցութիւններուն պատմական չարքը պահելու համար պարտաւոր

ենք խնդրոյն վերջաբանն ալ պատմել։

Դուրեան Սրբազանի յաջորդին ընտրութիւնը կարծուածէն աւելի կնճռոտութիւններու ծայր տուաւ ո՛չ թէ անոր համար որ Թորգոմ Վ. այդ պաշտօնին անթաւականն էր, այլ որովհետեւ այդ վարդապետը մանաւանդ չանք մը չէր ըրած քանի մը բարձրաստիճան հոգեւորականներու համակրութիւնը չահելու, եւ զօրեղ նկարագրի տէր Արմաչական մը ըլլալը ցոյց տուած էր չատ պարագաներու մէջ, մանաւանդ վարդապետական ծայրագոյն աստիճանի կոչուած առեն։ Նկարագրի այս խիղախութիւնը չուզուեցաւ ներել Թորգոմ Վ.ի, որ անշուշտ պիտի չհանդէր Դուրեան եպիսկոպոսի յաջորդը ըլլալու փառքին, եթէ Ս. Պատրիարքը, վերջին պահուն, իր հանդամանօք նրբամտութիւնովը եւ քաղաքագիտութիւնովը, լսելի չընէր իր զօրեղ ձայնը։ Կարծիքներու անհամաձայնութիւնը գոնացուած գտաւ ճարտարօրէն յղացուած բանաձեւով մը որ մէկ վայրկեան մէջ վանահայրական փոխանորդի վերածեց Արմաչի փոխ վանահայրը։ Արդէն գիտէք որ մեր վարչական ժողովներուն մէջ, ուր նկատումները իրարու կը բախին յաճախ, չատ մեծ ու փրկարար դեր մը կը կատարեն բանաձեւերը, որոնք ամենանուրբ քաղաքագիտութեան դրոշմը կը կրեն չատ անգամ։

Այս քանի մը օրերուն մէջ, զորս Թորգոմ Վ. Պոլիս անցուց, չատ լաւ տպաւորութիւն մը կրեցին վրիպքը մօտէն ճանչցողները. կարծես թէ Իզմիրի արդի Առաջնորդին լրջութիւնը, զգուշաւոր ընթացքը կէտ առ կէտ փոխանցուելու են Թորգոմ Վ.ի վրայ, որ երբեք չի խառնուիր ուրիշներու ամուսնական վէճերուն կամ ապերասան լեզու մը չի գործածեր գրական վիճաբանութիւններու մէջ . . .

Կաթողիկէին Շուրջը

Հաւատացէք որ մեր բարքերուն մէջ չա՛տ աւելի անձնասիրութիւն կայ քան ուրիշ ո՛եւ է հասարակութեան բարքերուն մէջ։ Ասոր համար չէ՞ որ քննադատութեան սպին, մեր ընտանեկան, եկեղեցական ու գրական շրջանակներուն մէջ, չատ աւելի կեանք մը ունեցած չէ միշտ, վախ, ազազուն մնացած է, վասնզի եռասերութիւնը իր տրամադրելի ամէն խոչընդոտներովը արգելք կը չարուցանէ այդ ոգիին դէմ որ սակայն մեծապէս օգտակար է բարքերու ուսումնասիրութեան տեսակէտով։

Կաթողիկէին խնդիրը, որու վրայ խօսած էինք սակից առաջ, մեր ըսածին ապացոյց է եւ եթէ նորէն կը խօսինք այդ խնդրոյն վրայ, ո՛չ թէ եղած հրատարակութիւններուն պատասխանելու համար է, այլ այս առթիւ անգամ մը եւս հաստատելու համար ինչ որ գրած էինք նախապէս։ Մենք ուշադրութեամբ հետեւեցանք այն խնդրին չարուցած վանազան երեւոյթներուն, եւ տեսանք որ պատմուած իրողութիւնը կէտ առ կէտ հաստատուեցաւ. նոյն իսկ անոնց կողմէ որոնք փէչերնին ժողվելով հրապարակ իջան ասոր անոր հաճելի

ըլլալու համար կաթողիկէն ուղղուեր է եւ չէ տրուեր, ինչպէս հաստատեց նոյն ինքն Սկիւտարի Թադ. Յորհնուրդին Վսեմ. Ա. Աստենապետը «կաթողիկէին չվերնալ տրուելուն համար յատուկ գրութեամբ մը իր ցաւը յայտնած ըլլալով իր պաշտօնակիցներուն» Այս կէտը այլ եւս բացայայտօրէն եւ պաշտօնապէս ճշտուած ըլլալով, քննենք թէ արդարացուցիչ պատճառ մը կա՞ր չտրուելուն համար։ Հերքում տուողները կ'ըսեն թէ կաթողիկէն փոխադրութեան անյարմար էր, այսինքն չարժուն չէր ևն։ Բայց կը հաճի՞ք ըսել նաեւ թէ այդ կաթողիկէն իր տեղը կեցա՞ծ է հիմա եթէ ոչ եկեղեցիին Գանձարանը փոխադրուած է։ Արդ, քանի որ տեղէ մը ուրիշ տեղ կրնայ եղեր փոխադրուիլ, ի՞նչ արգելք կար, քէչ մը աւելի զգուշութեամբ, մինչեւ Դատըգիւղ փոխադրելու։ Այսքան պարզ խնդիրը մը ուստ հանելու աչխատիլ, յանցանքը իբարու վրայ ձգելու ճիգեր ընել—ասոնք մեծ տգեղ բարքերու նշաններ չե՞ն եւ իրաւունք չունէի՞նք ըսելու որ կաթողիկէի փոխատուութեան խնդիրը յատակօրէն ի յայտ բերաւ մեր վարչական բարքերուն տգեղութիւնները։ Թո՛ղ Սկիւտարի Թաղականները մեծ զգուշութեամբ պահեն այսուհետեւ իրենց կաթողիկէն եւ փականք մըն ալ զարնեն պահարանին դրան վրայ, բայց թող չաչխատին պահել ճշմարտութիւնը որ ի յայտ եկաւ ահա նոյն իսկ իրենց անձամբակ փաստաբաններուն գրութեանց մէջ։

Պոլսոյ պարբերական մամուլը, նոր տարւոյ առթիւ, կարեւոր փոփոխութիւններու պիտի ենթարկուի։ Ջատ

Լրագրական փոփոխութիւնները

ուչ յատաթերթ «Լոյս»ը իր հոպիտի ճերմակ գլխատը հանելով, կրծնաւորի սեւ վերարկուն պիտի հագնի։ Այս կրծնաթերթին վերին հակողութիւնը ստանձնած է Ս. Պատրիարքը, իսկ խմբագրութիւնը պիտի վարէ Բաբգէն վրդ։ Թերթին ամբողջ ծախքը պիտի հոգայ եւ վարչական գործերը պիտի տնտեսէ կարապետ էֆ. Յօրտանանճեան, թուղթի ծանօթ վաճառականը։ Ժամանակ մը, նորէն այս Դպրեվանքցինեն էին որ «Մասիս»ը հրատարակեցին իբր կրծնաթերթ եւ չյարատեւեցին։ Կրծնաժողովն ալ ձեռնարկեց «Խօսնակ» անունով թերթի մը հրատարակութեան զոր չուտով լքանուց եւ զոր յետոյ պատ մը չարունակեց վաճառ վրդ. Պարտիզակցի, ինչ ալ իր կարգին դադրեցնելով հրատարակութիւնը։ Այս թերթերը չապրեցան չէ թէ անոր համար որ կրծնաթերթի մը պէտքը զգալի չէր, այլ որովհետեւ թերթ հրատարակելը այնպիսի գործ մըն է որ ամենէն աւելի վարչական մասնաւոր կարողութիւններ կը պահանջէ։ Զենք գիտեր որ բազմազբաղ վաճառական մը, ինչպէս է Յորտանանճեան էֆէնտի, պիտի ունենա՞յ այս կարողութիւնը եթէ ոչ սկզբնական եռանդը անցնելէն ետքը պիտի լքանէ թերթին հրատարակութիւնը։ Մաղթենք որ այսպէս չըլլայ։

Մերուն ազարդ « Մասիս » չաբաթաթերթին ալ պարտաւած կը թուի եւ նոր ուժերու պէտքը կ'զգայ եւ. հաղիւ կը յաջողի գտնել դաստագրչերու հեղինակ մը որ կը յօժարի իր աշակցութիւնը ընծայել, բնականաբար իր գրքերը ծաւալելու գերազանց օրկան մը ընելով խեղճ « Մասիս »ը։

Կրօն. ժողովը եւ Հորոյ

Պոլսոյ լրագրական, եկեղեցական եւ ընտանեկան չրջանակներուն մէջ օրուան ամէնէն հրատապ խնդիրն է կրօն. ժողովին հռչակաւոր որոշումը որով դատապարտուեցան Հորոյի գրածները խաչին դէմ։ Ամէնէն առելի զայրացած են մեր քահանաները, որոնք կրօն. ժողովին որոշումը նոյն իսկ չատ մեղմ կը գտնեն եւ եթէ իրենց ձեռքէն գայ, եկեղեցական հաղորդակցութենէ պիտի զրկեն խեղճ Հորոն։ Մինչեւ իսկ գտնուեցան միամիտ (!) քահանաներ որոնք Հորոյին՝ Խաչի դէմ գրելէն անմիջապէս ետքը պատահաբար հիւանդանալը Խաչին հրաշագործութեան վերագրեցին։

Ո՞ր դարուն մէջ կ'ապրինք, Աստուած իմ։ Հին առեներուն, երբ տակաւին Քրիստոնէութիւնը հաստատուն կռուանի մը վրայ չէր գըտնուեր, անբարիչա պրուքիւնները իսկոյն կը դատապարտուէին եկեղեցական ժողովներու կողմէ, որպէսզի զայթակղութիւնը չծաւալէր, չընդհանրանար։ Բայց ետքերը, երբ Քրիստոսի կրօնքը արմատացաւ եւ մանաւանդ կրօնական մոլեռանդութեան չրջանները անցան, այլ եւս ամէն մարդ կրնար իր կարծիքը յայտնել ո՛ եւ է հաւատալիքի նկատմամբ եւ Եկեղեցւոյ հայրերը երբեք չէին խոովեր։ Ո՞րու մտքէն կ'անցնէր որ 20րդ դարու սկիզբները Հորոյ անունով մէկու մը յօդուածը կրնար ի հիմանէ չնչել Քրիստոնէութիւնը եթէ չգըտնուէր կրօն. ժողով մը, որ եկեղեցական նախանձախնդրութեամբ տոգորուած, չգտնապարտէր իսկոյն այդ գրուածքը։ Ուրեմն մեր ժողովուրդը ա՞յդքան տգէտ է, ա՞յդքան կոյր հաւատք մը ունի իր կրօնին վրայ որ աչխարհականի մը գրչէն ելած քանի մը տողերը՝ ըլլա՛յ Խաչին դէմ, ըլլայ ո՛ եւ է հաւատալիքի դէմ, պիտի կրնայ անոր կրօնական համոզումը վեր ի վայր խախտել։ Եթէ այնպէս է, կը ցաւինք, բայց մեր եկեղեցական պատմութիւնը զոր մեղմէ չատ աւելի աղէկ ուսումնասիրած են կրօնական ժողովոյ պատուական Հայրերը, առանկ բան չի՛ սովրեցներ մեզի եւ մեր ժողովրդեան անպղտուելի հաւատքը կը պատմէ զարուց ի զարս։ Ի՞նչ է ուրեմն կրօն. ժողովին միջամտութեան պատճառը, քանի որ լրագրական յօդուածի մը դէմ կարելի էր լրագրական ուրիչ յօդուածով մը պատասխանել, ինչպէս որ եղաւ արդէն։ — Պատճառը չատ պարզ է։ Հորոյ ակիլեան ի վեր կղերամիտ գրող մը եղած չէ, հակառակ բարեպաչտ մը ըլլալուն։ Ընդհակառակն մոլի կղերատեաց մըն է եւ չատ եկեղեցականներ անոր գրչի հարուածներէն իրենց բաժինը առած են։

Այս կրօնաւորները առիթի մը կ՚սպասէին իրենց վրէժը լուծելու համար եւ Հորոյ սբանչելի առիթ մը ընծայեց զոր ձեռքէ փախցնելը պատիւ պիտի չբերէր կղերական նրբամտութեան — Անհատական կրօն, ժողովոյ հնչակաւոր դատապարտական որոշումին բացատրութիւնը։

Մեր կարծիքով հայ ժողովուրդը աչխարհականներու գրուածներէն չէ որ կը գայթակղի, այլ եկեղեցականներու արարքներէն միայն։ Ո՛վ չգայթակղեցաւ երբ լսեց որ հայ վարդապետի մը հոմանուհին, իր զաւակը գրկած, Պատրիարքարան եկաւ ու ապրուստ խնդրեց։ Ո՛վ չի գայթակղիր երբ Քրիստոնէութեան օրրանին մէջ իսկ, հայ վարդապետներ զիրար կը ծեծեն, իրարու դէմ անլուր հայհոյութիւններ, զրպարտութիւններ, անարգանքներ կ՚ընեն։

Ո՛ւր տեղը կը թափուի կրօն. ժողովոյ համբաւեալ նախանձախնդրութիւնը , . . . [Ընդբաւնրկնեբս ջջ։ Ծ. ի.]

ՎԱՂԻՆԱՆ։

1904

Տարի մը ևս անցաւ և դնաց ինկաւ ժամանակին անդունդին մէջ։ Երբ ամանորին կը հասնինք՝ մեզ և մերիններուն համար իղձեր, ժողթանքներ կը յայտնենք, լաւագոյն տարի մը կը յուսանք և կ՚ուզենք մեր աչքը դարձնել անցեալին նոր տարուան վրայ սեւեռելու համար, բայց չենք կրնար բոլորովին մոռնալ անցեալը, և ահա այս է պատճառը որ նոյն իսկ տարեգլխին տրամախառն զուարթութիւն մը կ՚զգանք։ Արդարև մարդս յիշելու է անցեալը երբ մանաւանդ կրնայ անոր օրինակներէն օգտուիլ ապագային մէջ։ կ՚ուզենք հիմայ աչքէ անցրնել թէ ինչ յառաջդիմեցինք 1904 էն։ Հարեւանցի քննենք 1904ի հաշուեկշիռը։ Իբրեւ կրօնական ունինք նոյն իսկ Եւրոպայի լուսաւորեալ կեդրոններու մէջ քաղաքական և ընկերային տեսակէտով սուտեր, դեղծումներ, նախանձներ, քսութիւններ, անբարոյութիւններ, վատութիւններ, անկումներ, գայթղթներ, կառաղութիւններ, սպանութիւններ, թունաւորումներ, այլ և այլ ոճիրներ և բազմատեսակ գժբաղդութիւններ, աղէտներ և ասոնց իբրև լրացում Եւրոպական մեծ տէրութեան մը Ասիական մեծ տէրութեան մը դէմ հրատարակած ահագին և արիւնահեղ պատերազմը որու մասին պիտի խօսինք։ Եւ առանց փոխարէն արդեօք ինչ կը տեսնենք իբրև ներգործական, ընկերանուր և մասնաւոր քանի մը բարեգործութիւններ, խաղաղութեան քանի մը համաժողովներ և իրաւախոհութեան քանի մը գաշնագիրներ և ասոնց վերեւը աւելի բարձր և միխիթարական երեւոյթ մը, գիտութեան յառաջդիմութիւնը, վասնզի առանց գիտութեան լուսաւորութիւն չըլլար։

Բայց միթէ այդ հաշուեկշիռը ընդհանուր առմամբ գոհացուցի՞չ է, վայելո՞ւչ է, պատուաբեր՞ է մարդկութեան։ Այս հարցումին ամեն ուշիմ

և հեռատես վարդու պատասխանը անշուշտ բացասական պիտի ըլլայ։

Ծայրագոյն Արեւելքի մէջ ահագին քանակութեամբ վազած արիւնին համեմատութեամբ մելան սպառուեցաւ։ Հետեւաբար այդ մասին երկարօրէն խօսիլը աւելորդ է։ Ճաքան աւելի մայրամ և համեմատաբար անբարեբեր կղզի մ'է քառասունը եօթ միլիոն բնակիչներով։ Ճարտնական ազգը օր ըստ օրէ կ'ուժի, կը զարդանայ։ Իր երկիրն անբաւական է մողովուրդին աւելցած մասը մնուցանելու։ Բնական և տնտեսական օրէնքները կ'ստիպեն դինքը իրեն մօտ, Ասիայ մաս կազմող բարեբեր երկրի մը, Քորէայի, որու սակաւաթիւ բնակիչները իրեն ցեղակիցներ են, բարօյապէս և տնտեսապէս տիրանալու։ Ա՛յս խնդիրը իրեն համար կենաց և մահու խնդիր մը կը դառնայ։ Անդին Ռուսիա որ լայնածաւալ և բարեբեր երկիրներ ունի, բոլսրովին անմշակ, աշխարհակալութեան ոգիէ դրդուած՝ Ծայրագոյն Արեւելքի կարեւորագոյն երկիրներր, տաւտուրը, Նաւահանգիստները կ'ուզէ նուաճել և կ'ըսէ Ճարոնի. «Մանչուրին իմս է, խօսքը անգամ մի ըներ, Քորէան ալ գուցս ելիր և անկէ անդին ինչ որ կ'ուզես ըրէ։»

Այդ վէճէն կր ծագի այս ահարկու պատերազմր 28 փետ. 1904ին։ Ռուսիա կ'ստիպուի հարիւր հազարներով զօրք խրկել իր երկրէ ուժր հազար մղոն հեռաւորութիւն ունեցող երկիրներ։ Ճարոնն ալ նմանապէս, բայց աւելի դիւրութեամբ։ Մոսկալի ընդհարումներ տեղի կ'ունենան։ Պատերազմի բազդը անյաջող ելք կ'ունենայ Ռուսիոյ համար ոչ միայն ցամաքի այլ նաև ծովու վրայ, այնպէս որ իւր նաւատորմին յաւադոյն մասր կր կորսընէ Դեղին ծովու մէջ, ծովակալ Թոկօյի և Փոմիմուրայի հրամանատարութեան տակ գտնուող Ճարոնական նաւատորմին յարձակումներով։

Բորթ-Արթուրի Ճարոնցւոց կողմէ պաշարումը պատմական մեծ եղելութիւն մր կ'ըլլայ։ Բորթ-Արթուրի մէջ գտնուած պահապան զօրքը 7 ամիսի չափ դիւցազնութեամբ կը պատերազմի զօրավար Սթէօսէլի պէս կարիճ և հիանալի զօրավարի մր հրամանատարութեամբ։ Բորթ-Արթուրի առջև Ճարոնցի զօրքն իւր մասին անմոռանալի հաշիւ մր կ'շահի իր դիւցազնութեամբը, բայց այդ ամրոցներու առջև տեղի ունեցող այդ ահագին ճակատամարտերուն մէջ 1 յունիս. 25 էն մինչև 6 Դեկտ. Ռուսերու կատարի զիմադրութեանց դէմ Ճարոնցիներու յարձակումներն, որոնց հետևանքով 203 մէթրոյ բլուրին կր տիրանան, երեսակայելի դիւցազնութիւններէ և սոսկումներէ զեր ի վեր են։

Ճարոնցիներու յարձակումներն անգադար տասնմէկ օր և տասնմէկ գիշեր դիմացան, և թղանօթները պահ մր չդադրեցան կրակ, բոց և ռումբ արձակելէ։ Երբէք, ըսած է զօր. Շկէոէլ Ռուսիոյ կայսեր ուղղած վերջին հեռագիրներուն մէջ պատերազմը այնչափ չէ սաստկացած։ Հազար մտանդներու մէջէն, և պաշարման դիծէն անցնելով այս հեռագիրը բերող սպան այդ ընդհարումներու ահռելի հանգամանքը կը հաստատէ։

203 մէթրոյ բլուրին, զոր Ռուսերը Բարձր Լեռը կ'անուանեն; գրա-

ւուժը շուրջ երեք հազար ձաբռնցի զինուորներու սպանութեան պատճառ եղեր է։

Բլուրին գառիվերները, ըսած է Ռուսիայի սպան, ծածկուած էին ամբողջովին զինակներով և վիրաւորեալներով և բլուրը ծածկող ձիւնը արիւնէ կարմրած կ'երեւար։ Փոսերը արեան առուակներու փոխուած էին։ Հրացանները. զէնքերը, թնդանօթները, ամէն ինչ նմանապէս արեան գոյնըկը կր էին։

Շաբաթներէ ի վեր ձաբռնցիք Քհհվան և Մոնկ–Սու ամրոցներուն տակէն գետնափոր ականներ պատրաստած էին և ատոնք պայթելով այդ ամրոցներու պատնէշները կործանեցին։ Ցաղթելու կամ մեռնելու երդուեալ ճաբռնցի զինուորներ և կամաւորներ ճեղքերու մէջէն քանիցս յարձակելով այդ ամրոցներու վրայ գրաւեցին ատոնք, ինչպէս գրաւեցին նաև ամենէն բուռն յարձակումով և մեծ կորուստներով Դաշինշիաոյնի կարևոր ամրոցն՝ ինչպէս նաև միւս ամրոցներն ու յետոյ հիւսիսային Քիքուանշանի բերդն առնելով, մտան Շեայուն բերդերու շարքին մէջ։ Ատոր վրայ, չնորհիւ Քիքուանի գիծին ճեղքման, ձաբռնցիք կարողացան Էրլուննշանի հզօր բերդը գրաւել։

Զօրավար Շգէօսէլ չկրցաւ ետ առնել անոնցմէ և ոչ մին։ Ռուս զօրավարներէն ոմանք սպանուած էին և ոմանք վիրաւորուած, պահապան զօրքը նուազած և ճաբռնցիները այնչափ մօտ եկած էին որ ալ կարող կ'ըլլային մէկ բերդէն միւսը երթալ գետնափոր ճամբաներէն։ Մոնկ–Շու –Շանի բերդը վերջապէս գրաւուեցաւ և ճաբռնցիք տիրացան հովիտին վերջին և ամենաբարձր կատարին, երկաթուղւոյն և նոր քաղաքը պաշարող վերջին բերդին։ Ցետոյ յաջողեցան Լիաօդիշան և աւելի ստորին մակարդակի մը վրայ գտնուող Վիշապի Պոչին և Ոսկի բլուրին բերդերը առնելու։

1 Յունվար 1905 (Ը. Ե.) Զօր. Ոսկիի հրամանատարութեան տակ գտնուող ճաբռնցի զօրքը յաջողեցաւ Բորթ–Արթուրի ամրոզջ բերդերու տիրանալով քանի հազար զօրք գերի բռնելու։ Իսկ զօր. Շգէօսէլ և իր սպաները պատուոյ վրայ խոստանալով ալ ներկայ պատերազմին չմասնակցելու՝ ազատ արձակուեցան և Ռուսիոյ կայսեր հրամանին կ'սպասեն անոր համաձերպելու համար։

Բորթ – Արթուրի անկուսուր ճաբռնցիք մեծ յաղթանակ մը տարած եղան իրենց թշնամւոյն վրայ և 1905ի պատերազմը պիտի շարունակեն աւելի ոյժով և մեծ հանդրով, Բորթ–Արթուր պաշարող հարիւր հազարի մօտ ճաբռնցի զօրքին մեծ մասը կարենալով հիմայ ազատ փութալ յօգնութիւն Սպարապետ Օեամայի հրամանին տակ գտնուած ճաբռնական մեծ բանակին, որ յարմար ժամանակ կ'սպասէ Մանչուրիոյ հիւսիսային կողմէ Զօր. Քուրոքաթքինի բանակին դէմ ճակատամարտ մղելու համար։

Բորթ–Արթուրի գրաւումէն վերջը ծովակալ Ռոժեսդվէնսքիի նաւատորմն ալ ստիպուած է, եթէ չենք սխալիր, վերադառնալ, չկրնալով պա-

բաղ տեղը կռուիլ ճարտնական հզօր նաւատորմին դէմ և շատ հաւանական է որ ետ կանչուի լաւ մը զօրանալու համար նոր մարտանաւերու հետ։ Ռուս զինուորներն, ինչպէս արդէն ըսինք, քաջութեամբ կը պատերազմին և կամաւոր յամառութեան մը ցոյց կուտան ամեն ճակատամարտերու մէջ, բայց ճարտնցի զինուորներն ոչ միայն քաջ և ճարպիկ են, ոչ միայն ամեն տեղ և ամեն ժամանակ մահը կ'արհամարհեն իւր հայրենեաց, այլ ուսեալ են և գիտեն թէ ինչո՞ւ համար կը պատերազմին։ Եւ այդ գիտնալով է որ աւելի աշխոյժ և եռանդով կը մաքառին։ Կ'ըսուի թէ ճարտնցի զինուորներէն հարիւրին իննսունինը կարդալ գրել գիտեն, մինչդեռ ռուս զինուորները հարիւրին մէկ։ Հետեւաբար շատ իրաւացի կը կը թուի այն խօսքը որ ալսօր Ծայր. Աբեւելքի մէջ բուն յաղթողը գպրոցի դասատուն է։ Այս է հասարակաց կրթութեան և գիտութեան անուրանալի օգուտներէն մին։

Կ'ըսուի թէ Ռուսիոյ մէջ ալ այս ճշմարտութիւնը հասկնալու սկսան և թէ կառավարութիւնը և թէ ժողովուրդը կը բաղձան մեծ ջղռեռ մր տալ հասարակաց կրթութեան նուիրական գործին։ Լաւագոյն է ուշ քան թէ երբէք։ Միւս կողմէն կ'ըսուի թէ ամանորի առթիւ Ռուսիոյ Վեհ. կայսրը բարեփոխումներ կ'ուզէ ներմուծել վարչական այլ և այլ ճիւղերու մէջ։

Անկլիա իր տնտեսական խնդիրներովը կ'զբաղի, բայց դարձ Զէմպըրլէնի մաքսային պահպանողական քաղաքականութիւնը յաղթական հանդիսացած չէն։

Միայն անցեալ տարուան մէջ Անգլիոյ և Ֆրանսայի կատարած կարեւորագոյն գործը որ մեծ պատիւ կը բերէ երկու ազգերու, Աֆրիկեան և Նոր–Երկրի մասին կնքուած դաշնագիրն է։

Գ. Լուպէյի Հոմ, և Իտալիոյ Թագաւորին Բարիզ ըրած փոխադարձ այցելութիւնը մեծ համակրութեան շարժառիթ մ'եղան Ֆրանսայի և Իտալիոյ մէջն։ Վերջին օրերը Բորթիւկալի Թագաւոր Քարլոս Ա.ին և Թագուհիին Բարիզի այցելութեան առթիւ արտասանուած բաժակաճառերը որոնք երկու ազգերը յարակցող բարեկամական կապերը կը յիշեցնէին, շատ լաւ տպաւորութիւն ըրին Բարիզ և խանդավառ ազդեցութիւն մը գտան Լիզպօնայի մէջ, այնպէս որ Բորթիւկալի անուամբ հրապարակաւ երախտագիտութիւն յայտնեցին Ֆրանսայի։

Ատենցմէ ցարս տարին Եւրոպայի մէջ լրացաւ քիչ մր աղմուկով։ Սպանիոյ մէջ պաշտօնէից խորհուրդը փոխուեցաւ, ինչպէս Յունաստան, և Հունգարիոյ մէջ կռիս թիւղա ձրեսի. ժողովին կողմէ մեծ ընդդիմութիւններ տեսած ըլլալով՝ հարկադրուեցաւ արքայական հրամանով անոր նիստը երկար տենի համար յետաձգել տալու։

Եւրոպայի մէջ տնտեսական խնդիրները չեն ձայր ուշագրաւ եղան։ Ֆրանսա ակներև կը տեսնէ թէ իր արհեստներու և թէ իր առուտուրի մասին Գերմանիոյ յաղող մրցումը և փնտռելով կը գտնէ որ գերմանական յառաջդիմութեան գլխաւոր պատճառը գիտութեան և մանաւանդ քիմիական գիտութեան ծաւալումը և զարգացումն է, այնպէս որ շատ կ'օգ-

տուին ատկէ ճարտարագէտները գործարաններու արտադրութեանց մասին և կը խորհի իր արհեստներր և վաճառականութիւնը զարգացնելու միջոցներուն և պարմանիներուն վրայ։

Գիտութիւնր միայն տնտեսական մասին մեծ գեր չխաղար, այլ միջազգային իրաւունքի և ընկերանուր խաղաղութեան տէսակէտով ալ։ Գիտութեան բաշխած լոյսերու շնորհիւ՝ այսօր Տէրութիւնները և ազգերը իրենց իրաւունքներր և պարտաւորութիւնները աւելի աղէկ կը հասկնան։ Սփոփիչ երևոյթ մ'ալ ունինք որ մասնաւորապէս գիտութեան կը պարտինք. 1904 տարին որ Ռուս և Ճաբոնական ահաւոր եւ սոսկալի պատերազմին ծնունդ տուաւ, արիւններով շաղելով Փորէայի և Լիանչուրիայ հողը, անթիւ մահեր, չժբաղդութիւններ, արցունքներ, անմխիթար սուգեր պատճառելով, միւս կողմէն ականատես վկայ եղաւ տասնրութը կարևոր իրաւախոհական դաշնագիրներու կազմակերպութեան և վաւերացման, որոնցմով Եւրոպական և Ամերիկեան մեծ տէրութիւնները իրենց վէճերը կրակով և երկաթով լուծելու տեղ՝ միջազգային իրաւունքի և արդարութեան տրամադրութեանց համեմատ խաղաղութեամբ լուծեն։ Այսոնք լուսաւորութեան, քաղաքակրթութեան և մարդկութեան պատուաբեր գործեր կրնան համարուիլ։ Արդէն խաղաղութեան շնորհիւ մշուելիք գիտական, տնտեսական, արուեստական և առևտրական պայքարներն աւելի կնճռոտ են պատերազմի դաշտին վրայ մղուած ճակատամարտներէ, և առաջինին մէջ տարուած յաղթութեանց պսակները աւելի ծագկալ և անմահ երկրորդին մէջ շահուած արիւնաթաթաւ պրսակներէ։ Իսկ թէ 1905ի հաշուեկշիռը լաւագոյն էլլայ 1904ի հաշուեկշիռէն պարունակելով իր ներգործականին մէջ աւելի բարիք, աւելի խաղաղութիւն և աւելի յառաջդիմութիւն։ Ուրեմն մենք ալ ամանորի առթիւ մաղթենք իրարու առողջութիւն, սէր, անսորրութիւն, կարգուԹիւն, ներդաշիտ ըլլանք իրարու և աշխատինք աւելի սիրով, աւելի եռանդով գիտութեամբ զարգանալու, մարդ ըլլալու, մեր ընտանիքներու երջանկութեան և մեր տոհմին բարօրութեան համար։

ԳԷՈՐԳ ՊՈՒՊԻՒ

Տիար Գրիգոր Պ. Տիպէր, Օրիորդք Պ. Տիպէր եւ Տէր եւ Տիկին Գ. Գասպար իրենց անկեղծ շնորհակալութիւնները կը յայտնեն ամեն անոնց որք հաճեցան իրենց ցաւակցութիւնները յայտնել իրենց մօր՝ Այրի Տիկին *Սրբուհի Պ. Տիպէրի* մահուան առթիւ։

ԼՐԱԳԱՐ

ՄԵՐ ՆԱՀԱՆԳԻՍՆ

* Ս Հառաջնորդ Հայրը՝ անցեալ հինգշաբթի (23 Դեկտ.) Մեսրոպեան վարժարանն այցելեց, իր հետն ունենալով Արժ Տ Եղիշէ Վ. Խաչերեան և ունկնդրեց զանազան դասախօսութեանց, իսկ երկուշաբթի օրն ալ (27 Դեկտ.) այցելեց Ս Հռիփսիմեան վարժարանը ուր մնաց երեք ժամու չափ։

* Շաբաթ օր (25 Դեկտ.) տեղւոյս Ս Ստեփանոս եկեղեցւոյ ժողովրդական առթիւ հանդիսաւոր պատարագ մատուցուեցաւ և Ս. Հառաջնորդ Հայրը օրուան սուրբին կեանքը պատկերացուց գեղեցիկ քարոզով մը։ Պատարագէն վերջը հանգստեան պաշտօն կատարուեցաւ հանգուցեալ Ստեփան Եսայեանի հոգւոյն համար։

* Նոյն օրը Ս. Հառաջնորդին այցելութիւն տուած էին քաղաքիս ռուսական Վսեմ. Հիւպատոսը։

* Կ'լսենք Թէ Կրթասէր Ընկերութիւնը ի նպաստ իր վարած Մանկապարտէզին երեկոյթ մը սարքելու համար արտօնութիւն խնդրած է Պատ Ֆրալ Ժողովէն։

* Ուրախութեամբ արձանագրելով այս անգամ Թէ Տիար Փրիգոր Տիլպէրեան կէս Սմ. ոսկի նուիրած է Մեսր վարժարանի չքաւոր տղայոց կէսօրուան ճաշին համար, որով 25 աղքատիկ աշակերտներ երկու օր անդադար և կուշտուկուռ ճաշ մը վայելած են՝ անուշեղէնով միասին։

* Մանչեսթրէն զրկուած նամակ մը գոհութեամբ կ'տեղեկանանք Թէ տեղւոյն ժողովրդին և իր հովիւին Արժ. Տ. Ցարութիւն քահանայ Եղիվարդեանի միջև կատարեալ սէր և յարգանք կ'տիրէ և փոխադարձաբար իրարմէ գոհանան։ Կ'մաղթենք որ երկուստեք եղած համակրանքի և գոհութեան այս զգացումները տեւական բլլան և Մանչեսթրի պատւական հայ գաղութը հոգեւորապես բարգաւած վիճակ մը վայելէ միշտ։

* Ծննդեան այցելութիւններէ զերծ մնալու համար Ազգ. Հիւանդանոցի նուիրած են մէկմէկ մէճիտ Տիարք Մերկեր Մերկերեան, Ցովհ. Գ. Բաբագեան և Հայկ Լ. Պալեօզեան։ Նոյնպէս՝ փոխան Ծաղկեփունջի Տիար Վահէ Սիմրիաբեանի հարսանեաց 20ական ֆրանք նուիրած են Այրի Տիկին Պ. Պաբրճեան և Տիար Ցակոբ Պաբրճեան՝ Ազգ Հիւանդանոցի։

* Գոհ ենք յայտարարելու Թէ Թէ ընթերցողներուն Թէ գրական հրապարակի վրայ ծանօթ և գնահատուած երկու կարող գրագէտներ, Սլակիլ և Հրանտ Ասատուր խոստացած են ներկայ Շրջանին մէջ մերթ ընդ մերթ իրենց գրական պատուաբեր աշխատակցութեան բաժինը նուիրել Ա. Մամուլին։

* Կ'կարդանք Թէ Պոլսոյ Լոյս գաւեշտաթերթը վերածուած է կրօնական Թերթի որու խմբագրութիւնը պիտի վարէ մեր աշխատակիցը՝ Բարգէն Ծ. Վ. իսկ Հաւրագիտակ իր մանկավարժական հագուստէն մերկանալով գաւեշտաթերթի տարազը պիտի հագնի տարեսյս սկիզբէն՝ Վ. Փափագեանի խմբագրութեան ներքո։

* Ներկայ բացառիկ Թիւին համար խոստացուած յօդուածներէն ոմանք՝ ուշ հասած ըլլալով մեր ձեռք պիտի հրատարակուին առաջիկայ Թիւերուն մէջ. ինչպէս են Մ Նալպանեան, Ա Նաւարեանի, Ց Պալեանի, Նուրհանի, Ռ Զարդարեանի յօդուածներ։ Իսկ ճաճելի անակնկալի մը տպաւորութիւնը պիտի րնեն ապահովապէս մեր ընթերցողներուն վրայ՝ երկու սիրուած գրագիտուհիներու գրչէն ելած զոյգ մը զգայուն բանաստեղծութիւններ, այն է՝ Սիպիլի տաղաչափեալը և Եւտերպէի արձակը։

ՇՆՈՐՀԱԿԱԳԻՐ

* Երկսեռ վարժարանաց Ազգ. խնամակալութիւնը կ'խնդրէ մեզմէ իր շնորհակալութիւնը յայտնել համեստուհի Տիկին Վ. Կ Սիմոնեանի որ հասած է մէկ Ցամ ոսկի նուիրել Պ. Վահէ Սիմրիաբեանի հարսանեաց առթիւ փոխան ծաղկեփունջի։ Նոյնպէս շնորհակալութիւնը կ'յայտնէ Պ. Ցակոբ Ալիմարի որ մէկ գաղ ոսկի նուիրած է վարժարաններու նորոգութեան համար կատարուած հանգանակութեան մասնակցելու համար։

ԳՐԱԿԱՆ ՆՈՒԻՐԱՏՈՒԹԻՒՆ

* Շնորհակալութեամբ կ'ծանուցանենք Թէ ազնուամիտ և գրասէր ազգային մը հասած է 10 օրինակ տարեկան Ա. Մամուլ խմբագրութեան տրամադրութեան տակ դնել նուէր զրկելու համար զանազան վարժարաններու և վանքերու։ Խմբագրութիւնս առայժմ նուիրուած տուր օրինակներէն չորսը՝ ներկայ առաջին Թիւէն սկսելով՝ յատկացուցած է հետեւեալ կրթական հաստատութեանց՝ մէկ տարեկան կեսարիոյ Ս. Կարապետի Վանուց գիշերօթիկ վարժարանին, մէկ տարեկան՝ Աստնապի ազգ. վարժարանին և մէկմէկ տարեկան՝ Այնթապի Վարդանեան և Ազգային Կրթարաններու։ Իսկ մնացեալ վեց օրինակներն ալ հետզհետէ մեր կողմէ պիտի յատկացուին Կիլիկիոյ և Կեսարիոյ ուրիշ զանազան կրթական հաստատութեանց։

* Նոյնպէս շնորհակալութեամբ կ'արձանագրենք Թէ քաղաքիս գրասէր ազգայիններէն Տիար Գր. Տիլպէր հասած է Թերթիս ներկայ բացառիկ Թիւէն 10 օրինակ նուիրել զանազան ազգ. վարժարաններու։

ամբագիր - տեսրին
Մ ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ ՈՐԴԻ

ՅԱԳԱԳՈՒԹԻՒՆ
Ս. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ ՈՐԴՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԱՋԴ

ՄԵՐ ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐՈՒՆ

Թերթիս այն Պատ. բաժանորդներէն որոնց բաժանորդագրութեան պայմանաժամը կ'լրանար անցեալ տարւոյ 52 րդ թիւով, կ'խնդրուի որ, եթէ կ'փափաքին նորոգել իրենց բաժանորդագրութիւնը՝ հաճին օր առաջ իմացնել մեզ, ուղղակի մեր հասցէին դրկելով նաև իրենց բաժնեգինը՝ որ ինչպէս ծանուցած ենք կանխաւ ըրած յայտարարութեամբ մը, միշտ կանխիկ է։ Իսկ այն բաժանորդները՝ որոնց գտնուած տեղը գործակալ ունի Թերթիս, կրնան այս վերջիններուն յանձնել իրենց բաժնեգինը՝ այն պարագային որ կուզեն շարունակել բաժանորդ մնալ Թերթիս։

ՄԵՐ ԳՈՐԾԱԿԱԼՆԵՐՈՒՆ

Նոյնպէս կ'խնդրուի մեր Մեծ. գործակալներէն որ հաճին օր առաջ դրկել մեզ իրենց բաժանորդաց ցանկերն, նշանակելով հին ու նոր մէն մի բաժանորդի անունն և այլ թերթերն դրկելու՝ իրենց համար պիւրագոյն եղանակը։ Մինչև որ չստանանք մեր սպասած ցանկերը և անոնց հետ բաժնեգիններու գումարը կամ որոշ խոստում մը՝ մինչև Մարտ ամսոյ սկիզբը վճարումներն ընելու, աւելորդ է ըսել թէ չպիտի կրնանք թերթերը դրկել։

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ

ՅԵՐԿ. ՏԱՐԻ

ՊԱՅՄԱՆԱՔ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Ա. Մամուլի բաժանորդագրութիւնը **բացարձակապէս** ԿԱՆԽԻԿ է։ Երբէք նկատողութեան չպիտի առնուին առանց բաժանորդագնի ներփակման եղած դիմումները։ Բաժնեգինը կրնան դրկուիլ Մանատրոմով, փոստով և կամ Գրծատան բուլով 20 հատ 1 դրուշնոց բուլը 20 դրուշի հաշուով։ Կորսուած թերթեր վերստանալ փափաքող պէտք է որ վճարեն անոնց գինը։ Հասցէի փոփոխութեան պարագային անհրաժեշտ է երկու դրուշ դրկել։ Ձերստացուած յօդուածք ետ չեն տրուիր. եւ առանց բացառութեան անպատասխանի կ'մնայ այս առթիւ խնդրուած ո եւ է բացատրութիւն։ Կ'ընդունուին նաեւ ծանուցումներ չափաւոր գիներով։

Ա. Մամուլի բաժանորդագրութիւնն է։

Թուրքիոյ	համար տարեկան	**50**	Վեցամսեայ **30** դրուշ
Արտասահմանի	»	**12**	*ֆրանկ*
Ռուսաստանի	»	**5**	*ռուպլի*

ՀԱՍՏ **40** *Փարա*

Ուղղակի բաժանորդագրուիլ փափաքողք պէտք է դիմեն Խմբագրութեան։
Հասցէ՝

م. ماموریان مخدومی — ازمیر

«آر ولیان مامول» غزتهسی صاحب امتیاز ومدیر مسئولی

Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ ՈՐԴԻ

ԽՄԲԱԳԻՐ - ՏՆՕՐԷՆ

«ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ»

Շաբաթաթերթի

Իզմիր

M. MAMOURIAN FILS

RÉDACTEUR - PROPRIÉTAIRE

de la Revue hebdomadaire

«AREVELIAN MAMOUL»

Smyrne

"ԷՔԼԷՐ„ի մօտ պիտի գտնէք.

ԱՆԶԳԵՑՈՒԱՆՈՑՆԵՐ՝ Ամէն տեսակ

ՇԻՔ և գեղեցիկ Բարիզեան նորագոյն նորաձեւութիւն համեմատ։

ՏՈԿՈՒՆ Բոլոր նպիտակաց իմաստով։

ԱԾՔ Մրցակիցներէ յուսահատեցնելու աստիճան։

Հաստատութիւնս **ԱՌԱՋԻՆ** կարգի տիպլոմ ստացած է Համիտիեի Արուեստահանդէսէն.

և **ԱՌԱՋԻՆ** կարգի տիպլոմ և ՈՍԿԻ ՄԷտալ Ազնիւ

1903ի Արուեստահանդէսէն.

"BLOSSOM„

Մուշամպանեու (MACKINTOCH) այս հանրածանօթ մարկան ամ այնքան վստահատուած է իրր ճաշակաւոր, պիտակուն ու անթափանցելի կը գտնուի մեր մօտ։

"CANDEE„ ԼԱՍԹԻՔՆԵՐՈՒ

բերել տուած ենք այս տարի, որ Ամերիկեան ամենէն հանրածանօթ ու հաստատուած մարկան է։

Ճամբորդական Պայուսակներու, Պլանքէթներու, Գաւազաններու, ունի ճոխ գանազանութիւն, մի՛շտ ԱԾԱՆ, մի՛շտ ՍԻՐՈՒՆ, մի՛շտ ՆՈՐ։

Գտնուելիս տեղը՝

ԷՔԼԷՐԻ հասցէն

ՅԱԿՈԲ ՊՕՍՏԱՆՃԵԱՆ

Շիշհաֆիէր փողոց ԻԶՄԻՐ